

Sodobnost

11

Letnik 79
november 2015

Uvodnik

dr. Marko Pavliha: Iskanje soglasja o temeljnih vrednotah 1425

Pogovori s sodobniki

Simona Kopinšek s Suzano Tratnik 1438

Sodobna slovenska poezija

Miha Pintarič: Soneti 1451

Bernarda Jelen: Moški mojih sanj..... 1460

Sodobna slovenska proza

Milan Vincetič: Razirka 1470

Tuja obzorja

Ivan Landžev: Pesmi 1482

Razmišljanja o(b) knjigah

Marjan Žiberna: Tek in življenje v teku 1490

Sprehodi po knjižnem trgu

Agata Tomažič: Česar ne moreš povedati frizerki
(Lucija Stepančič) 1499

Tomo Podstenšek: Tihožitje z mrtvo babico (Ana Geršak) 1502

Milan Kleč: Lep pozdrav (Milan Vincetič) 1505

Mlada Sodobnost

- Milena Mileva Blažič: Nagrada izvirna slovenska slikanica
– priložnost za redefinicijo? 1508
Lila Prap: Kraca (Tatjana Pregl Kobe)..... 1513

Gledališki dnevnik

- Matej Bogataj: Sence bivših bojevnikov..... 1516

Sodobna slovenska dramatika

- Ivo Svetina: ABC oder KRIEG 1526
Aleš Berger: Dve radijski 1571

dr. Marko Pavliha

Iskanje soglasja o temeljnih vrednotah

Non est enim in rebus vitium sed in ipso animo.
Napaka ni v stvareh, temveč v mišljenju.
Seneka

Od vseh sklepov me najbolj bolijo tisti,
ki sem jih sprejel, pa ne uresničil.
Spaceman

Dobro se (skoraj) vedno vrne z dobrim
ali drugače in bolj pragmatično:
izplača se biti pošten.
dr. Marko Ilešič, sodnik Sodišča EU

I. Denar je svetá in šentflorjanskih logov vladar

Najhujši virus človeštva je denar s hudičevimi mutacijami. Ljudi je razkosal na trpeče, povprečno živeče in Coelhov maloštevilni Super-sloj, ki ukazuje celotnemu planetu. O moralnih mejah trgov, nepravični razporeditvi bogastva na bančnih računih razvpitega "enega odstotka" in vladavini transnacionalnih korporacij oziroma o vzponu nelegitimne oblasti in zatonu demokracije kakor tudi o morebitnih rešitvah, na primer o globalni progresivni obdavčitvi kapitala, argumentirano pišejo številni ugledni tuji avtorji, denimo Naomi Klein, Michael Sandel, Thomas Piketty, Joseph Stiglitz, Robert Solow, Paul Krugman in Susan George, pa tudi na naših zapečkah bi se kdo našel. Toda zdi se, da govorijo sami sebi in somišljenikom, glavnih krivcev za vrednotno razsulo pa se očitno prime le premoženje in kdaj pa kdaj kaka sankcija brez haska.

Šestina svetovnega prebivalstva je še vedno skrajno revna; po podatkih Eurostata živi v Evropski uniji kar 122 milijonov ljudi pod pragom "teganja za revščino ali socialno izključenost". Razpasel se je kult opevanja zale mladosti in črtenja grde starosti, ki je vse bolj z nesnago zasut vrec modrosti. Obsedenost z učinkovitostjo – tako Renata Salecl – je oblikovala nov diskurz morale, ki zajema pravila obnašanja, oblačenja, odnosa do hrane in predvsem do lastnega telesa, kar kajpak služi zlasti interesom kapitala. Stopnjuje se proces poneumljanja ljudi z ogromnimi količinami informacij, od katerih pretežna večina sodi v koš za digitalne odpadke. Tudi najpogumnejši ustvarjalci se slej ko prej znajdejo v krempljih samocenzure, razen če so pripravljeni žrtvovati popolnoma vse, imetje in živetje. Zasvojenost z opojnimi substancami je degenerirala v internetno histerijo, odrsko puritanstvo pa je za spuščeni zastorjem največkrat hipokrizija.

Kot lucidno razmišlja Yuri Yatsko, fizik, psiholog in znanstvenik, ki raziskuje skrajni domet (para)znanosti in ezoterike, civilizacijo upravljajo strukturni mehanizmi, recimo vlade, parlamenti in druge institucije, ter nestrukturni, ki posedujejo usodno moč. Med te uvršča vojno oziroma agresijo, genocid (ki se dogaja tudi na mehák način, denimo s tobakom, alkoholom, gensko spremenjeno hrano, zdravili in drogami), finančno-kreditni bančni sistem, medije, ideologijo, zgodovino (znanje o preteklosti) in sistem vrednot (kultura, jezik, pisava itd.).

Mar je etika v tej igralnici ničelne vsote, v hiši iz kart, kjer pustošijo partitokracija, patokracija, surov pragmatizem in manipulacija, res nemočna? Kaj se je v dobi tehnike, kibernetike in obče digitalizacije pripetilo krščanski in laični morali ter morali odgovornosti, *what is the price of unpriced values?* So res vrednote v glavnem iste, samo tehnologija se spreminja?

"Zli vrlino bolj preganjajo, kakor jo dobri cenijo," je nekoč pripomnil Don Kihotov oče Miguel de Cervantes, pa še prav je imel.

Nemara velja v tem kontekstu omeniti Nialla Fergusona, ki je menda "najbriljantnejši zgodovinar svoje generacije" (*The Times*), njegova knjiga o vzponu in skorajšnjem zatonu zahodne civilizacija (*Civilization: The Six Killer Apps of Western Power*) pa je mojstrovina, saj "fascinantna dejstva kipijo z vsake strani" (*Sunday Times*). Ferguson se sprašuje, zakaj zadnjih 500 let Zahod dominira svetu in za odgovor ponuja "šest ubijalskih aplikacij", ki smo jih razvili na tej strani planetarne poloble, primanjkovala pa so Vzhodu. To so konkurenca, znanstvena revolucija, vladavina prava s predstavniško oblastjo (demokracija), sodobna medicina, potrošniška družba in protestantska delovna etika. Konkurenca se je razvijala, ker je bila Evropa politično razdrobljena na okoli 1000 večjih

ali manjših pravnih entitet, ki so med seboj tekmovali. Ker je sleherna želela biti boljša v vojaškem in trgovinskem pomenu, je to vplivalo na kakovost izdelkov in storitev. Zato za Fergusona ni presenetljivo, da so se vsa najpomembnejša odkritja 17. stoletja v matematiki, astronomiji, fiziki, kemiji in biologiji utrnila v zahodni Evropi, skoraj vsi poglobljeni dosežki 19. in 20. stoletja v zdravstvu, vključno z obvladovanjem tropskih bolezní, pa so rezultat prizadevanj zahodnih Evropejcev in Severnoameričanov. V angleško govorečem svetu je vzkalila optimalna družbena in politična ureditev, pognojena s spoštovanjem zasebne lastnine in pravico do zastopstva lastnikov premoženja v izvoljenih zakonodajnih telesih. Potrošniška družba je omogočila industrijski revoluciji razcvet povsod tam, kjer sta obstajali ponudba naprednih tehnologij za izboljšanje storilnosti in povpraševanje po vse več boljših in cenejših izdelkih, začeni z bombažnimi oblačili. Reformacija je botrovala protestantski delovni etiki, saj so Zahodnjaki prvi povezali ekstenzivno in intenzivno delo z višjimi stopnjami varčevanja, kar je omogočilo akumulacijo kapitala. To naj bi tudi pojasnjevalo bistveno višjo stopnjo razvitosti in demokratičnosti v Severni Ameriki, ki so jo pretežno zasedli Britanci, in drugačno situacijo v Južni Ameriki, ki so jo zavzeli Španci in Portugalci.

Zdaj je očitno čas za spremembe. Po Fergusonovem mnenju Kitajska nezadržno pridobiva prednost pred Vzhodom tudi zaradi "uvažanja" protestantske delovne etike, ki ji lahko očitamo – tako na primer Ali Žerdin – le sebičen odnos do okolja oziroma narave. Na Kitajskem danes živi okoli 40 milijonov protestantskih kristjanov, po mnenju nekaterih celo od 75 do 110 milijonov; za primerjavo: leta 1949 jih je bilo milijon in pol. Skupaj z 20 milijoni katolikov je tam torej 130 milijonov kristjanov, ki so bolj pobožni od njihovih evropskih bratov in sestrá, saj se redneje udeležujejo bogoslužja. Kitajci tudi cerkve gradijo z najhitrejšim tempom in natisnejo več Biblij kot jih v drugih državah.

Bo vse to vplivalo na skorajšnjo drugačno podobo sveta? Zelo verjetno.

Francesco Rocca, podpredsednik Mednarodne federacije Rdečega križa, je nedavno takole opisal bistvo begunske krize, ki je eden najhujših aktualnih primerov človečanskega razsula:

"Ilegalen je odziv vlade, ki ne poskrbi za ljudi, ki prosijo za zaščito. Ilegalen je lahko pravni status, človeško bitje pa ne more biti ilegalno in je treba z njim ravnati spoštljivo."

Mar niso migranti, prebežniki, azilanti in vsi ostali bežeči posledica Zahodnega izvoza "demokracije" na Vzhod? Kaj pa demografska dogajanja

v Evropi, ki kažejo, da bo najstarejša celina nekje do leta 2050 potrebovala dodatnih 20 milijonov parov pridnih rok? Kaj se dogaja s človečnostjo in človekovim dostojanstvom?

Globalne krivice še bolj peklijo zaradi lokalnih (j)etičnih klic, kajti kot je že Lev Nikolajevič Tolstoj krstil *Ano Karenino*, so si vse srečne družine podobne, vsaka nesrečna pa je nesrečna na svoj način. Slovenija ni srečna družina, čeravno bi lahko bila radostna butična državica na morski strani Triglava. Ideološki vrag nas pehá narazen na bolešno razmaknjena bregova, na naše in vaše, cerkvene in brezbožne, šentflorjanske plebejce in patricije, sociopate, psihopate in bojda normalne, partizane in domobrance, komuniste in oporečnike, Janševe in Kučanove, rdeče in črne, geje in heteroseksualce, tiste iz Murgel in one iz Lepene, nihiliste in optimiste – vse to zaradi tako imenovane polpretekle zgodovine, ki je najbrž vsaj delno skrivenčena in prikazana tako kot ustreza posamezni interesni skupini. Unescov umetnik za mir Marko Pogačnik je nekoč lucidno pripomnil, da Slovenija potrebuje tretjo osamosvojitvev, ki bi nas osamosvojila pred lastno nesamostojnostjo. Toleranca je po slovenski navadi ignoranca, ki jo človek kaže človeku z molkom in neodzivnostjo, največkrat zaradi prezira, zavisti ali surove nevzgojenosti, pri čemer ima dovolj brun v lastnih očeh, da jih lahko meče pod noge ali zasaja drugim. Smo kot pobegli vlak, na katerem se v gneči pehamo za mesto vlakovodje, toda ko odpademo kot "knof od gat", se premnogi ne zmorejo sprijazniti s pomožno ali potniško vlogo, zato se obesijo na silno zavoro ali, še bolj uničevalno, sežejo po kretnicah. Zategadelj tako kot navidezno modra Zemlja tudi naša prelestna zemljica potrebuje globalni etos, spoštovanje vsaj tistih osnovnih vrednot, ki so nam skupne tisočletja; osrediniti se moramo na povezovalno namesto na razdruževalno.

Tolikokrat izgovorjena, zapisana, čislana in zlorabljen beseda *sprava* bo resnično prava ne le brez svoje prve črke, marveč še le tedaj, ko jo bomo doživljali iskreno, sočutno in človeško dostojanstveno. Etimološko nam veleva, da popravimo, uredimo, izboljšamo, pospravimo in obvladamo moralni kaos v naših glavah in srcih.

II. Iz pradavnine prek Mezopotamije do človekovih pravic in svoboščin

Humani zametki prava, morale, etike in etosa segajo v prazgodovino k našim daljnim prednikom, ki so živeli družno zaradi obrambe pred plenilci, pokopavali so svoje mrtve, skrbeli za bolne in si medsebojno pomagali.

Že starodavni mezopotamski zakoniki so zagotavljali sveženj temeljnih človečanskih vrednot, denimo nedotakljivost življenja, zdravja, telesne integritete in svobode, kakopak na način, ki se dandanes zdi barbarski, tedaj pa je bil že zaradi vnaprejšnje javne razglašenosti pravičen. Tamkaj najdemo tudi skrb za starejše in onemogle, spoštovanje obljub oziroma pogodb in še marsikatero vrlino. *Spiritus agens* najstarejših kodifikacij se je s pridihom naravnega prava skozi stoletja krepil v grško-rimskih izročilih, religijah in filozofskih naukih, med renesanso in razsvetljenstvom vse do moderne ere, ko se v ospredje pririne pragmatičnost etičnega obnašanja.

Individualne in kolektivne pravice in svoboščine kot konkretna manifestacija prava in etike so bile prvič zapisane med francosko revolucijo v *Deklaraciji o pravicah človeka in državljana* (1789), ki je vsaj papirnato (da ne rečemo brez-glavo) priznavala ljudem, da se rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah, družbene razlike pa smejo temeljiti samo na splošnem interesu. Cilj vsakega političnega združevanja naj bi bila ohranitev naravnih in nezastarljivih človekovih pravic, ki so svoboda, lastnina, varnost in upor proti zatiranju. Svoboda je v tem, da lahko storiš vse, kar ne škodi drugemu, zato izvrševanje naravnih pravic slehernika nima drugih omejitev kot one, ki zagotavljajo drugim članom družbe, da uživajo enake pravice. Te meje sme določiti le zakon, ki lahko prepove zgolj družbeno škodljiva dejanja. Vse, kar z zakonom ni prepovedano, je dovoljeno, zatorej nikogar ni mogoče prisiliti k nečemu, kar ni zakonodajno zapovedano.

Dve leti pozneje so na zahodnem obrežju Atlantskega oceana po francoskem vzoru spisali *Listino pravic* (1791), ki jo sestavlja prvih deset amandmajev ameriške ustave.

Za tlakovanje sodobne demokracije in humanizma so ključni pravni akti prejšnjega stoletja s področja varovanja človekovih pravic in svoboščin, denimo *Ustanovna listina Združenih narodov* (1945), ki že v preambuli poudarja vero v temeljne človekove pravice, v *dostojanstvo* in vrednost človeške osebnosti, kakor tudi enakopravnost moških in žensk ter velikih in malih narodov. Ta svetovna organizacija naj bi ustvarila pogoje, kjer bi obveljali pravičnost, spoštovanje mednarodnopravnih obveznosti, strpnost in skupno življenje v miru oziroma dobri sosedski odnosi. Pripomogla naj bi k socialnemu napredku in boljšim življenjskim pogojem v večji svobodi, med cilji Združenih narodov pa so izrecno poudarjeni mednarodni mir in varnost, prijateljski odnosi med narodi ter mednarodno sodelovanje z reševanjem mednarodnih problemov ekonomske, socialne, kulturne ali človekoljubne narave. Razvijali in spodbujali naj bi spoštovanje

človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero.

Tudi *Splošna deklaracija človekovih pravic* (1948) izhaja iz priznavanja prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic, ki so temelj svobode, pravičnosti in svetovnega miru. Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje. Vsakdo ima pravico do življenja, prostosti, osebne varnosti, pravne sposobnosti, enakosti pred zakonom, zasebnosti, državljanstva in nekaterih drugih stanj in položajev. Na dostojanstvu, ki je prirojeno vsem članom človeške družine, in priznanju njihovih enakih in neodtujljivih pravic, temeljita tudi *Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah* ter *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah* iz leta 1966.

Po *Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (1950) je bistvena pravica do življenja, ki ji sledijo prepoved mučenja, suženjstva in prisilnega dela, pravica do svobode in varnosti, pravica do poštenega sojenja, svoboda vesti, mišljenja in vere, svoboda izražanja in vrsta drugih pravic in svoboščin. Iz (vsaj meni) neznanih razlogov ne konvencija ne njeni protokoli izrecno ne zagotavljajo varstva človekovega dostojanstva. Le zakaj?

Plemenitejša je *Lizbonska pogodba* oziroma prečiščena *Pogodba o Evropski uniji* (2007), ki krepko podčrtuje vrednote spoštovanja človekovega dostojanstva, svobode, demokracije, enakosti, pravne države in spoštovanja človekovih pravic. Te vrednote so skupne vsem državam članicam v družbi, ki naj bi jo označevali pluralizem, nediskriminacija, strpnost, pravičnost, solidarnost ter enakost žensk in moških. Unija in države članice se morajo na podlagi načela lojalnega sodelovanja medsebojno spoštovati in si pomagati pri izpolnjevanju pogodbeno predpisanih nalog. Unija priznava pravice, svoboščine in načela iz *Listine Evropske unije o temeljnih pravicah* iz leta 2000 in 2007, ki ima enako pravno veljavnost kot omenjena *Pogodba o EU* in *Pogodba o delovanju EU*. Tudi tu so na prvem mestu človekovo dostojanstvo, pravica do življenja, pravica do spoštovanja telesne in duševne celovitosti, številne svoboščine, enakost, solidarnost, pravice državljanov in sodna varnost.

Evropsko in mednarodno pravo se hvalevredno zrcali v *Ustavi Republike Slovenije* (1991), vključno z nedotakljivostjo človekovega življenja, varstvom osebne svobode in varstvom človekove osebnosti in dostojanstva, ki bi po vzoru evropske listine sodilo na začetek drugega poglavja o človekovih pravicah in svoboščinah in ne nekam na sredino. Pomembna

je določba, da so človekove pravice in temeljne svoboščine lahko omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ustava. Naš vrhovni predpis je napreden tudi glede uzakonitve pravice do zdravega življenjskega okolja in dolžnosti države, da skrbi za njeno uresničevanje, kar skozi prizmo *Lizbonske pogodbe* pomeni dodatno obveznost izboljševanja kakovosti okolja, ne le varovanja pred onesnaženjem.

Bomo tem pravicam dodali vsaj še tri, recimo pravico do čiste pitne vode, pravico do mobilnosti, pravico do dobrote in pravico do obče sreče, ki jo omenja ameriška *Deklaracija o neodvisnosti* iz leta 1776?

III. Projekt svetovni etos (*Weltethos*)

Vrednotno vezivo citiranih pravnih aktov je vsebovano v *Deklaraciji svetovnega etosa parlamenta svetovnih religij* (1993), ki se je rodila po zaslugi profesorja Hansa Künga in je namenjena vsem ljudem, na Zahodu in Vzhodu, vernim, agnostikom, panteistom in ateistom, ne glede na intimno prepričanje. Religija in država naj bosta ločeni, ampak za božjo in civilno voljo, naj ne delujeta druga zoper drugo! Temeljne vrednote in načela svetovnega etosa so človeškost, zlato pravilo, nenasilje, pravičnost, resnicoljubnost in partnerstvo. Primarna humana zahteva je, da z vsakim človekom ravnamo človeško, da ima sleherni človeško bitje nedotakljivo dostojanstvo navzlic morebitni drugačnosti, da se do soljudi obnašamo sočutno, kar veleva zlato pravilo domala v vseh religijah in filozofskih naukih. Iz tega načela izhajajo pradavna vseobsegajoča pravila za kultiviranje nenasilja in spoštovanja življenja, solidarnosti in pravičnega gospodarstva, strpnosti in resnicoljubnosti, enakih pravic in partnerstva med moškim in žensko. Svetovni etos ni krščanska in zahodnjaška iznajdba, ampak je skupna vrednotna dediščina človeštva, katere bistvo sta metanačeli človeškega dostojanstva in tolerance, *ergo* strpnosti do drugačnih nazorov. V tem duhu so predstavniki, lastniki in upravitelji gospodarskih družb ter drugih organizacij oktobra 2009 na sedežu OZN podpisali še *Manifest za globalni gospodarski etos – posledice za svetovno gospodarstvo*, ki bi ga moral znati na pamet sleherni menedžer.

Junija 2012 je bilo z *Manifestom Gibanja svetovni etos Slovenija* v Küngovi navzočnosti ustanovljeno gibanje, ki si znotraj globalne etike prizadeva živeti kot etična vest naše domovine, zato članice in člani po svojih najboljših močeh stremimo za tem vzorom, in sicer z etičnim ravnanjem tako v mišljenju kot v konkretnem delovanju. Kot civilna družba vključujemo vse ljudi dobre volje v projekt humanizacije sveta in

utrjujemo vrednote svetovnega etosa s predavanji, srečanji, članki in razpravami, knjigami, prek svetovnega spleta, z mednarodnimi povezavami in drugimi oblikami javne komunikacije. Če bi se izkazalo, da bi naša prizadevanja lažje uresničevali v pravno formalni obliki, bomo ustanovili društvo in kasneje krovno zvezo, ki bi združevala tudi druge etično naravnane civilno-družbene organizacije v Sloveniji. Dosedanje izkušnje kažejo, da za uresničevanje naših prizadevanj pravno-formalna oblika ni potrebna, še zlasti pa ne želimo ustanoviti politične stranke. Gibanje podpira vse podobne oblike civilne družbe, ki krepijo svetovni etos, zato jih vabi(mo) k sodelovanju. Med drugim pozdravljamo prizadevanja Mednarodnega kolegija za preoblikovanje mednarodnega prava v splošno, skupno pravo človeštva, za uveljavitev načela planetarne intersolidarnosti in sprejetje univerzalne deklaracije o soodvisnosti v okviru Organizacije združenih narodov. Svetovni etos pač zahteva svetovno pravo, ker eden brez drugega ne moreta zares zacveteti. Pripadniki gibanja smo zasebno in javno angažirani, zagovarjamo in utrjujemo etične zapovedi manifesta za globalni gospodarski etos.

Zavedajoč se dejstva, da je bil slovenski prostor skozi zgodovino vselej na križišču različnih idejnih in kulturnih tokov, želimo samozavestno in tvorno prispevati k oblikovanju in uresničevanju globalne ideje humanosti ter poglobljanju medkulturnega in medreligijskega dialoga doma in v svetu. Zato naša etična skrb velja tudi soustvarjanju zdravega, utemeljenega in vzajemno spoštljivega dialoškega duha znotraj slovenskega kulturnega prostora, da ta ne bo bogat samo v mišljenju in udejanjanju razlik v njihovi različnosti, temveč tudi v mišljenju in udejanjanju razlik v njihovi enotnosti. Idejo svetovnega etosa mislimo in uresničujemo kot osrednjo vrednotno paradigmo, ki omogoča ohranjanje in negovanje različnosti na temelju enotnih vrednostnih izhodišč, ki so v njihovi elementarni človečnosti skupna vsem religioznim in sekularnim kulturam.

Za pozitivno preobrazbo svetá je neizbežen prepoved slehernega posameznika. Vsakdo naj služi kot val morjá, ki se ponosno zaveda svoje individualne gibkosti, slanosti, toplote in vsebnosti ter istočasne simbioze v vesoljnem oceanu.

Papež Frančišek svari pred ideološkim ekstremizmom, pred katerim ni imuna nobena religija. "Vemo, da nas odstranjevanje sovražnika zunaj nas lahko zapelje, da hranimo sovražnika znotraj nas," pravi, kot naj bi po indijanski legendi v nas bivala dobri in slabi volk, prevlada pa tisti, ki ga bolj negujemo. Eno ključnih idej svetovnega etosa je v svoji čudoviti knjižici *Neverjetna Japonska* preprosto razložil pater in misijonar Pedro Arrupe, potem ko je skoraj trideset let deloval v deželi vzhajajočega sonca:

”Kadar koli se srečam z ljudmi, o kakršnih sem pravkar govoril, a takih je neštevilno, pomislim: božje usmiljenje bodo dosegli tudi tisti, ki imajo res dobro voljo in poznajo Boga toliko, kolikor morejo po naravnem zakonu, četudi žive in umirajo daleč od njegove vidne Cerkve.”

Svetovni etos je identičen posvetni etiki, ki jo oznanja štirinajsti dalajlama Tenzin Gyatso s klicajem na sočutju do vseh živih bitij, narave in vesolja. Na podlagi znanstvenega preučevanja zahodnih in vzhodnih kultur se je do podobnih ugotovitev dokopal moralni psiholog Jonathan Haidt s pluralistično teorijo prirojenih moralnih matric. Na prvo mesto postavlja skrb za sočloveka in vzajemno varovanje pred škodljivimi vplivi, kar bržkone zaobjema tudi gostoljubje, kajti kot lepo pravi Lenart Škof, je to ”eden najstarejših zakonov človeštva in spada med tako imenovane naravne zakone, ki ne potrebujejo utemeljitve”. Haidt našteva še pravičnost in poštenost, ravnanje s sočlovekom v sorazmerju z njegovimi dejanji, svobodo, nasprotovanje tiranstvu in zatiranju, lojalnost do družine, domovine in vsake skupine, v kateri se osmišljamo, avtoriteto, spoštovanje tradicije in legitimne hierarhije, nasprotovanje prevratništvu in svetost ali čistost, izogibanje odvratnosti in gnusu.

Podobno dokazujeta psihologa Adam Grant z razpravo o dajalcih, jemalcih in ujemalcih (pomoč drugim poganja naš lastni uspeh) ter Dan Ariely s smelo tezo, da je nepoštenost mogoče zmanjšati tudi z nadzorom in moralnimi opomniki – etičnimi kodeksi (halo, poslanci, je kdo doma?).

Pred več kot štirimi desetletji je znameniti socialni psiholog Stanley Milgram šokiral svet s knjigo *Poslušnost avtoriteti*, v kateri je dokazal, da se v določenih okoliščinah lahko vsakemu dogodi, da slepo sledi in izpolnjuje navodila, povelja in zahteve, ne glede na njihovo moralnost. To se ujema s prirojenim čislanjem avtoritete, o katerem govori Haidt, toda ne more in ne sme opravičevati zavrženih dejanj, ker zanje po Karlu Jaspersu odgovarjamo kriminalno, politično, moralno in metafizično. Slednja oblika krivde izvira iz solidarnosti med ljudmi kot človeškimi bitji, zaradi katere je vsakdo soodgovoren za vsako krivico in krivičnost na svetu, še zlasti za najhujše zločine, ki se zgodijo v njegovi navzočnosti ali z njegovo vednostjo.

Generalna skupščina OZN je nedavno sprejela sedemnajst ciljev oziroma ukrepov, s katerimi bi bilo možno v relativno kratkem času odpraviti ekstremno revščino in izboljšati življenje milijardam ljudi. Med njimi so tudi vzgoja in izobraževanje, mir in pravičnost ter sodelovanje. Že René Descartes je navzlic svoji dualistični zablodi pravilno trdil, da kdor želi čim bolj izpopolniti svoj um, se mora manj učiti in več razmišljati,

torej samega sebe vzgajati ter se altruistično in etično samouresničevati. Mišljenje bi moralo biti po Edwardu de Bonu znatno bolj lateralno (prebojno, *out of the box*), ne zgolj logično (linearno), kar bi moralo odlikovati celostno vzgojo in modrostno inteligenco.

Howard Gardner in Umberto Galimberti menita, da bo prihodnost zahtevala usklajeno delovanje petih pojavnih oblik inteligentnosti. Prva je urejajoča inteligentnost, s pomočjo katere razlikujemo med resničnim in lažnim, med dejstvi in domišljijo, med abstraktnim in konkretnim. Na tej podlagi se razvije sintetična inteligenca, ki omogoča zbiranje informacij iz različnih virov in združevanje v enotno sintezo. Potem mora um izuriti še ustvarjalno inteligentnost, ki se zbrusi predvsem s postavljanjem nenavadnih vprašanj; ta z nepričakovanimi rešitvami zahtevajo spoštljivo, duhovno naravnano inteligenco, ki se ne brani razlik in drugačnosti, zatorej je v globaliziranem svetu bistvena. Prav tako je treba spodbujati *etično inteligentnost*, ki se ne opira le na lastno vest in interese, marveč skrbi za potrebe skupnosti. Mar ni za razsvetljenega človeka najhujša kazen prav pekljenje vesti?

Holistična vzgoja je ključna za prevrednotenje vrednot, kajti kot je že pred desetletji učil Franc Pediček, mora biti sodobna *paideia* vzgoja v najširšem pomenu besede in najprej funkcija človeka z namenom učlovečevanja, da je zatem lahko funkcija družine, družbe, države, ideologije, gospodarstva in politike. Podobno je Karl Ozvald zagovarjal kulturno pedagogiko kot "kažipot za umevanje včlovečevanja", dalajlama pa še dandanes verjame v izobraževanje glave in vzgojo srca. Temu bi lahko dodali pristavek, naj besede meso postanejo oziroma da je skrajni čas za konkretizacijo in implementacijo zapisanega.

IV. Soglasje o temeljnih vrednotah za prihodnost slovenske družbe

Gibanje Svetovni etos Slovenija je oktobra v Cankarjevem domu organiziralo že tretji posvet, in sicer v Kosovelovi dvorani, ki je potrdila pesnikovo prepričanje, da je človek poslanec celote, zatorej "kar čuti, da mora napraviti, mora napraviti za celoto". Na prvem dogodku smo govorili o svetovnem etosu globalno in lokalno, na drugem o pomenu holistične vzgoje in na tretjem o iskanju soglasja o temeljnih vrednotah za prihodnost slovenske družbe. Že drugič je bil pokrovitelj predsednik vlade Miro Cerar, ki se je zadnji hip opravičil, saj je zaradi begunske krize vlada zasedala do petih zjutraj, čez nekaj ur pa so najvišji politiki menda že nadaljevali sestankovanje v parlamentu. Metaforično po Borutu

Ošlaju torej kočijaža trenutno ni bilo na naši kočiji, na kateri sedimo potniki državljani, vlečejo pa jo parlamentarni, vladni, sodni, gospodarski, upravni, zdravstveni, občinski in drugi konji, ki imajo poleg enotnega zamegljenega cilja tudi vsak svojega, vključno s specifično moralo, zato vozimo slalom, škripljemo in se nevarno nagibamo. Med častnimi gosti je bila tudi naša prva pokroviteljica Vlasta Nussdorfer, varuhinja človekovih pravic, ki je v svojem nagovoru poudarila pomen družine, šole in pozitivne naravnosti, da v vsaki stvari vidimo tudi dobro, da kdaj posežemo tudi po knjigi pohval namesto pritožb.

K sodelovanju smo želeli pritegniti tudi predsednika republike, z njim smo se pred meseci celo sestali, a se je nadaljevanka začela in končala pri prvi epizodi, kdo ve, zakaj. Žal sta povabilo na okroglo mizo "vljudno" odklonili kar dve ministrici, izobraževalno-znanstveno-športna in razvojno-strateško-kohezijska, menda zaradi drugih nujnih obveznosti, pri čemer se sprašujem, kaj je lahko za vodilnega politika še pomembnejše kot etika, morala in vrednote. No, vsaj namesto druge se je posveta udeležil njen državni sekretar, zato smo ji v svojih dušah brez zadržkov opravičili odsotnost.

Na posvetu so aktivno sodelovali vplivni predstavniki največjih verskih skupnosti, civilno-družbenih gibanj, znanstvene in umetniške sfere, univerz, gospodarske zbornice, sindikatov, ustavnega sodišča, rednega sodstva, medijev in politike. Zvrstilo se je petnajst imenitnih govorcev, ki si skupaj z naslovi prispevkov zaslužijo omembo v samem pričujočem "telesu" besedila, saj bi jih v opombi pod črto neupravičeno potisnili v ozadje: Borut Ošljaj (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), Janek Musek (Inštitut za etiko in vrednote Jože Trontelj), Lenart Škof (Act Tank – Dejanje), Anton Stres (Rimskokatoliška cerkev), Nevzet Porić (Islamska verska skupnost v Sloveniji), Geza Filo (Evangelikičanska cerkev Augsburgske veroizpovedi v Sloveniji), Peran Bošković (Srbska pravoslavna cerkev v Sloveniji), Mojca Savski (Budistična kongregacija Dharmaling), Jakob Počivavšek (generalni sekretar Konfederacije sindikatov Pergam), Janja Roblek (predsednica Slovenskega sodniškega društva), Metka Penko Natlačen (Gospodarska zbornica), Marko Pogačnik (Unescov umetnik za mir), Janez Krek (Pedagoška fakulteta), Neža Kogovšek (Mirovni inštitut) in Božidar Voljč (predsednik državne komisije za medicinsko etiko). Nastope sta večinoma povezovala Maša Gedrih in pater Silvo Šinkovec, ki sta se tudi sicer izjemno potrudila za odlično organizacijo posveta.

Prisluhnili smo vrednotnim mantram, ki so teoretično skorajda nesporno harmonične, praktično pa si jih trmasto, vzvišeno, hinavsko in egoistično razlagamo po svoje: dostojanstvo človeka, duhovnost, vera,

vzgoja, družina, šola, mediji, umnost, humanost, evropskost, rast, sobivanje, upanje, pravičnost, spoštovanje, sprejemanje, poslušanje, dialog, drugačnost, nepristranskost, sočutje, skrb za človeka, prijaznost, pravna in socialna država, človekove pravice, socialni dialog, neodvisnost sodstva, delo, pridnost, ustvarjalnost, poštenost, narava, večdimenzionalnost, zdravje, medicina, ljubezen, praznovanje, počitek, *fair play*, kultura, umetnost ...

Dogodek smo zaokrožili z okroglo mizo, na kateri smo sodelovali pravnik in predsednik ustavnega sodišča Miroslav Mozetič, profesor teologije Vinko Potočnik (namesto mariborskega nadškofa metropolita Alojzija Cvikla, ki je zbolel), novinar in urednik Sobotne priloge Dela Ali Žerdin, pisateljica, publicistka, performerka in članica Društva slovenskih pisateljev Nina Kokelj ter moja malenkost kot moderator. Ker je pravo zgodovinsko povezano z univerzalnimi vrednotami, ki so njegovo poglavito hranilo in gibalno ter hkrati vezivo sleherne družbene zgradbe, smo razglabljali o retoričnih in hkrati dejanskih vprašanjih, na primer, v čem je problem, zakaj se kvari tolikanj opevana pravna država (vladavina prava) in se maliči v oksimoron? Je za slovenski narod res tako usodna polpretekla zgodovina, da se ne more(mo) izkoptati iz njenega uničujočega primeža? Kakšen je prispevek ustavnega sodišča – sodišča vseh sodišč in vse bolj prve veje oblasti – h krepitvi osnovnih vrednot slovenske družbe, ki naj bi nas povezovala namesto na oddaljene bregove pehale? Kako lahko mediji, ki so nekoč veljali za sedmo silo, potem za četrto, vse bolj pa dominirajo kot najpomembnejša sila, v večji meri vplivajo na pozitivno prevrednotenje vrednot?

Brez umetnosti, literature in nasploh kulture ne bi bilo več niti slovenskega jezika niti samostojne države. Besede imajo čarobno moč in mitološko celo premikajo gore, kar metaforično pomeni revolucije in preobrazbe. Bi se morali recimo književniki ali vsi umetniki zopet tesneje povezati, tako kot že nekajkrat v zgodovini slovenskega naroda, in kot civilna družba odločneje poseči v zakonodajno in izvršilno oblast?

Sleherna *v-red-nota* bi morala zveneti kot prava nota, ki spravlja v red razglašeno družbo. Zakaj je torej veličastna beseda "moralna" morasto ostala brez zadnjih dveh črk in postala dnevna môra, zakaj je etika vse bolj jetika? Vrednote bi morali živeti, ne samo sanjati, najhujša sankcija za dobrega, umnega človeka pa bi moralo biti pekljenje vesti.

Ali je naš posvet uspel, je bil izpolnil pričakovanja? Da in ne. Pisati in dejati je dobro, še boljše pa bi bilo dobro udejanjiti. Preveč je bilo monologov, po katerih so govorniki zapustili dvorano, domnevno zaradi drugih opravkov, skorajda v stilu *veni, vidi, vici*, pri čemer ni nihče zmagal, kajti

premnogi so zgolj prišli, povedali in odšli. Razprava je bila živahna, a s(m)o bolj ali manj prepričani še naprej prepričevali že prepričane. Pri tem je žalostno in skrb vzbujajoče, da velika večina medijev sploh ni prišla, kar kaže na neverjetno ignoranco in nenaklonjenost čemur koli spodbudnemu in povezovalnemu. Mar je še prezgodaj za iskren Dialog in odkritosrčno iskanje soglasja o minimalnih skupnih temeljih in nadaljnjih nujnih Opekah za izgradnjo prizidka slovenske družbe?

Suzana Tratnik

Simona Kopinšek s Suzano Tratnik

Kopinšek: Suzana, kaj trenutno pišete?

Tratnik: Nedavno sem končala mladinski roman, tako da bom v kratkem nadaljevala pisanje nove kratkoprozne zbirke, ki je že skoraj narejena. Vmes, torej prav zdaj, pa prevajam roman ameriške pesnice in pisateljice Eileen Myles. Vedno znova z veseljem in hvaležnostjo ugotavljam, da so mi ravno prevodi neizmeren vir navdiha.

Kopinšek: Že obisk spletne strani Mylesove je doživetje. Sta se spoznali? In seveda, kateri njen roman prevajate?

Tratnik: Prevajam roman *Inferno*, ki nima klasične strukture, to je zares roman pesnice, kot piše v podnaslovu, jezik je prefinjen, avtorica plava med temami, opisuje odraščanje v pesnico in lezbijko v New Yorku, svoja doživetja na potovanjih, vmes se znajde tudi njen predlog, s katerim je zaprosila za štipendijo. Všeč mi je njena ironija v prevpraševanju mesta ženske v družbi, v umetnosti ter kritično pretresanje odnosa ameriške družbe do “nerentabilnega” umetnika, umetnice, tistega, ki se ne prodaja v komercialnem smislu. Myles je živela v newyorških sedemdesetih in osemdesetih, ko je bilo tam veliko znanih umetnikov in umetnic. Na začetku svoje poti tako omenja tudi Patti Smith, Debbie Harry in številne druge. Ob takih knjigah vedno začutim lastne začetke odkrivanja pisanja, lezbičnega aktivizma in upornišтва, ko sem se kot študentka preselila v Ljubljano – čeprav je moja osebna zgodovina veliko skromnejša od kulturnega vrveža v New Yorku.

Kopinšek: Mladinski roman, ki ga omenjate, predvidevam, tematsko ostaja na marginalnem robu?

Tratnik: Hm, težko rečem. Je zelo drugačen od prejšnjega romana *Ime mi je Damjan*, ki, mimogrede, ni povsem mladinski. Junakinja novega romana išče svojo pot, a se ne najde ne v šoli ne v službi, zaljubi se v napačnega fanta, sita je maminih nasvetov, povsem nerealno pa obožuje odsotnega očeta, ki večinoma živi v tujini, tako rekoč eksotično življenje, kakor trdi sam. Njegova hči polaga vse upe le še v srečo pri loteriji, ker verjame, da denar reši in kupi vse, tudi boljšo življenjsko štartno pozicijo. Koliko ji sploh lahko oporekamo? Tokrat je margina premaknjena drugam, težišče ni toliko na vprašanju spolne usmerjenosti, pač pa na socialistični preteklosti, ki je sicer precej simbolizirana, na skromnem življenju, ki nikoli ne pade povsem na raven revščine, na sanjah ljudi v majhnih mestih v sedemdesetih in osemdesetih ... Vse to je kar dovolj za margino, se mi zdi. Sicer pa je vaše vprašanje zanimivo še z nekega bolj splošnega vidika, vsaj zame. Ali bi sploh kdaj napisala delo, ki bi se ukvarjalo s središčem, z glavnim tokom ... Zagotovo ne. Morda pa je tudi tako, kot je Matej Bogataj že pred leti naslovil svoje literarne eseje: *Obrobje brez središča*. Res pa je, da sama poiščem središče in težo prav na obrobju, zato takšna dela sploh nastanejo in se berejo.

Kopinšek: Ko že stojiva na obrobju, lahko torej sedeva, bova tukaj ostali. Roman *Ime mi je Damjan* so v šolskem letu 2014/2015 v sklopu projekta Rastem s knjigo Javne agencije za knjigo v dar prejeli dijakinje in dijaki prvih letnikov. Projekt ob darovanju knjige vključuje tudi gostovanje avtorice oziroma avtorja. Kako je bilo na literarni turneji po slovenskih srednjih šolah in knjižnicah? Sploh glede na dvojni odziv. Človeku se verjetno milo stori in hkrati v sebi besni ob ponavljajočem se dviganju prahu prav s problemsko literaturo.

Tratnik: Kakor pravite, odziv je bil res dvojen, z dveh različnih polov, tako rekoč. Povsod, kamor sem bila povabljen, je bil odziv zares krasen, kajti *Damjan* odpira številna vprašanja in nudi veliko možnosti za pogovor, manj pa daje pravilnih, instant odgovorov, kakršni so nekaterim očitno najbolj pri srcu. Seveda vem tudi za negativne, dušebrižniške odzive tako versko (ne)navdahnjenih spletnih strani kot nekaterih učiteljic in knjižničark, ki so grmele s svojih prižnic in niso "dovolile", da bi se ta roman sploh razdelil in prebiral. Namesto tega so ponujale knjige, ki govorijo o "drugačnostih" prek nedolžnih galebov in malih princev ter seveda odraščajočemu in radovednemu človeku premalo povedo. Ko je knjiga prvič izšla leta 2001 v specializirani zbirki Škuc-Lambda, ni nikogar preveč zanimala, gotovo ne v smislu, da bi se proti njej izvajal

moralni pogrom. Ko pa je bila izbrana za projekt Rastem s knjigo za srednješolce, je bilo poleg navdušenja tudi nekaj odzivov v smislu moralne skrbi o kvarnem vplivu na to ubogo, občutljivo mladino. Kot po navadi gre v takih primerih zlasti za občutljivost nestrpnih odraslih, ki se vse preveč vtikajo v to, kaj otroci smejo brati, gledati in spoznavati, čeprav ti otroci že zdavnaj vedo veliko več od njih. Menim, da ti odzivi o "nevarnosti" problemskih knjig kažejo na družbeno slepoto za določene teme oziroma predvsem na vztrajanje pri tej slepoti. Slišala sem za primere, ko so učenci v šoli odklonili določene knjige za domače branje, ker "niso bile všeč" njihovim staršem! Meni je to nepojmljivo, kot otrok sem živela v obdobju, ko so bili odrasli kar zadovoljni s tem, da si rad hodil v šolo in bral, doma mi nihče ni prepovedal nobene knjige, češ da ne bi bila primerna zame. Saj v resnici moraš vedno vsaj poskusiti brati knjige, ki te po izkušnjah in znanju presegajo. Samo to je učenje. Spomnim se, kako me je kot mlado najstnico iztiril in tudi razsvetlil britanski roman *Peklenska pomaranča* o nasilju angleških band štirinajstletnikov, ki ga je leta 1961 napisal Anthony Burgess. In ve se, kako močna je v tej knjigi osnovna ideja o nasilju družbe nasploh. Ali sem morda zaradi te knjige kdaj pomislila, da bi še sama ustanovila nasilno bando ali da so nasilneži kul? Nikakor ne. In prepričana sem, da večina tistih, ki prakticira nasilje v vsakdanjem življenju ali pijančuje in živi tjavendan, še pozna ne tega romana.

Kopinšek: Omejevanje, še huje, preprečevanje pridobivanja znanja v šoli je res skrb vzbujajoče ... Pisateljstvo je (po)klic(anost).

Tratnik: Preprosto je: Ne lažem. Kot ustvarjalec, ustvarjalka ne moreš lagati, kar seveda ne pomeni, da si dokumentarist ali da morajo biti v fikciji resnični dogodki. Tako je moje izhodišče. Že zdavnaj sem spoznala razliko pri sebi; kako občutim, ko pišem to, kar hočem in znam povedati, ali pa če sem poskusila napisati nekaj, kar je bilo morda obrtniško dobro izpeljano, a ni zarezalo. Za slednje je res škoda izgubljati energijo in čas. Pišem o tistem, kar me gane, premakne, razjezi, kar se samo od sebe poraja in napleta v mojih mislih in o čemer bi ne nazadnje želela sama brati, a tega nisem nikjer zasledila. Kakršno koli samoomejevanje tu ni na mestu – kot pisatelja, pisateljico te že tako omejujeta lastna domišljija in ustvarjalna moč, večkrat bi si želel iztisniti še veliko več iz obeh –, zato bi bilo res škoda pristajati na samocenzuro. Včasih niti ne vem, ali pa se k sreči ne zavedam, kaj vse lahko nekoga zmoti. *Damjan* je po slabih štirinajstih letih še vedno moteč tudi ali predvsem zato, ker svojega

spola ne doživlja tako, kot so mu ga ob rojstvu določili. Veste, včasih kar pozabim, da dušebrižniki ob taki tematiki raje vidijo avtorsko (samo) cenzuro, in se iskreno čudim, pa kje ti ljudje živijo in zakaj ne mislijo zunaj svojih okvirov.

Kopinšek: Kakšna vprašanja so vam na gostovanjih z *Damjanom* najpogosteje zastavljali? So bili dijakinje in dijaki zadržani?

Tratnik: Vprašanja so bila zelo različna, odvisno je bilo tudi od tega, koliko jih je knjigo prebralo in kako so se oziroma so jih pripravili na srečanje. Ponekod so v sodelovanju s profesorji in profesoricami že vnaprej pripravili vprašanja, marsikje pa so jih postavljali sami, neposredno meni. Zanimalo jih je, denimo, zakaj je Damjan fizično tako močan, če pa je “punca” – tu smo veliko govorili o tem, da Damjan doživlja svoj spol drugače, kot so mu ga pripisali ob rojstvu. Nekateri so bili zgroženi, ker mu starši niso stali ob strani, zakaj so ga krivili, namesto da bi ga poskušali razumeti in priznati svoje napake, drugi so menili, da bi moral biti Damjan bolj “priden”, manj popivati in poslušati očeta, pri čemer so spregledali očetovo spolno in še drugačno nasilje v Damjanovem otroštvu. Zanimivo pa je, da smo skupaj s profesoricami in knjižničarkami večkrat ugotavljale, da Damjana prej poštekujejo dijaki iz problematičnih družin, hitro razumejo, da je bil zlorabljen na več načinov in da se upira nasilnemu očetu ter si išče mesto in spoštovanje v družbi, dijaki in dijakinje, ki doma nimajo večjih težav, pa so bili bolj nagnjeni k mnenju, da je Damjana treba disciplinirati in “popraviti” oziroma da bi vsi njegovi problemi izginili, če bi se končno prilagodil željam staršev in okolice. Seveda smo se pogovarjali tudi o transseksualnosti in transspolnosti, o LGBT-pravicah in podobno. Moram pa reči, da se mladi bralci in bralke niti niso pretirano ukvarjali z vprašanji spola in spolne usmerjenosti, ker jih to (še) ne zanima oziroma so vsaj v osnovi z vsem tem seznanjeni, se pa ne poglobljajo toliko, če se jih osebno ne tiče. Na neki šoli so mi rekli, da imajo tudi sami enega takega “Damjana”, ki pa si potem ni upal priti na pogovor o knjigi. O teh temah bo treba očitno še veliko govoriti in jih poimenovati neposredno, s pravimi besedami. Zato je škoda, da zaradi zadržkov po nekaterih šolah veliko dijakov in dijakinj ni imelo možnosti govoriti o knjigi, ki je problemska in zato še bolj zahteva pogovor. Marsikomu bi lahko pomagala tudi v osebni smislu. Nikomur pa ne koristita sprenevedanje in pometanje pod preprogo. Prav slednje velikokrat vodi v uničujoče življenjske navade, tudi zapijanje, ki je marsikoga tako zelo zmotilo, češ da knjiga nekritično popisuje in skoraj zagovarja popivanje – preseneča

me, da nekateri ne vidijo prek tega žuriranja junakov in junakinj, ki je bolj simptom, nikakor pa ne bistvo. Realnost je zelo pogosto nevšečna, tudi v prozi seveda, mi pa imamo možnost, morda dolžnost, da se vprašamo, zakaj je tako in kaj bi lahko bilo drugače.

Kopinšek: Družina je celica družbe in vsaka vrata skrivajo skrivnosti. Slovenski narod je zelo vajen molčanja in sklanjanja glave na eni ter pogosto prepoznega ali nepremišljenega vika in krika na drugi strani.

Tratnik: Kajpada, začelo se je že z Zofko Kvedrovo. Kako je bila osovražena, ker je v svojih črticah odkrito pisala o nerazumevajočih in grobih starših. V naturalističnem romanu *Njeno življenje* je popisovala alkoholikovo uničevanje vsega okoli sebe, a izid je bil tudi ta, da so ji dušebrižniki zamerili pretirano opisovanje. Vedno je kriv tisti, ki na nekaj pokaže brez olepšav.

Resda niti ne vem, zakaj govorimo o "skrivnostih", saj so neprijetnosti del življenja, družinskega ali partnerskega ali samskega. Po drugi strani pa so te tako imenovane sramotne podrobnosti dobro izkoriščane za najrazličnejše resničnostne šove, kjer pa so seveda le vedno znova banalizirane in razprodane. Za histerijo, vikom in krikom vedno znova pride le molk.

Kopinšek: Zakaj se leta 2015 nekdo boji knjige oziroma literature? Dobre literature? Soočanje je resda mukotrpno delo. Se sčasoma človek navadi na brezglavo sprožene bitke, ki temeljijo na govoricah in nepoznavanju knjižne vsebine? Ali postajate jekleni?

Tratnik: Ne vem, ali gre ravno za strah pred literaturo, ker knjige zvečine demonizirajo ljudje, ki jih ne berejo in ne vedo, kaj je dobra literatura – zanje je morda dobra tista literatura, ki pocukrano govori o dobrih ljudeh in kjer se vse konča lepo in prav, torej navaden šund. Res pa te ljudi vodijo močni ideološki razlogi in potreba po totalnem socialnem nadzoru, ki se mora začeti že zelo zgodaj. Zato hočejo, da predvsem otroci in tudi drugi odrasli vidijo in gledajo samo tisto, kar dežurnim nadzornikom samim ustreza. Najbrž je to strah pred tem, da bodo morda uvideli ali spoznali kaj drugačnega. Toda – ali se ni v zgodovini to že stokrat in tisočkrat zgodilo, da smo prebrali nekaj, kar nam je dalo misliti drugače, videli in slišali stvari, tako v življenju, kakor znanosti in umetnosti, ki so premaknile naše mentalne meje? Se ne dogaja to tudi zdaj? Seveda se. Ravno zato pa nekateri ves čas bijejo plat zvona, ki ga slišijo samo še sami. Seveda pa

z veseljem naredijo škodo še komu. Tako z govoricami kakor z načrtno kreiranimi lažmi, denimo, o literarnem junaku Damjanu, ki "se po operaciji spola zadovoljno opazuje pred ogledalom", kot sem prebrala v nekem spletnem kvazimediju. Čeprav v romanu ni nobene operacije nobenega spola in Damjan nikjer ne govori niti o želji po operaciji – zgodba ni zastavljena tako; ne gre za to, kaj hoče narediti junak, da bi ustregel okolju (se spremenil na kakršen koli način), ne, on kratko malo ve, kdo in kaj je, in "se ne bo nič spreminjal, saj ni noben transvestit".

Kopinšek: Kot kaže, živimo v času izrazito usmerjenih družbenih kazalcev. Medvrstniško nasilje je tudi pogosta tema problemske literature. Če se lahko vrednost posameznika določi že zaradi pričeške, tetovaže ali stila oblačenja, kar je v času kapitalizma, ki je s stopali še vedno v socializmu, vse bolj prisotno, se mi zdi ne le odziv na roman, ampak tudi sprejetje *Damjana* v dogovorjeni družbeni resničnosti, v nekem okolju, razredu, doma, tudi izrazito dvojno. Literatura je zares čisto družbeno zrcalo. V Mariboru sem pred leti doživela strašljiv napad na skupino Lingsium. Ampak v prestolnici živite vi ...

Tratnik: Tudi ta naša prestolnica je majhna. Večkrat me v tujini vprašajo, ali je varno hoditi po Ljubljani kot gejevski ali lezbični par z roko v roki. Moj odgovor je: Ne. Ravno za toliko primerov uličnega nasilja nad drugačnimi vem, da se počutim preveč odgovorno, da bi rekla, da je varno nositi glavo na prodaj – to namreč počneš, če se preveč "razkazuješ". Ne moreš kar tako biti to, kar si – to je lepa floskula na kakšni majici, ne pa dosti več.

Na dan državnosti leta 2009 je v okviru Tedna Parade ponosa v Cafeju Open potekal literarni večer z mladimi gejevskimi avtorji in lezbičnimi avtoricami, ki sem ga vodila jaz. V trenutku, ko so dogodek napadli zamaskiranci z baklami in s kamni, je pisateljica Urška Sterle govorila o Jamesu Baldwinu, izjemnem ameriškem avtorju, ki je bil črnc in gej. Oboje odkrito in ponosno. Koliko naj še sploh povem, da se ne ponavljam kot papiga? Kdo mi bo še zatrjeval, da "ni pomembno, kdo si in kaj si, ampak kako pišeš", kar pomeni, da nočejo, da se "poudarja" drugačnost in da se literatura bojda izkorišča v aktivistične namene. Slabe literature ni mogoče izrabiti za nič.

Ravnokar berem o Frlićevi tribuni *Ženske v vojni* v reškem gledališču, pred katerim so se zbrali tisti, ki "merijo višino koruze", torej nacistično pozdravljajo in grozijo gledalcem, nastopajočim in režiserju, pretepli so novinarja ... To so zaščitniki morale in nacije in države oziroma njihovih

ulični zastopniki – nasilneži, ki v ospredje vedno postavljajo vrednote družine, moškosti in ženskosti, otrok ... Narobe svet. Bolan svet.

Kopinšek: Je po vaših izkušnjah podeželsko okolje glede tovrstnih vprašanj še vedno stereotipno zaprto?

Tratnik: Pravzaprav nimam izkušenj s podeželskim okoljem, katerega miselnost je tudi sicer del mestne mentalitete – sploh ni tako velike razlike med obema, kot bi mi to radi videli. Vedno me je bilo strah malih, nadzorovanih okolij in zaprtih skupnosti, kjer vsak vsakogar pozna in kjer nisi nikoli dovolj “normalen” – to je znano idealno okolje v klasični grozljivki (*smeh*). Mnogi moji znanci in znanke začenjajo v odrasli dobi sanjariti o idiličnih hiškah v vasicah na robu gozdička, o miru, ki ga bodo menda tam našli. Jaz že ne. Jaz nočem nazaj k naravi, ampak nazaj h kulturi – drugega niti nimamo, saj je koncept naravne narave popolna iluzija.

Kopinšek: Se vam zdi, da se učiteljice in učitelji zavedajo moči svojega dela? In seveda je to vprašanje treba zastaviti tudi o starševskih vlogah. Starševstvo sploh ni lahka naloga. Je naloga življenja. Vi nimate otrok ...

Tratnik: To je bila moja izbira, da sem “child-free woman”. Čeprav seveda poslušam, kako pa to, da nimaš otrok, kaj pa potomci, pa kdo bo skrbel zate na stara leta, a ti ne tiktaka biološka ura, mar ni materinstvo naravna potreba vsake ženske ... Zadnje čase se seveda tudi veliko lezbijk in gejev odloča za starševstvo. Ta boj seveda podpiram, ampak to ni revolucija, na katero bi jaz prišla.

Težko je biti starš, gotovo, nič bolj ali manj, kot biti otrok. Samo sami smo odgovorni za vloge, ki smo si jih izbrali ali pa (so nam jih) zgolj naprtili. Biti učitelj/-ica pa je poklic, ki so mu nekateri predani bolj, drugi manj, pa tudi sicer izgublja vrednost, avtoriteto, precej slednje se jim tudi jemlje na račun pravic in zahtev staršev in otrok. Zanimivo je tudi, koliko je stokanja o tem, da feminizacija učiteljskega poklica škodi zlasti fantom, ker da jih preveč vzgajajo ženske. Po drugi strani pa je povsem jasno, da za moške to področje očitno ni dovolj prestižno, zato se tudi malo vključujejo vanj – razen na najvišjih ravneh, seveda. Mislim, da je problem v prepričanju, da je vzgoja majhnih otrok nekakšno podaljšanje “naravnega” poklica ženske – matere.

Kopinšek: Ste prebirali knjige o možganih? Ženskih in moških? Ženske naj bi bile zaradi možganskega centra za komunikacijo bolj nagnjene

k družabnim poklicem, moški naj bi zaradi njih zmogli opravljati bolj samotarska dela. Pisateljjevanje je samotarsko početje. Biti z vsemi in hkrati z nikomer ...

Tratnik: Ne berem knjig o možganih, genih, hormonih, berem knjige o psihoanalizi, berem družbenopolitične analize – kar se tiče t. i. strokovne in stvarne literature. Literatura in t. i. raziskave, ki mrzlično iščejo biologistične dokaze, da bi končno “znanstveno” utemeljili, denimo, razlike med spoli ali med rasami, sodijo v 19. stoletje. Seveda pa se nekateri nad 19. stoletjem močno navdušujejo še v 21.

Nisem tako prepričana, da je biti umetnik/-ica tako zelo samotarsko – morda je tudi to romantična iluzija. Sama resda nimam veliko stikov z ljudmi, jih pa zato večinoma lahko izbiram. Vidim, kako se nekateri pritožujejo nad osemurnim delavnikom, nad službami, kjer se mučijo in trpinčijo, ko pa pridejo domov, so brez energije in – osamljeni. Samota ni samo fizična, ne nastopi samo takrat, kadar nisi obkrožen z ljudmi. Je pa res, da v samem aktu pisanja ne potrebuješ zraven sebe nikogar več, vse je že v tvoji glavi, in v tem procesu ni nobene samotnosti, je samo delo, ki ne razmišlja o tem, kakšno je v očeh drugih ...

Kopinšek: Nadaljevanje vprašanja bi bilo morda primerno za začetek pogovora: Katera knjiga, če se spomnite, vas je nagovorila tako zelo, da ste prišli za pero? Ali je bil svinčnik (*smeh*)? In seveda, kdaj ste prvič zapisali vrstice, ki so začele vašo literarno pot v družbo?

Tratnik: Teh trenutkov ne morem izluščiti, ne spomnim se jih več. Ni bila samo ena knjiga. Rada sem brala že v otroštvu, ko sem se naučila brati in pisati, čeprav še knjižne slovenščine nisem razumela zelo dobro niti vsebine vseh knjig. Moj prvi jezik je bil prekmurščina. A rada sem pisala, kar koli, ker je bila to veččina, ki se mi je zdela skorajda magična. Nekaj misliš in to daš takoj ven – s pisano besedo in tako nespodbitno to sporočiš tudi drugim, materializiraš. To je čarovnija. Morda je bila zame že to pot v literaturo. Morda moje prve zgodbe o petelinu, psu, zajcu, vesoljskih ladjah ..., moji spisi v šoli ..., osebnoizpovedni izlivi, poskusi dadaističnega pesnjenja ... Vedno sem pisala, a ne prav veliko, dokler ni moje pisanje postalo profesionalno – takrat, ko sem uradno dobila status samozaposlene pisateljice, takrat sem si rekla, zdaj pa imam možnost in dolžnost, da res pišem. Tako banalno je to.

Kopinšek: Bi se morebiti zdaj pogovarjali o heteroseksualni literaturi in problemih heteroseksualcev (*smeh*)? Malce provociram. Nekoč sem

doživela, ko je novinarski kolega snemal televizijsko anketo o gejih in lezbijkah, pa mu je nekdo z čez obraz narisano zaskrbljenostjo, pravzaprav ogorčenostjo odgovoril z vprašanjem: Vi ste heteroseksualec? Kolega je obnemel ... in dojel. Živi in pusti živeti je preprosto vodilo.

Tratnik: Nekoč je novinar na cesti spraševal ljudi, ali jih motijo heteroseksualci – večina se je zmedla, misleč, da se govori o homoseksualcih, in zatrjevala, da nima nič proti njim – proti heteroseksualcem. A to so igrice za pred (skrito) kamero. V svetu vlada globoka samoumevnost glede tega, kaj je prav in normalno, to so stvari, ki jih branimo brez argumentov, češ, tako pač je, da je večina ljudi heteroseksualnih, ker se moramo razmnoževati, da je ženska naravno nežna in bolj predana, moški bolj zaščitniški in promiskuiteten ... Vse te zljajnane “resnice” prodajajo tudi ženske in druge pogrošne revije, ki se po drugi strani sprenevedajo, da so namenjene t. i. moderni ženski, ki pa je “ni sram povedati, da doma kuha marmelado”. Pa koga sploh briga ta marmelada? Še vedno gre za slabo prikrito vsiljevanje miselnosti, naj bo le sram tiste ženske, ki niso dovolj ženstvene. To pa seveda nikoli niso in nikoli ne bodo, ker se potrošništvo mora hraniti z ideologijo “pravih” spolov.

Marsikoga zmotijo t. i. specializirani literarni večeri, na katerih berejo geji in lezbijke ali pa samo ženske. A sama sem bila navzoča na mnogih branjih in kulturnih dogodkih, ki so bili izključno moški, ženske pa so se dele v publikli in ploskale, a to ni nikogar zmotilo. To je ta samoumevnost, npr. trije ali štirje moški nastopajo na literarnem večeru zato, ker so pač dobri, ne zato, ker bi bil to “moški večer”, ker to tako in tako ne obstaja. Če pa v enem večeru daš na oder deset žensk ali petnajst oseb LGBT-populacije, je to “program”, ki menda škoduje literaturi in nastopajočim. A največ škode naredijo tisti in tiste, ki taka prepričanja širijo.

Kopinšek: Kako pošten pa je po vaših izkušnjah in mnenju literarni “boj” v knjigah? Se vam kdo zdi privilegiran?

Tratnik: Privilegiji so vedno, so takšni, ki se delijo direktno nepošteno, in takšni mehki, na katere je težje pokazati s prstom. Ko sem prišla v Ljubljano študirat, sem se počutila zelo provincialno in neuko v primerjavi s kolegi in kolegicami na faksu, ki so bili za študij dobro pripravljene, še zlasti tisti iz Ljubljane, katerih starši so že imeli univerzitetno izobrazbo. Če pa po znanju in izkušnjah in aspiracijah presežeš okolje, iz katerega izhajaš, si na svoji poti sam – kar je lahko hkrati prekletstvo in prednost.

Pri nas je še vedno zelo močan vpliv družinskega okolja in prevladuje nepotizem pri zaposlovanju, gradnji kariere in podobno.

Najbrž pa imam srečo, ker živim malo odmaknjeno od tukajšnjega literarnega sveta oziroma druženja in trgovanja v tem svetu. Marsičesa enostavno ne vem. Preseneti me, ko slišim, da nekateri avtorji in avtorice znajo postaviti visoko ceno za svoje delo ali zahtevati protiusluge od založnika, ki si želi izdati njihovo knjigo. Meni je to nepojmljivo. Ker nisem "zraven", nimam dovolj insajderskih informacij, in to me veseli, ker me ne more obremenjevati tisto, česar ne vem in ne počnem. Prav tako zelo malo sodelujem z drugimi pisci in piskami pri nas, najbrž zato, ker smo si zelo različni, ker se gibljemo v različnih svetovih. Neka kolegica me je nekoč ošvrknila, ker po njenem nisem bila dovolj kritična do privatizacije na literarno-založniški sceni, ampak sem celo rekla, da mi veliko moči pobere ukvarjanje z lastnim delom in drugimi vprašanji v mojem življenju. Še najbolj se počutim doma na LGBT-literarni sceni, čeprav lezbijke in geji, ki pišemo, ne nastopamo kot dobro organiziran krog in med seboj nismo vedno prijateljski in solidarni.

Kopinšek: Človek ste. Tudi drugi. Z razlikami v potrebah, seveda, a s strinjanjem in nestrinjanjem v odnosih ... Ves čas čakati na varovanje jate se verjetno prej kot slej izkaže za utopično bolj ali manj za vsako skupino posameznic in posameznikov, ki jih družijo skupni interesi ...

Tratnik: Ne strinjam se, da smo ljudje kot vsi, še manj, da smo "samo" ljudje. Te kategorije ne obstajajo in ne veljajo za nikogar. Prečijo nas realne razlike, sekajo nas in (raz)družujejo, tudi plemenitijo in izolirajo. Seveda ne diham drugače, zato ker sem lezbijka, ampak živim z nekakšnim družbenim oklepajem. Ko hodim po cesti, gledam reklame, panoje, izložbe, poslušam radio, gledam filme, prisluškujem mestnim šumom in hrupu ..., vem, da vsaj 90 % tega sveta utripa v drugem ritmu, v katerem sama ne plešem, moram pa v njem vsaj znati hoditi, in ta svet se gradi na izkušnjah, ki jih ne doživljam kot svoje, jih pa seveda poznam, ker so samoumevne in večinske, ne velja pa tudi narobe: večini ni treba razumeti manjšinskih izkušenj oziroma je vseeno, četudi jih razume povsem narobe. Zato je zame vitalnega pomena, da obstaja lezbična scena, kjer mi ni treba biti lezbijka, kjer moje izkušnje niso v oklepaju.

Kopinšek: Vrniva se k vaši literaturi. Ko sem za pripravo pogovora prebrala vaš opus, sem opazila, kako otroško je vaše pisateljsko oko. Z izjemno usmerjeno pozornostjo v detajliziranje in čutenje okolja. Pri branju *Rezervata* sem kar vohala "knjižne rezervate".

Tratnik: Izkušnja otroštva je ena najpomembnejših v življenju, to je naš start v življenje, ki je lahko nizek, visok, težek, nezahteven... Seveda pa zdaj pišem zgodbe iz otroške perspektive, ki je povsem realizirana v perspektivi odraslih izkušenj. Brez mojih znanj in izkušenj iz odrasle dobe teh zgodb iz otroštva nikoli ne bi bilo. Preprosto rečeno, zanimalo me je združiti pogled odraslih in otroških oči, mišljenje velikih in malih, vsevednih in malovednih. Želela sem poiskati tudi točke, kjer otrok in odrasel mislita isto, le da odrasli človek tega ne bo pokazal tako odkrito, morda se bo celo sramoval kakšnih nenadzorovanih besed in občutkov ter jih preoblekel v nekaj drugega – in to preoblačenje mala junakinja v mojih zgodbah ostro zaznava. A da bi znala to povedati in izraziti, potrebuje tudi pripovedovalsko zrelost.

Pri tem moram poudariti, da je veliko stvari v teh zgodbah izmišljenih, dodanih, fikcionaliziranih, včasih tako zelo, da še sama kot verjamem, da poznam vonjave in okuse in ljudi, ki jih sicer v življenju nisem srečala.

Kopinšek: Rada bi spomnila na slikanico *Zafuškana Ganca*. Leta 2011 je bila nominirana za desetnico. Mimogrede: odlična zgodba za animacijo. Že dolgo vas želim vprašati, pa mi oprostite morebiti presplošno vprašanje: zakaj podgana in kura? Tukaj sta osrednja junaka prebivalca marginalnega živalskega sveta: sicer zelo inteligentna podgana kot del smrdljivega in smetiščnega, kanalizacijskega sveta ter neumnosti obtožena kura, ena od živali, s katerimi se človek najpogosteje prehranjuje.

Tratnik: Podgane kar dobro poznam, imela sem tudi dve beli hišni ljubljenci, Thelmo in Louise. V tistem obdobju sem o njih veliko brala, gledala dokumentarne filme ter ob tem povsem pozabila na primarni gnus, s katerim se odzovemo nanje. Podgane so prijateljske in komunikativne živali. Kure pa poznam še iz otroštva, poznala sem jih po osebnih imenih, ki sem jim jih dala, veliko časa sem preživljala z njimi v kurniku in na dvorišču, spoznala sem njihovo kurjo govorico in obnašanje. In sploh ne vem, od kod neumno prepričanje, da je katera koli žival "neumna", morda je to opravičilo za to, da se z njimi najpogosteje prehranjujemo, kot ste napisali.

Morda sta si mi podgana in kura zdeli dobra lika tudi zato, ker še nista tako izrabljena v živalskem pripovedništvu. Opazila sem, da so na predstavah slikanice starši svojim milim otrokom avtomatsko razlagali, da je to zgodba o podgani in "miški" – nekateri ne opazijo, da gre za drugo vrsto glodavca, drugi podgano "prevedejo" v sprejemljivejšo miško.

Sicer me ni še nihče vprašal, ali je zgodba o prijateljstvu med podgano Ganco in kuro Kokojem resnična, zato naj povem, da ima njun odnos podlago v realnem prijateljstvu in ljubezni – in sploh si ni bilo treba veliko izmisliti (*smeh*).

Kopinšek: Vas je prejetje nagrade Prešernovega sklada, naj se znova zapiše, da ste jo prejeli za zbirko zgodb *Vzporednice*, zaščitilo (pred čim)?

Tratnik: Dobro vprašanje – pred čim? Morda pred nespoštovanjem. Upala sem, da me bo zaščitilo pred revščino na stara leta, a žal se izrednih pokojnin za umetnike in umetnice, seveda, ne podeljuje več. Zato upam, da bom lahko delala in tako tudi živela do smrti.

Državna nagrada je vsekakor zelo pomembna, nanjo se sklicuješ tako sama pred sabo kakor pri prošnjah za štipendije in v CV-ju. Še zlasti zato, ker je to edina nagrada, ki sem jo prejela za svojo literaturo.

Kopinšek: Kaj najbolj pogrešate v domačem literarnem oziroma kulturnem prostoru?

Tratnik: Ne vem, ali še sploh kaj zares pogrešam. Seveda se mi zdi naš prostor mnogokrat premajhen, tako fizično kot mentalno. Ne moremo se ravno pritoževati, da se na področju kulture in literature ne bi veliko dogajalo, ogromno je festivalov in prireditev z zelo dolgo tradicijo, ki še vedno delujejo po preverjeni in uspešni formuli. A vse več je tudi novih prireditev, ne vem pa, ali to nujno prinaša tudi več boljših, kvalitetnejših in več unikatnih dogodkov. Kar si želim, je morda manj predvidljivosti, manj furanja meščanskosti, več ženskih, manjšinskih tem, ki ne bi bile le sporadična in dobrodošla popestritev “prave” kulturniške scene in srenje. In potem ugotovim, da je to, kar si želim, bolj ali manj zunaj že utečenih kulturnih tokov in dogajanj pri nas. Me pa vsekakor veseli, da je veliko literarnih iniciativ in prireditev v Sloveniji povezanih s podobnimi v tujini. Tako sodelovanje na mednarodni ravni, živahno prepletanje in zoperstavljanje različnih kulturnih tradicij, zgodovin, izhodišč in perspektiv je nujno in je naravno zdravilo proti zatohlosti.

Miha Pintarič

Soneti

Pogled

Moj pogled, otopél, je predse zazrt,
levo in desno me nič ne zanima,
že leta mi nihče več ne pokima,
edino s seboj sem lahko še sprt

in dokler me od sebe ne loči smrt,
bom krevsal, dolgočasen kakor zima,
naprej po ulici, kot da vse štima,
z bolečim križem, revmatičen, zaprt.

Od sveta ničesar ne pričakujem,
zato moje oči uprte so v tla,
sicer pa ničesar ne potrebujem,

ko sivo barvo tako razkazujem,
da ta neodvisnost kriči do neba:
“Je mar kje kdo, da mi roko poda?”

Kairos

Čakam te, čakam, tebe od nikoder.
Trenutek za ves čas, za vse življenje,
edini za veselje in trpljenje,
za čas, ko bi bil nor in bi bil moder.

Na petah krila in na čelu koder,
v roki tehtnica, britev, pa hitenje,
čakal sem za vratom tvoje sopenje,
a nisi in nisi stopil na oder.

Mogoče pa si le švistnil mimo
kot poletje, ki ga nisem opazil,
ker mi je po prstih šlo skozi zavest,

bele soline spomina, kjer spimo
in ne vemo, kje si medtem se plazil,
čez kakšna brezpotja in noči brez zvezd.

Sneg

Po poljih, gozdovih, dobravah sneži,
po mestnem asfaltu in po strehah hiš,
a ti gledaš, padaš, nemo strmiš,
od beline se ti pred očmi mrači.

Zmrznjen čas ti na koncu nosu zaspi
in, kot da bi ga nosil ledeni piš,
ki v luknjo prežene še poslednjo miš,
zarine vsak hip ti v premrle kosti.

Sneži po licih, laseh in po rokáh,
ko trenutek se te mrzlo dotakne
in se razleze pod kožo, te je strah,

da se ti življenje še ne izmakne,
vsaj ne še takoj, ne tukaj, ne na mah,
bo še pomlad, ko v večnost se umakne?

Ognjena kupčija

V uho zdaj ta, zdaj ona melodija
mi je šla, tam ostala ni nobena.
Edina, kakor vame položena,
je ritem srca, ki mi čas odbija.

Ta pa gre kot Phaeton ali Elija,
ki mu je pot po nalogu odobrena,
onemu prvemu pa zarečena;
kako veš, kdaj bo čas kravja kupčija?

Ko na pomlad rastejo votle oči
iz nemih ust, ki kličejo pravico,
cvet usmiljenja na svojo gredico,

ko je sonce daleč in duhovi zli
žrejo moč iz njega kot vampirji kri
in ga ovijajo v temno tančico.

Prtljaga

Tečemo skozi čas, brisano polje,
padamo, da nas je vedno manj
(mar ne bo nihče prišel na drugo stran?);
cepajo slabe in židane volje,

s prtljago, pač v veri, da jim bo bolje,
ali brez, ker so jo bili vrgli stran,
kovčke spomina in nahrbtnike sanj,
takšne nas nekdo nesmiselno kolje.

Iz prtljage se stresajo besede,
izgubljeni, pozabljeni jeziki,
za vsakim pa, ki se, zadet, sesede,

ugasnejo že tisočletni kriki:
"Ti vzemi, nesi, koder smrt ne veje!"
In tečemo vedno hitreje ... Puf!

Mon Dieu

Mon Dieu, s teboj bi se kregal, če bi znal,
kot nekdanj, ko sem vedel, v čem je problem,
ja, tista samoumevnost pustnih šem,
z obrazom zraslih mask in pogled norčav,

življenje čisto, če ga nisi igral,
kar je težko, ker si na voljo očem
(razen če si neviden, slep, gluhi in nem),
zato sem se kregal s teboj in nergal.

Zdaj sem tiho, zadovoljen, srednjih let,
zate, upam, pa čim bolj neopazen,
da ne bom žrtev tvojih nebeških čet

in da ne padem, od ljubezni zadet.
Kregal bi se, pa sem tiho, prijazen,
me boš maral, čeprav sem tako prazen?

Siva ulica

Pod sivim nebom stoje sive hiše,
v teh hišah prebivajo sivi ljudje,
pred njimi pa, kot iz kartona, sede
sivi psi, tiho, ne bi mogli tiše.

“Ulica sivih dreves”, tako piše
na tabli hiše na vogalu, mimogrede
jo zaradi sivine pešci zgreše,
saj se ulica v njej skoraj izbriše.

Sivi ljudje s sivim ognjem kurijo
in odhajajo v sive postelje spat,
nikdar si sivih duhov ne burijo,

če ima ali nima kdo koga rad.
Otrók pa, ki so še mavrično živi,
ne vidijo, ko postajajo sivi.

Nedelja

Nedelja. Vonj po kadilu izginja,
sicer pa ga nihče več ne doume
in jezika zvonov več ne razume,
kajti vse teče in vse se spreminja.

Zvonovi gluše, kadilo zaplinja,
tako verjetno razmišljajo trume,
ki poznajo vonj izpuha in gume,
vse ostalo pa, kot da jih zaklinja.

Jezika simbolov, lepote ni več,
Adamov spomin za imena je preč,
imena, ki so, kar so, in kar niso,

zaletava se v zid, ker ne vidi čez,
a zidu ni, razen v njegovi glavi,
in na drugi strani bi bil pri pravi.

Jutro

sonce vzhaja velika rit si slači
pretesne hlače noč jih je pustila
luni naj nosi dokler izgubila
ne bo treh svojih faz na vsaki krači
ali naj sama s temó se nagači
mendax luna bo sonce naučila
(ko kot Fortuna bo kolo vozila)
kako se vendar slači in oblači
postoj! vse za trenutek je zastalo
in opazovalo popoln lunin mrk
zraven pa soncu v brk se je režalo
onkraj obzorja da bo deževalo
frk, so te prikazni jutranjih meglic
v sonce izginile kot jata plašnih ptic

Bernarda Jelen

Moški mojih sanj

Z enim samim predmetom

spremeni način,
kako se stvari iztečejo.

Zamahne:

jaz sem moški tvojih sanj.

Zavre vodo za črno kavo,
šine skozi talno ogrevanje
in razume,
zakaj pes razcefra gobo.

Stopa po liniji

roza preproge,
ovohava, prebija vogal,
brusi kremplje:
kje imaš nož,
da ga nabrusim?

Če ne bo umaknil repa,
mu balkonska vrata
odščipnejo ravnotežje.

Pojavi se kot maček

in reče: *kaj je mačka,*
natakne japonke
na strgano desno nogavico,
leva je cela.

Odpre vrata
in pokrije vrtno garnituro.

Dež škropi
s sivim polivinilom.

Videti je kot v pozi
obzirnega zadrževanja
počitka.
Kadar pokliče,
stresem dlako:
kličem brez razloga za prihod.

Megleno telo,
obešeno na rokopis,
ostane pokrito v peneči kadi.
Namili me.

S strelnim orožjem

razlaga: *tišina, streljam!*

Pijeva vino
na pogubno pot nazaj.

V razpokah povabil
ne zdravi domotožja,
ne pušča ključa v nabiralniku.

Ni potrpežljiv.

Ko se odpravlja v kopalnico,
šepeta po hodniku:
odhajam na morišče.

Iskreno ga prosim,
naj vzame seboj
odmerek mojih las.
Svoje črne kodre
skriva pod kožo.

Po operaciji oči

zavrže ostudno obleko

in reče:

grem živet k tebi.

Na manjkajoči

košček varnosti

polagam sveže bankovce

in stavim.

Prej ali slej se pri mizi,
kamor tlačiva
glavna okna,
začne pokrivati
s sceno otroškega molčanja.

Kot drobna uganka
ostane v statvah:
ne bom fukal s tabo,
imaš predolg jezik!

Prt je pikast,
vidim ga tridimenzionalno.

Z zgodbo o ženskem pogledu

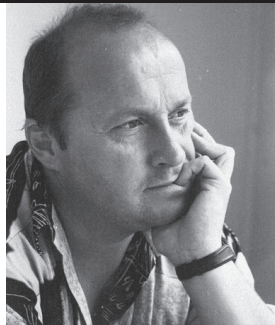
naniza vprašanja
in precej hladno,
s kozarcem vetra v roki,
preučuje,

kako se krepijo boki,
če na njih uprizarja
resnične glasove:
noro dobra si!

Postane slaven,
ko sredi sobe
prižge luč in prizna,
da nima mnenja:

sem le želja.

Tla so iz temnega lesa.
Zabila sem žeblje
in jih obarvala.

Milan Vincetič

Razirka

Najbolj se je bal, da bom staknil volka v riti. Moj stric namreč, sicer župnik, pri katerem sem že vrsto let počitnikoval. Vedno znova me je zalotil, kako se predevam po kamnitih stopnicah in mi navil uro, da sem skremžen vstal ter ga ošinil z bogaboječim pogledom. Kajti strica, ki je bil zame dober kot namazan kruh, sem se vseeno bal, pa ne zato, ker je bil velik kot gora in ker je hlačal kot grizli, temveč zaradi njegovega glasu, ki me je še najbolj spominjal na kontrabas.

“Če ti enkrat zleze v rit, se ga nikoli ne rešiš, Ángelo,” me je vlekel za uho, dokler nisem popustil.

In odtlej zmeraj sedal na karton ali celo na predpražnik. Da sem lahko spustil glavo med kolena in odpotoval, kamor najbrž ne seže niti njegov gromki glas. Kaj šele mrmranje kuhinjske pomočnice, bojda vdove iz sosednje vasi, za katero sem slišal, da se ji je obesil mož.

“Je tudi on imel volka v riti, stric?”

“Ne, v grlu, Ángelo,” me je pogladil, “takega, ki zmeraj moli jezik iz gobca...”

Razumel sem: pripekalo je in tudi psom, ki sem jih srečeval med pohajkovanjem, so nemarno viseli jeziki iz gobcev. Pes pa je bojda bratranec volka, mi je razložil stric, ki ni bil poučen samo v božjih stvareh.

“Kot je tudi opica naša sestrična, stric,” sem se povajil.

“Uš,” me je ošvrknil, “kaj vse dandanes učijo šole! Da smo se izvalili iz opice, kot se pišče iz jajca. Mi smo vendar delo Božjih rok, Božjih z veliko začetnico,” je požugal nekam kvišku, “Vsevišnjega, ki je više, kakor ti seže tako pogled kot pamet...”

Zaplaval sem med oblake. Bilo jih je komaj za vzorec. Ali pa mi jih je stric s svojim velikanskim telesom zakrival. Bilo je visoko poletje, dežja komaj za vzorec, verniki so ga rotili, da bodo, za božjo voljo, prosili zanj v procesiji, kot so ga priprosili pred vojno, ki pa jim je, predvsem zaradi Njegove milosti, prizanesla.

A moj stric ni bil pobožnjakar. Res je, da se je pred vsako jedjo pokrižal in se zahvalil Bogu za dar, mene pa tu in tam oplazil z belim, če sem pograbil meso z rokami ali če sem preveč glasno srebal juho. Kuharica Magda, ki sem jo imel za teto, je večinoma stala v kotu in nemo zrla v naju, še posebej vame, ki me je najbrž imela za vnuka. Kajti svojih ni imela; sina mojih let ji je namreč zbil avto, kar je menda njenega moža tako dotolklo, da se je zadrnil, ona pa se zaklela, da se je nikoli več ne bo dotaknila možka roka. Čeprav se je menda šepetalo, čemur pa nisem verjel, da z mojim stricem globlje prijateljujeta. Kaj je to globlje, se mi takrat še ni sanjalo, le ob večerih, ko je začela polglasno nabirati rožni venec, sem pomislil, da se je poglobila njuna skupna vera v Boga, ki nas je v jedilnici motril z velikega križa, ki je segal do stropa. V začetku sem se ga bal, križanega namreč, saj me je posinjelo gledal, levo oko pa imel ves čas priprto, kot da me želi okarati. Kot da mi želi reči, detece moje, zate se šele začinja to, kar se je na meni že dovršilo. Ne spomnim se, če sem to slišal iz stričevih ust ali od tete Magde, ki ga je vsako jutro umila z nakisano krpo. Da ga ne bodo črvi, detece moje, se je obrnila, ko sem se leno prekladal na stolu, tega si še najmanj zasluži.

“To si zaslužimo samo mi,” si je popravila lase.

“In to samo naša grešna telesa, Magda,” se je kot duh postavil stric med vrati.

“Samo naša grešna telesa, gospod,” je prikimala teta Magda.

Stric se je moral skloniti, če je hotel skozi vrata. Župnišče je bilo namreč precej staro, poleti pa prijetno zaradi debelih zidov in majhnih oken ter nizkih vrat, ki se jih je stric komaj privadil. Župnik, ki ga je bil nasledil, je bil drobne rasti, leta pa so ga še bolj zgubala, zato mu je svetoval, naj poviša vrata na vsaj dva metra, kajti ljudje so dandanes višji, pa tudi precej obilnejši. Kar pa za mojega strica ni veljalo: ni imel povešenega trebuha, malce se je sicer zredil čez pas, bil pa je plečat in dolgih rok, da je prej spominjal na drvarja kot na dušnega pastirja. Zato mu je moral škofijski krojač dvakrat pomeriti sutano in pustiti dvojni slepi rob, saj je bil prepričan, da namesto navzdol z vsakim letom zraste za prst navzgor.

“Vi ste še zmeraj mladika, gospod,” ga je podražil, ko mu je meril vrat.

Bilo ga je, za razliko od strica, za naprstnik, skakljal in brkljal je kot palček ter, ko mu je meril prsni obseg, primaknil stol. Nikoli ga nisem videl, predlani mu je namreč moj stric dal poslednje olje, in ko mi je pripovedoval, da bi bila zanj še otroška krsta prevelika, sem se spomnil na Magdinega sina, ki je bil najbrž tudi tako drobižast kot ona. Zato se mu ne bi bilo treba sklanjati kot meni v moji podstrešni sobi, v kateri sem se, če sem se nemarno stegnil, udaril v tram.

Moja podstrešnica je še najbolj spominjala na meniško celico: široka hrastova miza, dvoje stolov, eden s pobitim naslonjalom, omara, v katero sem moral po vojaško zložiti kup srajc, kratke in dolge hlače in spodnje perilo, troje brisač, vetrovko pa obesiti na klin za vrati. Na pragu so me zmeraj čakali copati, v spodnjem predalu omare pa lavor, krema za čevlje in pribor za britje. Ki ga je menda pozabil neki prenočevalec, ker da je zamujal na jutranji vlak. Sobica je dišala po starem, po lesu, ki je ponoči škripal in se podajal, po firnežu, ki se je že začel luščiti, po sveži posteljnini, ki jo je teta Magda potrpežljivo stresala skozi okno, s katerega sem, ko sem se naslonil na polico, imel krajane več kot na dlani. Ob popoldnevih, ko si je stric privoščil zajeten dremež, teta Magda pa je odšla domov, sem slonel na oknu z vojaškim daljnogledom, ki sem ga bil našel v knjižni omari. Stric mi je strogo zabičal, naj se ne dotikam njegovih knjig, kajti božja beseda ni za vsake roke, zato sem le s pogledom oplazil po velikosti in barvi zložene knjižne hrbte, ni pa mi dalo miru, da ne bi pokukal tudi za njih. Na moje veselje sem staknil poleg daljnogleda tudi madžarski bajonet, ki pa si ga nisem upal izvleči iz nožnice, ob njem pa damsko beretto, o kateri stric nikoli ni črhnul.

Najraje sem daljnogled obrnil: vse, kar je bilo blizu, se je odmaknilo in stokrat pomanjšalo ter dobilo ostre robove. Nekajkrat sem ujel tudi strica, ko je krevsal proti cerkvi, bilo ga je za bolho, zdelo se mi je, da se je, še preden je odrinil vrata, celo obrnil in mi požugal, zato sem se nagloma potuhnil za steno. Zvečer se je kujalo k nevihti, pa se je stric ob koruznih žgancih, ki si jih je zaželel vsaj dvakrat na teden, le dvakrat pokrižal, nekam neučakano povzdignil pogled proti križanemu, naj že vendar, kot se spodobi, prej blagoslovi večerjo kot obvaruje župnišče pred strelo.

Tudi teta Magda se je, kot zmeraj, molče pokrižala, prisledla pa ni nikoli, četudi je jed še tako dišala. Najbrž si je privoščila nekaj grizljajev kar v kuhinji, kjer si je žgance gotovo zabelila s smetano, jaz pa sem se trudil, čeprav se mi je pražena čebula še kako upirala, narediti kar se da zadovoljen obraz.

“Ne boj se, Ángelo, ne bo jih zmanjkalo,” je mljaskal stric, kar je pomenilo, seveda na mojo nesrečo, da bo teta Magda zdaj zdaj pristavila novo skledo žgancev.

Zanj sem bil Ángelo od prvega dne. Čeprav me ni krstil pod tem imenom, kar svoji sestri, torej moji materi, brez dvoma ni nikoli oprostil, češ da ne gre zgolj za italijansko ime, temveč za pravega angela, ki da po izročilu, o čemer priča tudi sveti evangelij, prinaša novice kot nebeški glasnik.

“A moj sin, Velimir, ne bo nikoli tvoj nebeški glasnik,” mu je oporekala, moj oče pa je le odmahnil z roko, ker da Boga tako in tako ni, češ da ga

tudi Gagarin, ki se je nekaj mesecev pred mojim rojstvom vrnil z vesolja, ni videl niti od daleč.

“A Gagarin je vendar komunist,” je stric dvignil glas.

“Navsezadnje so tudi komunisti božji otroci,” se ni vdal moj oče.

O katerem pa me moj stric ni nikoli pobaral. Kot da ga zanj sploh ne bi bilo. Najbrž mu je bilo globoko v duši žal, da je sestra vzela tega krivo-verca, ki je sicer poštenjak, da je malo takih, ima pa rdečo dušo, ki se je ne bi razveselil niti sam peklenšček.

Stričeva rjava simca 1307 je vžgala šele v drugo. Potem pa kar poskočila, da je stricu, ki si je svoj sedež potisnil globoko nazaj, zapelo v očeh. Dovolil mi je, da sem se imel za sovoznika, gledal sem ga, kako je prestavljal samo s kazalcem in sredincem, kako je zmeraj prisluhnil, če je motor potihnil, preden je spustil sklopko, gledal, kako je z mezincem vklopil smernik, ko je zavijal na makadamko, na kateri se je, če se je le dalo, izognil še tako neznatni udarni jami. Vsak drugi teden je namreč obiskal kaplana Rajka, ki da ga bo, ker je od mladih nog vajen mestnega vrveža, slej ko prej pokončal dolgčas.

“Tam, kamor greva, so namreč vsi župljani kot tvoj oče, Ángelo,” je pristavil vsakič, ko se je zredčil promet.

“Kakšni, stric?”

“Taki, ki jim ni preveč do Boga, Ángelo,” je dvignil prst. “Komur pa ni do Boga, pa tudi Bogu ni zanj,” je nabral čelo.

Bil sem prezelen za tega njegovega Boga. Predstavljal sem si ga kot svojega strica, obilnega, sedečega na nebeškem tronu, s košato brado ter z odprto knjigo v krilu, v kateri so vpisane in popisane vse duše in dušice. Zase sem verjel, da imam dušico, pazil sem, da se nisem pregrešil, poleg tega pa sem stricu tako zvesto ministriral, da so mi verniki, ko sem nabiral v pušico, večkrat, seveda brez njegove vednosti, stisnili kak kovanec v roko. V mojih očeh pa je zrasel do neba, ko se je povzpел na prižnico, ko se je stotine pogledov uprla vanj, čakajoč, da jih bo božji blagoslov, ki jim ga bo na koncu podelil od zgoraj, odrešil vseh muk in tegob, s katerimi nas preizkuša tukajšnje življenje.

“Kajti, dragi bratje in sestre, dober je ključ, ki odklene vse ključavnice, slaba pa je ključavnica, ki jo odklene vsak ključ,” je pripeval njegov bariton.

Ki se je zmeraj oglasil tudi med vožnjo. Ko se je na radiu zavrtel kakšen zimzeleni napev, mu je, ne meneč se zame, z veseljem pritegnil, čeprav je bilo videti, da ga ravnica, ki ji ni bilo videti konca, spravlja v slabo voljo.

Ko sva dospela do polja z bučami, je silovito potegnil ročno in planil iz avtomobila. Še preden je zakrilil z rokami, se je gručica otrok moje starosti urno razbežala na vse strani.

“Saj so vendar samo sedeli na bučah, stric,” sem pripomnil.

“Preklemani vragolini, Ángelo,” je vzrožil, “niso sedeli, temveč kakali. Saj vendar nisi slep, imeli so vendar spuščene hlače! V teh krajih se ti vragolini zmeraj gredo te igrice: pri pečlju izrežejo kvadratno luknjo, torej pokrovko, da z njo, potem ko se v bučo onečedijo, zadelajo svoj kakec.”

Takšnega ga še nisem videl: dobessedno je okamnel. Brezdušno je sledil cesti, nekajkrat ga je celo zaneslo na rob, in če ne bi dvignil glasu, ko sva sekala oster ovinek, bi naju zmlal nasproti vozeči gozdarski priklopnik. Prav tako se mi je zdelo, da se ni preveč vradostil, kot vsakič doslej, ob znanemu kažipotu, pod katerim je bil pritrjen znak za omejitev hitrosti, le bentil je nad vsakim neprevidnim peščem, še posebej nad starejšo žensko z otroškim vozičkom, na katerem je vozikala veliko kartonsko škatlo. Po mojem pravkar kupljen televizor.

Brat Rajmund, kakor je klical kaplana Rajka moj stric, pa je bil, za razliko od same župnije, res filmski. Kot bi bil izrezan iz ameriških žurnalov: iskre, modre oči, lasje, počesani na prečo, skrbno negovana bradica, sivkasta srajca s kratkimi rokavi, na katero si je pripel poškrabljeni kolar, na črto zlikane hlače, na desnici pa srebrn prstan v obliki trnove krone, s katerim je vsake toliko potrkal po mizi. Živel je menda na veliki nogi, čeprav naj bi bila njegova župnija revnejša kot oskubljena kokoš.

Zmeraj me je bil vesel. Na mizi me je čakal hladen sok s slamico, ob njem pa v porcelanasti posodici, ki je spominjala na pleteno košarico, nekaj pomaranč ter dvojce banan. Vrh tega pa je kraljeval ananas, s katerim me je že prvič pridobil. Ter seveda s svojimi na videz nedolžnimi dovtipi, ki jih je nenehno stresal iz rokava. Po eni strani se mi je zdelo, da je braco Rajko, kakor sem ga klical, ker naj bi beseda braco pomenila bratec, čeprav me je že večkrat opomnil, da sem zanj zgolj Rajko, zgrešil poklic. Da bi mu še najbolje pristajalo, če bi bil sladoledar. Stavim, da bi si vsak dan izmislil nov okus, da bi skupaj s kepicami delil svojo dobrovoljnost, ki sem jo pri stricu kajpak pogrešal.

“Brat Rajmund,” je začel stric, medtem ko je pomočil kazalec v vino, da je braco Rajko zavil z očmi, “marsikaj se že sliši ... In če pride, brat Rajmund, do ...”

“Naša vera, brat Velimir, je namreč eno samo veselje, zakaj bi si po nepotrebem kratili ...” ga je prekinil.

Stric se je popraskal po bradi, brat Rajmund pa je zaplesal z očmi, v katerih so se, vsaj zazdelo se mi je, presedali oni stričevi vragolini. Trkljal je s členki po mizi v ritmu meni znane popevke in nenehno dolival stricu v kozarec, na katerem je bil vgraviran grb škofije, ki je mojega strica, kadar ga je poklical škofijski tajnik, zmeraj spravila v slabo voljo.

“Pokazati moramo svojim ovčicam pokornost in ponižnost, brat Rajmund,” je čez čas priliz stric.

Vedel sem, da se bo stric po nekaj požirkih omehčal, da bosta pozabila na glasove iz škofije, ki so ga, ker mu je bil predpostavljeni, vselej begali, vedel, da bo stric čez slabo uro dobil motna zrkla, da bo mečkal med prsti svoj s črnim obrobljen robček, v katerega bo vsake toliko pokašljal. Kajti mojega strica je dajala sapa, zato ga je braco Rajko prijateljsko posvaril, naj vsaj enkrat na leto prezrači cerkev, ker da je zrak prepoln bacilov in prahu, prav tako pa naj verniki prispevajo za ozvočenje.

“Bodi vesel, brat Velimir, da imaš takšnega angela,” me je potrepljal po ramenih.

Sramežljivo sem povetil pogled, braco Rajko pa je predme položil velikansko čokolado. Švicarsko, s prismuknjeno kravo z velikanskim zvoncem, za katerega sem bil prepričan, da ne zvoni, temveč gluho rožlja. Kot je bil gluh moj stric, ko sem ga pobaral, medtem ko se je braco Rajko spustil v klet po nov vrček, kaj le pomenita tisti ključ in ključavnica iz njegove včerajšnje pridige.

“Najboljše bo, da vprašaš brata Rajmunda, moj Ángelo, ima bolj mlade možgane in hitrejšo misel,” je nekam odsotno odvrnil.

Brat Rajmund pa je kar zažarel.

“Saj tvoj stric vendar s tistim ključem in ključavnico ni mislil na Boga, mio Ángelo,” se je na videz skesano obrnil proti križanemu, ki je bil za dobro ped manjši od stričevega.

“Na koga pa, braco Rajko?” sem bil ves na trnih.

“Bi res rad vedel resnico, mio Ángelo?” je s praznim pogledom ošinil strica.

“Edina prava resnica je od Boga, brat Rajmund,” je stric prežeče dvignil kazalec.

“Edina prava resnica je samo v ženski, monsignor Velimir,” je zarobil braco Rajko, stric pa si je, kot bi ga začelo dušiti, odpel kolar.

In se čez nekaj minut kar pobral. Zviška je meril brata Rajmunda, ki mu je vseeno pomagal obleči suknjič, meni pa je skozi spuščeno šipo, še preden se je stric zbasal za volan, podal novo, še nenačeto švicarsko čokolado ter dvojce napolitank, s katerimi se je stric sladkal vse do glavne ceste.

“Stric, kaj je mislil braco Rajko s tisto edino resnico, ki da je samo v ženski,” mi ni dalo miru.

“Preklemani vragolin,” je siknil stric, do doma, ki ga ni in ni hotelo biti, pa se mulil kot kislja jera.

V celem okrožju, kjer bi lahko hišne telefone prešteli na prste ene roke, sta si samo stric in kaplan Rajko privoščila prenosne slušalke.

“Zate je,” mi jo je nejevoljno pomolil pod nos, medtem ko sem se prekladal na dvorišču.

Skoraj mi je ušlo. Seveda zaradi nadevanih buč, ki da so se kar namnožile. Stricu je menda prišlo na uho, da so vragolini ponečedili kar zajeten kos državnega posestva. Če je že Bog tako milosten kot moj stric, sem prebledel, ki mi kar mimogrede odpusti male barabije, pa država z veseljem priškrne tudi nedolžne.

“No, bo že kaj,” me je nejevoljno podrezal.

“Halo,” sem zajeceljal v slušalko, ki sem jo držal kot poleno.

“Tukaj braco Rajko, mio Ángelo, ves čas mi namreč ni dalo miru tisto s ključem in ključavnico,” je sopeč nabiral, “slišal sem,” me je polilo, “da si si tudi ti našel ključavnico. Hehe, mio Ángelo, vtakni že svoj ključ v tisto njeno ključavnico, pa boš videl, kako na široko se odpirajo nebeška vrata...”

Prav gotovo je bil v rožicah. Kar brbotalo je iz njega, nekje v ozadju pa so podrsavali koraki, ki so se trudili, da ne bi bili slišni.

“Pravzaprav, braco Rajko,” sem ga komaj dohajal, “nobene nimam. Res ne, z Blanko, katere mama poje v cerkvenem zboru, se še komaj pozna...”

“Bog vse vidi, Bog vse ve in bracu Rajku vse pove, mio Ángelo,” je počil v smeh.

Zmrazilo me je. Kajti Boga sem se resnično bal. Ker je tako osorno škilil. Ker je bil tako skrivenčen, kajti tisti, ki so trpeči, so tudi hudobni. Kot je hudobna Blankina mati, ki poje drugi glas, saj jo venomer ošteva, če se zmuzneva v zakristijo. Pa se med nama nič ne dogaja. Pravzaprav se še ni nič zgodilo. Razen da sem jo poljubil na lice, čeprav mi je ona nastavila ustnice. Ta vragolinka, bi dejal moj stric, če bi naju zalotil, kajti zanj so bile vse ženske spečane s hudičem, ki da si na njih kremplje brusi. A moja Blanka je imela mehke prste in tako postrizene nohte, da so mi lica kar cvetela, kadar me je pobožala. Bilo jo je za siničko, pod belo bluzico z birmansko verižico, pa so ji že klile breskvice. Kakšne sočne breskvice imaš, sem ji dejal pred dnevi, pa mi jih ni dala pobožati. Braco Rajko pa mi je med tem, ko se je stric mudil na stranišču, zašepetal, da imajo ženske češpljice, ki da so mnogo bolj sočne kot breskvice. Blanka je samo sramežljivo povabila pogled, ko sem jo nagovarjal, naj mi le pokaže češpljico, in mi odvrnila, da še ni zrela, da pač morava počakati do jeseni. A mene jeseni ne bo več, sem jo prepričeval, ona pa mi je, kot prava vragolinka, vseeno dovolila, da sem jo poljubil na prečo.

“Se bova pač šla druge igrice, ki niso za odrasle, Blanka,” sem ji zašepetal.

“Da bova nadevala buče?” se je smeje zavrtela.

Takoj je bila za. Ne vem, če jih je tudi sama nadevala, saj je niso nikoli zalotili, a tudi mene ni mogla pregovoriti. Stric bi mi prav gotovo slekel kožo.

“Kaj, mio Ángelo, si zmrznil?” je hušknil braco Rajko.

Preprosto nisem prišel do besede. Odgovarjal sem le z da in ne, in še to nepovezano, slišal, kako je natočil v drugi kozarec, zdelo se mi je, da se je vmešal ženski glas, ki pa ga je seveda zmeraj preglasil ali zavrnil, a mu je ta vseeno kljuboval, in če se ne motim, sem slišal poljub, glasen cmok, zatem pa stričkovo hehetanje, češ pusti me, ščegeta me, da me bo kar razneslo. Požrl sem slino in plaho uprl oči v strica, ki mi je besno iztrgal slušalko ter zarobantil vanjo nekaj kot, brat Rajmund, pusti že vendar mojega Ángelo, jaz pa sem se ves polulan zavlekel v svojo podstrešnico, se naslonil na okensko polico, misleč na Blanko, ki je mama, čeprav jo je stric pokaral, že nekajkrat ni pustila na večerno mašo.

Tokrat je za debel dan zamujala. Razirka, za katero skoraj nihče ni vedel, da je Alena. Porinila je svoj zelenkasti volkswagnov kombi T2 s potemljenimi stekli v prvo senco, odprla zadnja vrata in na glas navila radio.

“Stric, cirkus je prišel!” sem ga potegnil za rokav.

“Cirkus, ki ni cirkus, a bo še pravi cirkus, Ángelo,” je stric nejevoljno odložil jutranjik in pridrsal k oknu.

Kot senca sem se postavil za njim. Pomignil mi je, naj se vendar podvizam po daljnogled, stopil na teraso in nekam predolgo iskal pravo ostrino.

“Nagnala ga je, nagnala, kot vsakega doslej,” mu je podrgetavala brada, “le kateri bi lahko zdržal pri njej... Pri tej Razirki, moj Ángelo,” je spustil pogled, “takole,” je s prsti oponašal škarje, “takole,” je ponovil, “pa mali gre...”

Vzpel sem se na prste, a mi je viseča veja, pod katero je stal njen kombi, zakrivala pogled. Šele v moji podstrešnici mi je bila Razirka več kot na dosego roke: sedela je bila na ribiškem trinožniku s sončnimi očali, ki so ji ukradle pol obraza, zdolgočaseno predevala noge ter vsake toliko segla po termovko. Razločno sem videl njene našobljene ustnice, ki si niso dale miru, nos, ki si ga je namazala s kremo za sončenje, ter debel uhan, ki je lenaril pod rjavkastim kodrom las. Vedela je, da je vsem na očeh, da se bodo zdaj zdaj priplazili iz svojih lukenj, vedela, da bo kar trajalo, preden se bo prvi ojunail in sedel na njen vrteči se brivski stol v kombiju, ki bo ostal tu še kak dan po proščanju. Vedela, da bodo do zadnjega pred njo na kolenih, ko bo, brundajoč si popevko, tako dolgo brusila britev, da ne razpolovi sramne dlake po dolgem, vedela, kako bodo predli, ko jih bo natrla s peno, in kako bodo trznili, ko bo britev zaplesala po podbradku.

Po stričevem pa je, vsaj doma, grobo hrskala. Skrivaj sem ga opazoval, kako si je z levo roko nategoval kožo in ravnal gube, kako je stisnil ustnice, ko se je prikazala kri, na katero je zmeraj nalepil cigaretni papir. Nergal je, da so današnje britve slabše kot kose, da pa žiletke puščajo za sabo visoko strnišče, pa vendar ni nikoli zavil v mestno drogerijo, ki se je ponašala z najboljšim brivskim priborom. Po britju se je natrl s pitralonom, po katerem so se mu skoraj vedno pokazali izpuščaji, ki pa so čez nekaj časa poniknili. Šele zatem je opral britev, jo pomočil v špirit in jo spustil v veвериčjo rit. Pravzaprav v preparirano veverico, ki je z glavo navzdol visela nad umivalnikom. Za nič na svetu se je ne bi dotaknil, saj smo se učili, da je vsaka crkovina kužna, še posebej, če ji ne moreš postaviti repa pokonci.

“Stric, zakaj si vendar ne pustite brade, saj so tudi vsi svetniki in tudi Božji sin bradati?” sem ga nekoč, ko se mu kri ni in ni hotela ustaviti, kar naravnost pobaral.

Malo je manjkalo, da me ni klofnil. S členkom sredinca, kar je najbolj bolelo.

“Moli Boga, da boš še dolgo golič,” je proseče uprl pogled v strop.

Kar pa brez dvoma ne bi bilo vseč moji Blanki. Zaupala mi je, da se nekateri fantje njenih let že brijejo, kar jih dela odrasle. Prave moške. Odslej sem se v njenih očeh zmeraj videl kot mlečnozobec, čeprav mi je pred kratkim dovolila, da sem jo malce po ritki. Zahihitala se je in me za kazen hudo uščipnila v ta zadnjo. Nakremžil sem se, kar jo je še bolj podžgalo. Začela me je ščipati kot osa, da sem poskakoval kot kozliček in po nerodnosti prevrnil stol. Dobro, da naju stric ni ujel, najbrž je kramljal s teto Magdo, ki je na stranskem oltarju menjavala vodo v vazi.

Razirka pa je bojda ni nikoli. Celo več: kar čez noč je puščala zapacan čopič v medicinski ledvički, ki jo je zjutraj le splaknila z mlačno vodo, nikoli pa razkužila. Ker da je imela preveč opravka sama s sabo pa tudi z nočnimi strankami, ki da njeno britev bolj zatopíjo kot nabrusijo.

Racali so kot štirje bučmani: spredaj moj stric, za njim škofijski vikar, debelinko, ki sem ga prvič videl, za njim bogoslovec, za katerega bi bilo najboljše, da bi si svojih pet štrlečih kocin kar izpulil, zadnji pa je poskakoval braco Rajko, ki mu je stric strogo zabičal, da mora držati jezik za zobmi, pa tudi z rokami naj nikar ne opleta.

“Drugače ti bo odrezala, če ne drugega, vsaj uhelj, kot si ga je oni nori slikar,” je namrščil čelo.

“Van Gogh,” je pristavil vikar.

“Pravi trpeči kristjan,” se je pokrižal bogoslovec.

“Babjek, samo babjek, dragi mladi brat,” je čiknil braco Rajko.

“Bog mu je to, pa tudi, da je dvignil roko nadse, vseeno odpustil,” je bogoslovec zavil z očmi.

“Kajne da je bil le jalov vragolin, brat Velimir?” mu je pomežiknil brat Rajmund.

Meni pa se ni niti sanjalo, o katerem uhlju bi se dušni pastirji skorajda sporekli. Zamišljal sem si, da je bil tisti nori slikar še najbolj podoben bracu Rajku, saj mi je do potujočega brivskega salona, pred katerim jih je križem rok čakala Razirka, naložil, da je menda tisti van Gogh zavil svoj odrezani uhelj v časopis in ga poslal svoji babi v kupleraj. Kaj je kupleraj, mi ni želel povedati, rekel mi je le, da v tam gorijo rdeče luči, ki pa jih, za razliko od večne rdeče luči v cerkvi, po potrebi ugašajo.

Prvi se je ojunačil, ker je bil pač najstarejši, moj stric. Godel je kot sit maček, ko mu je nanašala brivsko peno, videl sem, kako je stegnil vrat in pocmokal z ustnicami, ko mu je stisnila nos in prvič potegnila z britvijo, ki je zaplavala kot po svili. Vešče mu je zgladila gube ter pobrala grmiček okoli bradavice, ki si jo je večkrat porezal. Če ne bi čez dobri dve uri maševal, bi jo prosil, naj mu jo kar odreže, saj se mu je zdelo, da njene roke delajo čudeže. O čemer je pričal tudi njegov sijoči obraz, ko ga je natrla s kolonjsko vodico, ki je dišala, kot je sama dejala, po pokošenem senu.

Drugi se je na njen stol zvalil škofijski vikar. Spominjal me je na mroža, čeprav si ni pušchal brkov, ko pa si je snel klobuk, se je zableščala njegova pobrita lobanja, ob kateri braco Rajko, ki je stal pred mano, ni mogel zadržati smeha.

“Kakšna buča, mio Ángelo,” me je pocukal, “več kot pravšnja za nadevanje ... Hk, hk,” se mu je začelo spahovati, ko se je lotila britja vikarjevega temena, “boš videl, mio Ángelo, vsak hip mu bo odprla to bučo bučasto, potem pa ...”

Braca Rajka je zadnje čase resda nosilo. Večkrat sem bil vlekel na ušesa njegove telefonijade, polne stričevega rotenja in prošenj, ki pa, na moje veselje, niso zalegle. Kajti braca Rajka sem imel res rad. Kaj bi dal, da bi me vsaj za nekaj dni vzel k sebi. Menda moj braco Rajko daje odveze v spovednici z rdečo lučjo, kar mu je tudi oponesel škofijski vikar, katerega sveže pobrita lobanja se je svetila kot polna luna.

Za bogoslovcem, pri katerem so ji zadostovale le škarje, je pokazala name.

Čutil sem njeno vročo sapo, parfum, ki ji je vel izpod pazduh, kupal v dolinico v, vsaj za strica, preglobok izrez, na katerega se je brez sramu obesil braco Rajko, ki je, naslonjen na vrata, živčno topotal s peto. Pomislil sem, da si ga je pustila za konec, ker da bo imela z njim najmanj dobre pol ure opravka, saj si bo zaželel tudi masiranje obraza, kar se je seveda štelo za dodatno storitev. Razirka je bojda lani z njo, seveda

poleg globokega izreza, obnorela vse moške, se pa zanj prav gotovo ni zmenil brkati turčin na plakatu, ki mi je, o tem sem še danes prepričan, privošljivo pomežiknil. Medtem ko me je natirala s peno, češ da le britev najde, kar oko ne vidi, je zavrtela stol proti svetlobi in mi, kot da bi oponašala turčina, zapojevka v uho:

*“Moje mustače
z medom se maže
in z drekom gnoji,
da ven jih tišči.*

In to dvakrat. Zabubil sem se v plakat, zdelo se mi je, da se je brkatež tudi vame, da je celo dvignil kazalec, da ja ne pozabim, na kakšen način se čim prej postane moški.

Stric, bučman s škofije in bogoslovec najbrž turčina niso niti opazili, se je pa nad njim razhudil braco Rajko, ki mu ni in ni šlo v glavo, da ga je po nekaj minutah odslovila, ne da bi se ga sploh lotila. Ji je pa zato porogljivo drezal s komolci med stegna ter ji vsakič, ko se je sklonila nadenj, pihnil v dekolte.

“Glej, tvoj braco Rajko ima prav gotovo volka v riti, niti za trenutek ji ne da miru,” je, ne da bi jo opazil, pristopila Blanka.

Zaradi okroglastega krila, ki se ji je nabiralo pod koleno, me je spominjala na želod.

“Ojej, kakšna dojenčkova ritkica,” me je pogladila, jaz pa sem, kljub temu da me je poljubila na lica, od sramu zardel kot kuhan rak.

Čudna so pota Gospodova, bi dejal moj pokojni stric, če bi vedel, da so postavili na njegovo mesto tistega kozavega bogoslovca, s katerim je Razirka opravila le s škarjami. Tudi Magda se je poslovila kmalu za njim, bojda od prevelike žalosti, kajti s stricem Velimirjem sta si menda res delila tako mizo kot posteljo, o čemer mi je prišepnil zdajšnji župnik, ki da je našel njeno perilo zloženo med njegovimi spodnjicami. Sicer pa ima sedanji župnik Miki Pavel še zmerom deško brado, zato mi je silno hvaležen, da si vzamem zanj toliko časa kot za krtačarje. Tako jim sam pravi, ker jim zavida, še najbolj pa mojemu turčinu, nad katerim zmeraj dvigne glas, češ da je pravi lažnivec, laž pa da je največji smrtni greh.

Je pa župnik Miki Pavel, kot se govori za njegovim hrbtom, prava baba. Kdo ve, najbrž raznaša te svoje čenče kar iz spovednice.

“Ne uide mi nobena nespodobnost,” mi zaupljivo šepeta, ko mu zavezujem brivski slinček, “za vsako vem, s kom in kako se, vendar, mojster,” zavije z očmi, “to naj ostane med nama.”

Kot je ostalo med nama, da sem se učil britja na bučah, kot mi je svetovala Razirka, ki da se je takoj po končani maši prilepila na kabriolet brata Rajka. Župniku Mikiju Pavlu je prav tako prišlo na uho, da sta spotoma parkirala na lovskem privozu v gozdičku, v katerem da je celo izgubila nedolžnost tista moja Blanka, ki se je predlani preselila čez lužo.

“Ker je imela, kot vsi in vse, volka v riti,” je dvignil glas.

“Zato pa sem s soboljevino oblazinil stol, gospod,” sem ga pomiril.

Zmeraj je počakal raznašalca časopisov, ki jih je kar s praga zalučal na klopco pod obešalnikom. Nikomur niti na misel ni prišlo, da ne bi župnik Miki Pavel prvi posegel po njih. Na župnišču bojda ni smel imeti naročenih nespodobnih časnikov, tisti bučasti vikar, ki je medtem postal škof, jih je držal zelo na kratko, zato pa si je, ker je vedel, da nisem čveka, v mojem salonu dajal duška z obskurnimi novicami.

“Kakšna predrznost,” se je pokrižal, ko je preletel naslovnico, “poglejte, kaj piše, in to z mastnimi črkami čez celo stran,” ni mogel priti k sebi, “z britvijo mu je odrezala penis,” je dvakrat ponovil, kot da ne verjame napisanemu.

Troje čakajočih strank, živinozdravnik, krojač in mestni svetnik, so, kot tudi jaz, onemeli, medtem ko je župnik preganil časopis ter začel drdraje brati:

“Mermol, 23. 8. 2011. V zgodnjih urah je rešilec pripeljal na urgenco moškega R. Z., ki je okoli mednožja hudo krvavel. Po navedbah policije, ki primer še raziskuje, zato ne daje podrobnejših izjav, naj bi mu partnerica A. L. pred spolnim aktom v navalu ljubosumnosti z brivsko britvijo odrezala penis, ga zavila v časopisni papir ter s spremenjenim glasom – na slušalko naj bi položila žepni robček –, poklicala na reševalno postajo. Storilko, za katero se je izgubila vsaka sled, še iščejo, zato bralce prosimo, da sporočijo na najbližjo policijsko postajo, če bodo osebo na fotografiji prepoznali ali jo srečali.

Kot je izjavil dežurni kirurg, bolnik dobro okreva, čeprav je izgubil precej krvi, iz zanesljivih virov pa smo izvedeli, da je nadaljnje spolno življenje pacienta kljub uspešni operaciji zelo negotovo.”

Krojač je moral na zrak, živinozdravnik je skrknil, mestni svetnik pa le žvečil, da jo je treba, kot v srednjem veku, razčetreriti, le turčin si je tako navihano gladil svoje mustace, da je župnik besno zmečkal časopis v kepo in ga zalučal v kot.

Kjer ga je zvečer našla moja metla.

“Kaj, za hudiča, ti je bilo treba volka v riti, Razirka, tebi, braco Rajko, pa tistega tvojega ključa, ki si mi ga še zmeraj dolžan?” sem stresel smetišnico, ne da bi stopil pod luč, ki sem jo pustil vso noč goreti.

Ivan Landžev (1986) je bolgarski pesnik, scenarist, esejist in prevajalec. Diplomiral je iz filozofije in kulturologije na sofijski univerzi in doktoriral iz ruske književnosti 19. stoletja (pozna proza Leva Tolstoja). Leta 2009 je prejel bolgarsko pesniško nagrado Veselin Hančev. Leto pozneje je objavil pesniški prvenec *Po krivdi Bobbyja Fischerja* (По вина на Боби Фишер) in bil nominiran za najbolj priznано bolgarsko pesniško nagrado Ivana Nikolova. Pesmi, eseje in članke (tudi znanstvene) objavlja v številnih bolgarskih literarnih revijah in časopisih. Leta 2011 se je udeležil festivala Dnevi poezije in vina na Ptuj. Leta 2014 je izšla njegova druga pesniška zbirka, *Po meri mansarde* (Ние според мансардата), iz katere je pričujočih šest pesmi. Njegova dela so prevedena v angleščino, slovaščino, italijanščino, nemščino, arabščino. Landžev prevaja iz angleščine v bolgarščino in narobe.

Da bi razumeli Landževa, moramo omeniti njegovo posebnost: je esteta, discipliniran in zaprisežen, oziroma izbirčen in “razvajen” človek. “Razvaja” ga krog pesnikov in mislecev, ki si ga je sam izbral in ki je oblikoval tudi njegov značaj in pogled na svet, Brodski, Eliot, Pound, Auden, Naess, Konstantin Pavlov, Georgi Rupčev, Dostojevski, Šestov, Berdjajev, Tolstoj in Joyce. Landžev se iz spoštovanja do avtoritete svojih vzornikov izogiba mnogim slabostim ponarejenih junakov našega časa, vse od pretiranega medijskega izpostavljanja, prek profanacije sloga, do cenene samozadostne poze “mentorja”.

Ljudmil Dimitrov

Ivan Landžev

Pesmi

Prav v tistem trenutku je dirigent kihnil.

Njegova palica je poletela,
zarisala čudovito parabolo
in zadela enega od reflektorjev.
Iskra je bila kratka, a zadostna.
Zavesa se je navdušila in vžgala,
cis-mol je umolknil,
orkester je spustil inštrumente,
publika je zapustila najdražja mesta.

Nastal je požar sredi scene.
Sredi požara so nastale scene.

Prve žrtve so padle pred izhodom,
pomendrale so jih druge.
“Nekoga bodo odpustili,”
je pomislil
 smrkajoči
 dirigent.

In
med tem, ko je nosilna stena pokala,
pokala,
pokala
hrupoma,
na drugem balkonu kritik v meni
ni nehal ploskati.

Nesporazum

Oprosti, ker ti jemljem dragoceni čas (kaj pa lahko počneš drugega z dragocenim časom, kot da ga jemlješ).

Oprosti, ampak ali si ga videla? Si opazila
Marianski jarek med nama in
tisto gigantsko tropičje nad njim,
viseči most, čez katerega ne bom šel ne jaz ne ti?

Za tisto, kar se je zgodilo, gotovo obstaja ime.
Kak pretanjeni poznavalec vsega bi temu rekel:
da se je “nekaj zalomilo”, da sva kar naenkrat
“začela govoriti v različnih jezikih”.

Pa nisva. Preprosteje je.
Jezik se je pogovarjal z mano
ves ta tvoj dragoceni čas.
In veš, nisva te omenjala.

Poskus datiranja

To je
žalostno:
kot da gledaš, kako gori knjižnica.

To je
nemogoče:
kako zmedeš ogledalo?

To je izumetničeno
(zelo literarno):
tako nekateri pripisujejo modrost ribam.

To je nekakšno ...

Priznamo, da ne vemo
veliko o izvoru zadeve,

a nam je kljub temu uspelo
določiti obdobje:

to je davno.
Približno
od tebe sèm.

Ploščica na vhodnih vratih

Najboljše, če je iz inoksa,
da ne zarjavi.

Ali iz medenine,
da se sveti, a ni kičasta.

Material spoliramo,
da je videti gladek.

Imena obeh vgraviramo z laserjem,
da bosta obstojni.

Pritrdimo jo na vrata.

Čez tri leta je ploščica kot nova.
Samo napis je napačen.

Druga proga

... oboževal sem te polna tri leta
Ezra Pound, *Mlada dama*¹

Bilo je poletje,
na balkon je prihajal golob
in prepeval v nekem dialektu.
Potem je odšel.

Medtem ko sva z njo vse bolj daljšala
razdalje v stanovanju,
so se pod nama krajšale poti do Upanja².
Stroji in možje so kopali,
nisem jih videl, a jih je napušč,
vrtali so pod njenimi novimi čevlji,
pod mojimi dobrimi namerami.
Prišli so skoraj do Aherona,

tu, v petem nadstropju pa
je čas žvečil prostor
in ga razvlekel s porumenelimi zobmi
do neprepoznavnosti.
Stanovanje je postalo
popolna slika
neskončnosti.
Ogromna osmica je legla na naju.
Njen trup je razmazal najino kratkost
in naju razvlekel.

Konec avgusta
je bila druga proga gotova
in je drzno svetila pod asfaltom
(nekdaj sem na tem asfaltu ležal z njo).
Vsi so že lahko prišli do Upanja.

Takrat sva midva potovala drug k drugemu
od hodnika do kuhinje,
od postelje do kopalnice,

¹Prevod Vena Tauferja (V. Pound, zbirka *Lirika*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973, str. 34).

²V izvorniku Nadežda, kar je mestna četrt v Sofiji.

od Leva Šestova
do njenega učbenika za fotografijo
in niti enkrat nisva prestregla drug drugega.
Potovala sva mesece in mesece,
čeprav ni in ni bilo konca
avgusta.

“Vse ob svojem času,”
je rekel prismojeni čas
in spomnim se, da sem ga vzela resno.

Odločil sem se vrniti na začetek,
to pa je vselej vselitev:
kako si je zaželela paravana
in sem si ga umislil – zločljivega.
Nikakor ni bilo slabo:
ločiti najino posteljo
od vseh novic,
blebetanja gostov,
njihovega poceni tobaka
in mojih knjig.
Paravan je bil nesporno rešitev.
Nesporno je bil zraven od začetka.
Stala sva z obeh strani.

Zadnje čase se ukvarjam s tem:
skušam remontirati svoj spomin.
Vrtam progo.

Pošiljam uradna vabila golobu,
ki pa naju menda nikoli ni obiskoval.
Da razčistimo – bil je
paravan, ni pa bilo nobenega goloba.

Zakaj ne bi zdaj,
ko se ona uči voziti
in se opremlja,
vsak dan se opremlja,
odklenil
in se spustil
do podzemnih rek.

Bajkalsko jezero, 2012

Ne zanikajva –
nobene možnosti nimava,
kot kamenčki na nabrežju, ki jih
najprej opazimo in zato ne ostanejo tam dolgo.
Vedno jih kdo pobere, jim odvzame tla:
radovedni otrok si jih nabaše v žep
ali pa jih vsevedna voda povleče nazaj,
ker je tako prav.
Plačala bova za srečo, ki naju zaznamuje.
Oholo stojiva pod sibirskim soncem.

In ne zanikajva –
najino naravno nagnjenje k propadu
je lepše od načela dobrote v naju.
Hočem reči, da je vse v redu – naj bo krivda
najin dom.
Najgloblje jezero je danes odklenjeno. Zato
primi mojo koščeno roko in pojdi z mano
v prijetno hladno sobo na dnu.
Doli pri amfipodih bova ošinila tudi njega –
načelo dobrote v naju.

Prevedla Namita Subiotto

Marjan Žiberna

Tek in življenje v teku

V vročih avgustovskih dneh, ko se spravljam k pisanju o knjigah o teku (na pisalni mizi jih imam majceno skladovnico), se mi misli vračajo v neke druge čase in kraje. Natančneje v Sarajevo, kjer je avgusta 1991, ko je bila slutnja poznejše tragedije že v zraku, potekalo še zadnje atletsko prvenstvo Jugoslavije; država je že začela razpadati, a njene nekdanje dele je v tistem medčasu nekaj stvari še povezovalo. Zelo jasno imam pred očmi ogrevanje poleg velikega stadiona Koševo, kjer smo se znašli trije tekmeči, ki smo se skupaj pripravljali na nastop. Pripadali smo trem različnim narodom, ki se takrat med seboj niso več posebej lepo gledali. Prvi je bil Srb, ki je potarnal, da je bil zadnje mesece zaradi vojaške službe (v JLA seveda) njegov trening zelo okrnjen. Drugega, Hrvata iz Varaždina, ki je bil tako kot jaz študent, se nemiri niso neposredno dotaknili, a vzdušje na Hrvaškem je bilo tako, da so nekatera tekmovanja, na katerih bi se lahko dokazal, bodisi odpadla bodisi bila močno okrnjena. Sam sem kot mlad rezervist nekaj tednov preživel kot udeleženec tako imenovane slovenske vojne in se zaradi pomanjkanja gibanja poredil in polenil. Vsi smo torej imeli svoje razloge za morebiten slab nastop. Povedano drugače – bili smo atleti, ki jim je vse drugo pomenilo manj kot šport, s katerim smo se ukvarjali. In ker smo se z njim ukvarjali malone obsedensko – na nobenem področju udejstvovanja, kjer hočete iz sebe iztisniti čim več, drugače niti ne gre –, smo bili vselej prepričani, da nismo trenirali dovolj, da nismo postorili vsega tistega, kar bi morali, da bi bili zares pripravljani na nastop ...

Bili smo različnih narodnosti, vsak s svojim maternim jezikom, izhajali smo z različnih koncev nekoč sorazmerno velike države, naši pogledi na njeno razpadanje so bili drugačni, a veliko bolj kot nas je vse to ločevalo, nas je družila neka druga identiteta – tekaška. Kolega iz Srbije bi brez pomisleka pustil vojaško službo, midva s Hrvatom pa študij, če bi le videli

možnost, da postanemo poklicni tekači in se s tekom v različnih vlogah ukvarjamo vse življenje. No, življenje se je v naslednjih letih zasukalo po svoje, nihče od nas teh mladostnih želja ni mogel uresničiti, vsi pa smo, kot mi pove brskanje po spletu, s tekom ostali povezani. In smo bržkone vsi presenečeni nad dejstvom, kako priljubljen je od tistih časov postal. Tako zelo, da smo pri nas zadnja leta priča, vsaj tako se zdi, tudi mali poplavi knjig o teku.

Klemen Lah, moj dolgoletni tekaški znanec z doktoratom iz književnosti, je zapisal, da v nobenem športu, s katerim se je seznanil, ni imel priložnosti spoznati toliko "homerjev" kot prav pri teku. Kar niti ni presenetljivo. Med lahkotnim jutranjim tekom ali med napornim večurnim gorskim maratonom se lahko človeku mota po mislih vse mogoče. Da bi se mu kaj takega dogajalo med večernim rekreacijskim malim nogometom, ni prav veliko možnosti; pozornost zahtevajo tako žoga kot soigralci. Še veliko bolj kot tek razmišljanja in premišljanja po mojem mnenju omogoča alpinizem – med dolgimi vzponi pod visoke vrhove in med drhtenjem v zasilnih bivakih pod seraki, ki se vam lahko vsak trenutek zrušijo na glavo, je priložnosti za (samo)premišljevanje še neprijemno več. Zato tudi ne manjka knjig, ki govorijo o enkratnosti intimne alpinistične izkušnje.

A ostanimo pri teku. V slovenščini sta doslej izšla kaka dva ducata poljudnih in poljudno-strokovnih knjig o njem, med njimi so priročniki, (avto)biografije, dnevniški zapiski, pa tudi nekaj romanov, v katerih ima tek pomembno mesto. Približno polovica jih je izšla v zadnjih nekaj letih in približno polovico teh jih je izpod tipkovnic domačih avtorjev; o kakšni poplavi bi torej težko govorili, drži pa, da jim je v medijih in nasploh namenjenega sorazmerno veliko prostora. Za tak, zelo pogojno rečeno, izbruh se lahko zahvalimo precej prozaični okoliščini – delovanju načela ponudbe in povpraševanja. V zadnjih desetih, petnajstih letih smo pri nas priča velikemu porastu števila rekreativnih tekačev, tako množičnemu, da se mu celo ljubitelji, ki so na začudenje in neredko ob posmehu okolice tekli že prej, včasih le čudijo. Imamo torej kar številno skupino potencialnih kupcev in bralcev tovrstnih knjig. Čisto mogoče, da bi tekaški navdušenci z enakim zanosom pisali knjige, a rokopisi še vedno ždeli v predalih, če ne bi založniki tudi pri nas ugotovili, da imajo z njimi možnost nekaj zaslužiti – kar je seveda tudi popolnoma legitimen motiv.

Zgodba, ki je pripeljala do tako množičnega zanimanja za tek, ima precej dolgo brado, daljšo in bolj sivo, kot si najbrž večina predstavlja. Da se ovija okoli planeta, celo med tekači ni prav splošno znano. Povsem slučajno je začela poganjati v približno istem času, kot je izšla

prva slovenska knjiga z motivom teka. A o tem malce pozneje. "Tekiška zgodba" se tako začne v drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja v Novi Zelandiji. Arthur Lydiard, po poklicu čevljar, sicer pa tekač in atletski trener, je tedaj začel uveljavljati svojo tekaško filozofijo, ki je nekaj Novozelandcev pripeljala do naslovov najboljših tekačev na svetu, predstavlja pa tudi temelj, na katerem še vedno slonijo sodobni načini treniranja teka na srednje in dolge proge. Legendarni Lydiard pa se ni ukvarjal le z vrhunskimi atleti, temveč tudi z ljudmi, ki so okrevali po boleznih srca, vodil je namreč skupino takih rekreativnih tekačev. Leta 1962 je Lydiarda obiskal Bill Bowerman, zelo uspešen atletski trener iz Oregona, in z navdušenjem sprejel idejo o rednem lahkotnem tekanju kot sredstvu za izboljšanje zdravja. Posledično je v šestdesetih letih v Združenih državah vzniknil *jogging*. Tekanje je sčasoma postajalo vse bolj množičen pojav.

Pri tem je z roko v roki hodilo več dejavnikov. Na eni strani je bil Bowerman, podjeten mož, ki je skupaj s svojim varovancem Philom Knightom osnoval podjetje Nike, sprva usmerjeno le v prodajo, pozneje pa tudi v proizvodnjo športnih copat in druge opreme. Na drugi strani so bili Frank Shorter, ki je leta 1972 po zmagi na olimpijskem maratonu v Münchnu postal v domačih ZDA izjemno priljubljen, in nekateri vplivni mnenjski voditelji, ki jih je tek povsem prevzel. Eden od njih je bil pokojni James Fixx, ki je s svojim medijskim pojavljanjem in knjigo *The Complete Book of Running* rekreativni tek močno populariziral. (Po ironiji usode je Fixx umrl zaradi srčnega napada pri dvainpetdesetih letih, s čimer pa je krepko preživel svojega očeta, ki je iz enakega razloga umrl pri triinštiridesetih).

Tek je v ZDA sčasoma postal subkultura – če je dejavnosti, s katero so se ukvarjali belci iz srednjega razreda, mogoče reči subkultura. Število tekačev je raslo in z njim število tekmovanj, na katerih so se ti lahko pomerili med sabo; tekmovalnost je človeku tako lastna kot dve nogi, zato se je lahkotno tekanje za mnoge kmalu prelevilo v vse hitrejše in daljše teke, kar je nazadnje vodilo v tekmovanja. Leta 1970 je peščica tekaških zanesenjakov denimo organizirala prvi newyorški maraton, ta pa je z leti prerasel v institucijo, ki v svetu športa skoraj nima primere. Na njem je leta 2013 nastopilo več kot 50.000 tekačev z vsega sveta (mnogi prijavljeni zaradi kvot niso mogli tekmovati). Pri tem pa so se obrnili milijoni dolarjev.

V osemdesetih letih je začel rekreativni tek svoj osvajalni pohod po Zahodni Evropi. Teklo je vse več ljudi, rojevale so nove in nove tekaške prireditve, kjer je peščica atletov tekla za visoke uvrstitve in nagrade,

množice počasnejših tekačev pa so merile moči na svojem nivoju. V teku se je začelo vrteti vse več denarja. Prav denar je, posredno in neposredno, razlog, da je tek na prelomu tisočletja začel postajati priljubljen tudi v Sloveniji. Z bogatenjem slovenske družbe, z naraščanjem kupne moči in spreminjanjem življenjskega sloga, je tudi pri nas začelo postajati pomembno ne samo, kaj dati *vase* in *nase*, pač pa tudi dati kaj *od sebe* – kuhi in modi se je pridružilo še gibanje. Tisti, ki so tekli že prej, so začeli tek navdušeno popularizirati, na povabilo medijev so začeli o njem govoriti in pisati tekaški strokovnjaki, bodisi pravi bodisi samoooklicani, in tudi zdravniki; koristi zmernega vzdržljivostnega gibanja kot protiutež v mnogih pogledih zelo napornemu vsakdanu sodobnega človeka so nesporne. Nastopila je era rekreacije.

Športna industrija se je z metodami, dodobra preizkušenimi že v ZDA in na evropskem zahodu, tudi pri nas lepo vključila v igro. V resnici običajen rekreativni tekač potrebuje komaj kaj več kot ene copate, majico in pozimi trenirko, a vsi zelo dobro vemo, kako otroško dovzetni smo za oglase, posredne in neposredne, ki v nas vzbujajo občutek, kaj vse da potrebujemo. Tek, v svojem bistvu res poceni šport, je tudi pri nas pomenil lepo poslovno priložnost za ponudnike športne opreme, prehranskih dodatkov in še česa, s tem pa tudi za oglaševalsko industrijo in medije, saj je bilo potencialnih tekačev (in jih je še vedno) celo v žepni Sloveniji na desetisoče. K njemu se je v zadnjih letih veliko ljudi obrnilo tudi zaradi gospodarske in finančne krize, ki dragim športom ni prav naklonjena. Tako je v prepletu okoliščin tek postal ne samo koristna, pač pa tudi modna reč. No, vsaj za večino je tek koristno početje; za obsedensko ukvarjanje z njim, kot to počnejo posamezni rekreativni športniki, ki jim je, kljub temu da tozadevno niso več v najboljših letih, postal življenjska prioriteta, ni kriv tek *per se*, pač pa najbrž osebna struktura, zaradi katere bi se na enak način lahko lotili katere koli druge dejavnosti. Ali pa kriza srednjih let, ki preži na slehernega od nas. Ampak pustimo ta vprašanja raje psihologom.

Velja pa se še za trenutek pomuditi ob nekem drugem vidiku razmaha rekreativnega teka (in drugih oblik rekreacije), ki s temo tega zapisa, tekaškimi knjigami, nima neposredne zveze, a se mi zdi pomemben. Tek je, ne nazadnje ali celo predvsem, sredstvo, s katerim se skušamo rešiti ene neželenih posledic našega načina življenja – debelosti. Za mnoge, vključno s podpisanim, je tek oblika hujšanja. Seveda je še marsikaj drugega – čas, ki je namenjen premisleku in mentalni higieni; oaza tišine v hrupu hektičnega vsakdanjika; dolgoročna skrb za zdravje; priprava na tekmovanja, ki bogatijo življenje –, a za ljudi srednjih let, in takih je večina rekreativnih tekačev, je izguba kilogramov iz estetskih razlogov,

vsaj sprva, glavni motiv. Tudi v rekreativnem teku se tako odseva realnost sodobnega sveta: na eni strani smo ljudje, ki jemo preveč, na drugi obstaja svet, kjer poln želodec ni samoumeven. Pa tudi med nami, ki imamo hrane v (pre)obilju, so razlike očitne. Le da se kažejo na drugačen način – debelost je v razvitem svetu najbolj razširjena in najbolj ekscesna med revnimi sloji. S skrbjo za lastno zdravje, kamor sodi tudi redna telesna dejavnost, bi se morali najbolj ukvarjati prav ti ljudje. A ukvarjanje s samim sabo je privilegij, luksuz, ki si ga privoščimo ljudje srednjega sloja v družbah materialnega blagostanja. Pred nedavnim sem se z družino potepal po Romuniji in na prste ene roke bi lahko preštel rekreativne tekače, ki sem jih videl; bilo jih približno toliko, kot jih je bilo pri nas pred kakimi petindvajsetimi leti. Na evropski vzhod bo množični rekreativni tek morda še prišel – če seveda te dežele ne bodo trajno ostale na evropski periferiji.

No, kakor koli že, z velikim številom novopečenih tekačev se je tudi pri nas, tako se je to že prej dogajalo v ZDA in na evropskem Zahodu, pojavilo zanimanje za knjige o teku. Polovica od kakšnih dveh ducatov le-teh, kolikor jih imamo v slovenskem jeziku, je izšla v zadnjih nekaj letih. A prva knjiga, v kateri ima tek pomembno vlogo, *Mladost na stopnicah*, je pri nas izšla že leta 1962. Ciril Ogrin, njen glavni protagonist, ki je odkril svojo tekaško nadarjenost in vneto treniral, je svoj trud okronal z zmago z velikim simbolnim pomenom – v Leipzigu, nedaleč od Buchenwalda, kjer je v koncentracijskem taborišču umrl njegov oče, je premagal vse nemške tekmece. Da je tek kot motiv prisoten v tem Ingoličevem mladinskem romanu, najbrž ni naključje – njegov sin Borut, poznejši glavni urednik pri Mladinski knjigi, je bil vrhunski tekač, ki je leta 1960 na olimpijskih igrah v Rimu nastopil v teku na 800 metrov.

V naslednjih dveh desetletjih knjig s tekaško motiviko, z izjemo strokovnih, pri nas ni bilo. Leta 1982 je Janez Penca iz angleščine prevedel poljudno knjižico *Uživaj v teku*, šest let pozneje pa je izšel njegov priročnik *Trideset tisoč korakov*, ki je po prepričanju mnogih starejših tekačev še vedno nepresežena knjiga o treniranju maratona. Penca, čigar prispevek v zakladnico slovenskega športnega znanja je po več kot štiri-desetih letih prevajanja športne literature neprecenljiv, je bil, zanimivo, vrhunski tekač na 400 metrov z ovirami in ne dolgo progaš.

Prav Penca je konec devetdesetih let prevedel tudi knjigo, ki med današnjimi tekači ni posebej poznana, a bi jo najbrž morali prebrati – *Treniraj trdo, zmaguj z lahkoto*. V njej je tekač Toby Tanser, ki je treniral skupaj s Kenijci v njihovem domačem okolju, popisal njihove skromne življenjske razmere in njihov način treniranja. V Keniji in sosednji Etiopiji, od koder že desetletja vrejo novi in novi rodovi tekačev, ki jim

v svetu ni para, tek kot oblika rekreacije ne obstaja. Tu tekači, navdahnjeni z uspehi starejših generacij, z napornim treningom brusijo svojo naravno nadarjenost z bolj kot ne enim samim motivom – na evropskih in ameriških cestah in stadionih zaslužiti zase in za svoje družine. “Ko boste knjigo prebrali, boste namesto izgovorov poznali odgovore,” je zapisal prevajalec.

Prva med “novodobnimi” knjigami o teku, ki je vzbudila veliko pozornosti, je bila Murakamijeva avtobiografsko obarvana *O čem govorim, ko govorim o teku*; naslov si je, kot je povedal, “sposodil” pri Raymond Carverju in njegovi zbirki kratkih zgodb *O čem govorimo, ko govorimo o ljubezni*. Sam sem jo prebral s precejšnjim zanimanjem. V njej se mi je Murakami, ki živi večinoma na Japonskem, kjer je rekreativni vzdržljivostni tek že dolgo zelo priljubljen, predstavil kot človek, kakršnega sem si lahko naslikal že ob branju njegovih romanov – iskren in skromen, discipliniran in potrpežljiv, samotarski in nekoliko samosvoji, najbrž tudi malo puščoben. Knjiga pa je bila razočaranje, nič novega nisem izvedel iz nje. Pisal je o osredotočenosti, disciplini, potrpežljivosti, vztrajanju – o vsem tistem, kar potrebuje človek tako pri teku kot pri pisanju romanov. Najsvetlejši stvari sta se mi tako zdeli Murakamijeva odsotnost mesijanstva – pravi, da ni nikoli nikomur svetoval, naj se ukvarja s tekom, in njegovo prepričanje, da otrok ne bi smeli siliti teči – z njim delim mnenje, da jim ga lahko s tem za dolgo priskutimo.

Zlahka sem si predstavljal, da bi Branko Gradišnik, velik ljubitelj teka in eden “očetov” Ljubljanskega maratona, s pomočjo urednika, ki bi znal obrzdati in usmeriti vrelec njegove kreativnosti, napisal kaj precej bolj zanimivega. A sčasoma se mi je posvetilo, da sem mu, Murakamiju, delal krivico. Če se z nečim, tako kot se sam s tekom, desetletja ukvarjate iz pristnega zanimanja, ne morete več pričakovati, da boste na vsakem koraku odkrivali nove in nove vznemirljive reči. To je pač privilegij novincev. Ko se mi je to posvetilo, sem svoja pričakovanja ob prebiranju tekaških knjig primerno prizemljal.

Kratko se ozrimo še po drugih tekaških knjigah, ki so bile v zadnjih letih prevedene v slovenščino, pri čemer bom priročniške pustil ob strani. Večinoma gre za knjige ultramaratoncev, ljudi, ki nastopajo v kateri od različic tekov na zelo dolge razdalje. Dean Karnazes, Američan, ki je vsaj tako dober samopromotor kot tekač, je avtor knjige z naslovom *Ultramaratonec*. Ultramaratonec, ki pa veliko bolj ljubi zasebnost, je tudi Scott Jurek, ki v knjigi *Jej in teči* med svojimi spomini in popisi tekov niza še veganske recepte. Scott Jurek je tudi eden od stranskih likov knjige *Rojeni za tek*, ki jo je o Tarahumarih, mehiškem “ljudstvu tekačev,”

napisal ameriški novinar Christopher McDougall; žal ima avtor poleg razgledanosti, duhovitosti ter smisla za suspenz in dramatiziranje tudi smisel za odbiranje stvari, ki govorijo v prid njegovim pogledom oziroma za zamolčevanje tistih, ki se jim ne prilegajo. *Teči ali umreti* pa je naslov knjige mladega katalonskega gorskega ultramaratonca Kiliana Jorneta, izvrstnega tekača, ki priznava svojo nenehno potrebo po nadzoru.

Ena od dveh knjig, ki govorita o tekačih na običajnejše razdalje, je kratka romanizirana biografija legendarnega češkega dolgoprogaša Emila Zatopka, naslovljena *Teči*. Napisal jo je Francoz Jean Echenoz in bil po mojem mnenju do Zatopka, ki je bil resda svojevrsten človek, po nepotrebem pokroviteljski, mestoma pa celo posmehljiv. Druga, *Krvavi tekač*, je malce daljši roman britanskega pisatelja Jamesa Riordana, ki temelji na osebni zgodbi Josiaja Thugwaneja, ki je z maratonsko zmago na olimpijskih igrah leta 1996 postal prvi temnopolti južnoafriški športnik z olimpijskim zlatom.

Sprehodimo se še med tekaškimi knjigami, ki so jih napisali Slovenci. Leta 2012 je izšla knjiga, ki je – po omenjeni Murakamijevi knjigi – začela utirati pot danes prisotnemu občutku, da je knjig o teku skorajda več kot vseh drugih – *Delaj, teči, živi* Sama Ruglja. Rugelj, ki so ga začele pestiti posledice dolgih let trdega dela, se je odločil, da bo po več kot četrto stoletja, ko je v Radencih kot najstnik z očetom pretekel maraton, svojo kondicijo spravil na nekdanjo raven. Na spletu je poiskal ne prezahteven program priprave in ga po najboljših močeh, kolikor mu je ob službi in družini uspevalo, izpolnjeval. Svoje priprave na dunajski maraton, priprave “slehernika”, ki ima zgolj željo izboljšati kondicijo in preteči 42 kilometrov, ne da bi to postavil pred vse drugo in druge v svojem življenju, je skrbno popisal. Prav to, “zgodba slehernika”, je v času priljubljenosti rekreativnega teka najbrž eden od razlogov za tržni uspeh knjige. Drugi (ali prvi) pa je verjetno v trudu, vložnem v promocijo. Rugelj se kot (samo)založnik seveda dobro zaveda, da je izdana knjiga šele napol opravljeno delo, ki ga je treba “verificirati” s prodajo na trgu.

Ultramaraton, natančneje nastop na 100-kilometrskem teku, je tudi tema *Ultrabluesa*, v soavtorstvu napisane druge Rugljeve knjige o teku. Potem ko je po dunajskem pretekel še nekaj maratonov, novih izzivov ni iskal v izboljševanju maratonskega dosežka ali v nastopih na največjih maratonih sveta (London, Berlin, New York...), kot to počnejo mnogi tekači, pač pa v ultramaratonski tekmi, ki poteka v narodnem parku Zion na ameriškem zahodu. Svoj zasebni tekaški načrt je združil z založniškim projektom in k sodelovanju povabil še dva pišoča, javno prepoznavna ljubitelja teka, Boštjana Videmška in Žigo Gombača. Tako je nastal 450

strani dolg zapis o večmesečni pripravi na tek in o teku samem. Izmenjevanje treh piscev, treh od energije prekipevajočih, hiperdejavnih, asketskih moških (na pragu) srednjih let, treh močnih osebnosti (oziroma (pre) močnih, kot je zapisal Videmšek), je knjigi vdahnilo dinamiko. Dolge popise tekov lahko človek, ki ga to ne zanima, preskoči, in se osredotoči na njihovo razgibano poklicno, malo pa tudi zasebno življenje. Knjiga, v kateri dotedanji znanci postanejo tovariši, ki jih medsebojni odnos bogati, ima na koncu svoj zaplet. Po sposobnostih med seboj precej različni tekači se resda dogovorijo, da bodo na tekmi tekli skupaj, da bodo nastopili kot ekipa, saj so se kot ekipa tudi pripravljali, a se stvari zapletejo in obrnejo drugače. Pa tudi sčasoma razpletejo – sicer knjiga ne bi nikoli izšla.

Ena od njenih odlik je gotovo ta, da protagonisti nikoli prav zares ne izgubijo distance do lastnega početja. Zavedajo se, da je tek, na katerega se pripravljajo, kot intimna človeška izkušnja zanje izjemno pomemben, saj sicer v priprave ne bi vlagali toliko truda, ne delajo pa si nobenih utvar glede športne vrednosti lastnih dosežkov – to je preizkušnja, na kateri prizadevno trenirajoč (rekreativni) športnik zlahka pade. Kako pomembna je priprava na ta tek z osebnega vidika, nemara najbolj ponazori citat enega od avtorjev, ki med sklepnim dejanjem, nastopom na 100-kilometerskem teku, pravi: “Ja, sedaj sem pozdravljen egocentrizma. Sedaj lahko naredim to.” Govora je o prošnji za roko, ki jo namerava po končanem teku izreči svoji dolgoletni partnerki. Kar drugega akterja knjige tako gane, da skrivoma zajoka. Okrog teka odvijajoče se dogajanje se očitno lahko odrazi tudi v osebnostni transformaciji.

Rugelj je kot založnik botroval še eni “tekaški” knjigi, *Beli dami*. Jasmina Kozina Praprotnik je napisala biografijo Helene Žigon, ki je začela na tekaških tekmovanjih nastopati leta 1945 in nastopa še danes, ko se bliža devetdesetemu letu. Spomini tekačice, ki ji življenje ni prizanašalo in ki je pravzaprav še raje plesala kot tekla, so vpeti v poglavja, zamejena s posamičnimi kilometri na polovičnem maratonu, ki se ga je Žigonova udeležila lani spomladi. *Tek za življenjem* je tudi pomenljivi naslov knjige Mitje Duha, nekdanjega zapornika, odvisnika od mamil in psihiatričnega bolnika, ki je popisal svoje skoraj uničeno življenje in nov začetek, pri katerem je tek postal eno močnih oprijemališč.

Zaenkrat edina športna biografija slovenskega tekača je *Tek – moja norost*, ki jo je ob pomoči novinarja Boštjana Fona pripravil Dušan Mravlje. Knjigi morda manjka literarne rafiniranosti, dramaturške domišljenosti, suspenza in še česa, a ima nekaj lastnosti, ki te manke odtehtajo. Prva je gotova ta, da gre za zgodbo svoj čas enega najboljših ultramaratoncev na svetu, ki brez slehernega “filozofiranja” premišljeno

zasleduje svoje tekmovalne cilje. Mravlje je človek nepopustljive vztrajnosti, ki zmaguje v težavnih in samotnih preizkušnjah, kot je skoraj pet tisoč kilometrov dolg tek čez ZDA, ter hkrati zgovoren in ekstravertiran tip, je prostodušen pripovedovalec, ki mu nista tuja ne robati humor ne "ljudskost." V knjigi se Mravlje razkriva kot človek, ki je v marsičem utelešeno nasprotje stereotipnega tekača – nima nobenih posebnih prehranskih praks, ki tako privlačijo mnoge, in piva, še raje dveh ali treh, ne zvrne samo ob živahni debati, pač pa tudi med tekmovalnimi nastopi.

Če nisem katere spregledal, so to bolj ali manj vse nepriročniške "tekaške" knjige, ki so v zadnjih letih izšle pri nas. Zastavimo si lahko šolsko vprašanje, a človeka ob branju tekaških knjig prime, da bi si obul copate in šel teč ali da bi se iz netekača prelevil v tekajoče bitje? Odgovor je da in ne. Kdor že teče, si bo morda res z novim navdušenjem obul copate in šel teč. Najbrž se najde tudi netekač, ki zaradi prebrane knjige s tekaško tematiko začne teči – če je ta namera v njem že tlela in je potreboval samo še tak ali drugačen impulz. Da pa bi človek, ki ga tek čisto nič ne zanima, ob branju tekaških knjig postal "konvertit" in začel teči, pa težko verjamem. Konec koncev jih niti ne bo šel prebirat ...

Knjige o teku so praviloma žanrsko čtivo, ki ga novopečeni tekači z veseljem sprejemajo. Ljudje smo "bitja zgodb", ki morda res samo pritrjujejo tistemu, o čemer smo že tako ali tako prepričani, a tudi grejejo in navdihujejo. Verjetno si prav iz tega razloga sam želim, da bi se na prodajnih policah slovenskih knjigarn sčasoma znašle tudi biografije Mirka Vindiša, Romana Kežarja in Helene Javornik, najboljših slovenskih dolgoprogašev. Ljudi, ki so premogli dovolj talenta z vsem, kar ta vključuje, in neupogljive volje, da so uresničili na začetku omenjene sanje mnogih mladih tekačev – postati vrhunski in s tem poklicni športnik. S kresnikom nagrajeni Tadej Golob, alpinist, ki je med drugim stal na vrhu Everesta, pravi, da je preteči maraton eno, čisto nekaj drugega pa ga je preteči v dobrih dveh urah. Kot nekdanji atlet, ki za neskončnimi nizi rezultatov v tako imenovanih atletskih tablicah vidi zgodbe popolne osredotočenosti, truda in odrekanj, zgodbe razočaranj in osebnih izpolnitev, mu seveda pritrjujem. Vsak berač pač svojo malho hvali ...

Lucija Stepančič

Agata Tomažič: *Česar ne moreš povedati frizerki.*
 Novo mesto: Goga, 2015.

“V življenju nikoli ne bi smeli početi ali trpeti stvari, o katerih ne moreš govoriti v frizerskem salonu. In če se ti take stvari začnejo dogajati, se ti mora prižgati alarm... Frizerke so spodobne in se držijo mej, ki jim jih začrtajo stranke. Ljudje so nasploh spodobni.” Oh, seveda. Prvenec Agate Tomažič starta v okvirih, ki se, vsaj na videz držijo tihega dogovora. Samo zato, kajpada, da bi prav iste tihe dogovore postavil na laž. Tako kot niti ni treba seči prav pošteno pod površino, da bi odkrili blaznost, ki brbota pod samoumevnostjo.

Za vsako osebo, nastopajočo v teh zgodbah, je kar hitro jasno, da drvi v karikirano vrsto katastrofe. Ne samo žigolo, ki je prišel na idejo, da bi z izsiljevanjem latentnega homoseksualca, sicer ugledne osebnosti, lahko zaslužil še precej več kot s striptizom na dekliščinah. Tudi vrla zakonska polovica, ki upošteva vsa načela zdrave prehrane, rekreacije in pravične trgovine, se kmalu, čeprav nereflektirano, sreča z absurdnostjo svoje situacije (zgodba je napisana iz zornega kota, ko ima bralec veliko boljši pregled nad situacijo kot sam lik). Tako kot se tudi vse, kar je izrečenega, hote ali nehote kmalu spremeni v nekaj povsem drugega. Ne le grožnje, nazadnje so nadvse zlovešče že navidez dobronamerne geste, med katere v prvi vrsti sodijo materinski nasveti. “Nikoli ne zaupaj dekletu z naličenim obrazom, mu je govorila, takšna dekleta nekaj skrivajo, in po vsej verjetnosti je to kakšna huda hiba, pohlep, pohota ali kratko in malo pomanjkljiva inteligenca.” Da o ljubezenskih izjavah in zagotovilih ne govorimo: pihanje na dušo je v tem kontekstu še prav posebej podobno vojni napovedi. “Ne jokaj, saj imaš mene. Name vedno lahko računaš. Vedno. Sorodnikov si ne moreš izbirati, mene pa si si izbrala. In jaz tebe. Za vedno.” Bolj sladko ko se ponuja neka oseba, podležje pasti nastavlja. No, in v horizontu pričakovanja, kakršnega ustvarjajo te zgodbe, je grozljiv že kuharski recept (oziroma mala skrivnost velikega kuharskega

mojstra: “Skrivnost mehkih zrezkov je v tem, da jih daš, ko so že pečeni, še malo v ponev. Če na primer delaš pljučno pečenko, kose mesa pobereš iz ponve, na srednje močnem ognju pa šele zatem popečeš malo nasekljane šalotke, ki ji, ko se razpusti, priliješ portovca. Potem ogenj ugasneš in zrezke zložiš v ponev, pokriješ in pustiš kakšnih pet, deset minut, da se prepojijo s sokovi.”)

Nesrečnost je pri teh osebah še edino, kar jih lahko naredi vsaj za silo človeške, in panično brskanje po lastni notranjosti spada med njihove boljše trenutke. “Čisto mogoče je, da sovražim tudi sebe. Svojo nevtralnost in poniglavo lovljenje ravnovesja, previdno stopanje po minskem polju in izogibanje opredeljevanju, sovražim pozitivno naravnost, ki po službeni dolžnosti in iz čiste nuje po zaslužku veje iz mojega mehkega glasu in pomirjevalnih pogledov, sovražim usmerjenost k iskanju skupnih točk in optimistične zaključke. Ampak če smo čisto natančni, pravzaprav ni mogoče, da bi se sovražila. Ker jaz sploh ne obstajam. Obstajam kvečjemu kot belo platno v senčnem gledališču, na katerega padajo odsevi lutk: kot zvočna izolacija, ki vsrka vase zvoke in katere edino poslanstvo je skrbeti za znosno tišino; kot zračni meh, ki omili udarce. Kot pretežno nema kulisa, pred katero se preigravajo prizori iz življenja drugih.” Osebe, ki si zaslužijo našo empatijo, da ne rečem simpatijo, je mogoče prešteti na prste ene roke, pri čemer pa je najbolj grozljivo to, da se v njih prepoznavamo. In to brez vsakega sočustvovanja.

Protagonisti v teh zgodbah učinkujejo skoraj izključno kot vrh ledene gore, morda celo kot simptom in mnogi so bolj kot človeku podobni maligni tvorbi. Resničnost, ki jih je ustvarila in ki je iz njih potegnila najslabše ali vsaj najbolj banalno (ki pa je enako pogubno), pa je resničnost, ki si jo vsi skupaj delimo. Temeljita deziluzija je na tem mestu podlaga za plehkost, ki poskuša nadomestiti izgubljene sanje, pri čemer jih zgolj groteskno karikira, medtem ko odtujeno bivanje zrcali degradiranost okolja. In zgodba se lahko začne.

Rastlinski in živalski svet sta že zdavnaj skvarjena po meri človeškega in ne ponujata več niti iluzije nepotvorjenega in zdravega, že zdavnaj nista več zeleno naročje, kamor bi se kakšen poslednji romantik lahko zatekel, ampak le še pritrjujeta bolehnosti človeškega sveta. Pa čeprav gre za manj kot za metamorfozo prenapihnjene poslovneža v krastačo in pogovarjanje s pticami, ki ubogo punco spravi v norišnico. Odrezana mišja glava, odtrgan martinčkov rep, odrte lisičje kože. Pohabljen živalskost govori sama zase, a tudi z rastlinskim svetom ni dosti več sreče. Tujerodne invazivne rastlinske vrste so kot nalašč za to, da simbolizirajo parazitizem medčloveških (še posebej ljubezenskih) odnosov, zanimivo

pa je, da je dobronamerna borba proti njim enako zlovešča kot njihovo nebrzdano razraščanje. Kot da njihovo seme ne bi zabredlo k nam iz daljnih krajev, ampak iz naših glav, da ne rečem duš.

Poudarjena ploskovitost likov je sicer povsem skladna s plehkostjo okolice in prignana prav do absurda, strastno ukvarjanje z malignimi značaji pa povzroči, da zgodbe pogosto učinkujejo bolj kot portreti, da ne rečem klinične slike. Izjemno gladko se iz svoje navidezne normalnosti pripeljejo naravnost v iztirjenost, kot da druge možnosti tako ali tako ni. Značaj kot usoda? Avtorica se problema očitno zaveda, saj bi na mnogih mestih očitno rada dogajanje vsaj nekoliko upočasnila. Razpleta se sicer ne da odvrniti, vsak poskus, da bi ga akterji preusmerili po svoji volji, pa se izjalovi. Neuspešneži se zatekajo v premnoge in resnično nadležne podrobnosti iz družinskega življenja, v materinske pripombe in prepire, ki ne vodijo nikamor, v naveličana premlevanja mož in očetov: "Vsi slišijo samo tisto, kar hočejo. In govorijo samo o tem, kaj hočejo. Nove obleke, čevlje, računalnike, avtomobile, izlete v Pariz in Barcelono in London in smučanje v Saas-Feju in sončenje na Floridi in Mauritiusu in denar, denar, denar, denar, ogromno denarja."

Posamezniki, ki se že spravijo v akcijo, pa se odločilnih dejanj lotevajo na način, ki je že vnaprej obsojen na neuspeh. Tako kot brezposelni krajski arhitekt in razočaran družinski oče, ki gre vlivat solno kislino v šobe za čiščenje vetrobranskih stekel. Čudaštvo se zdi še zadnje pribežališče za razčlovečene: starši v zrelih letih, ki še pred odraslo hčerjo igrajo zaljubljeni parček. Fina dama, ki se odloči, da ji v življenju zadošča navaden lisičji kožuh in se ob sanjarjenju o novem plašču odloči, da bo zaradi manjvrednega krzna možu kar sistematično odpuščala sumljive eskapade. Avtorica, vedno na sledi skriti intenzivnosti, pa najde izhod v komičnih kontrastih: tu je matematični genialec, ki se doma vede kot copatarski tepec. Tu je stara coprnica, ki v trenutku hlinjene slabosti še kako prisebno skuje spletko proti resnično nemočnemu. Edina resnično cenjena so tvegana dejanja v smeri (ženske) emancipacije. In sanjarjenja, kako v največji gneči izstopiti iz avta in družinskega življenja obenem.

Ana Geršak

Tomo Podstenšek: *Tihožitje z mrtvo babico.* Zavod Droplja, Maribor, 2015.

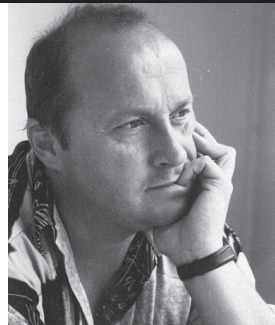
Alternativni naslov Podstenškove pete knjige in četrtega romana bi se lahko glasil tudi *Memento mori* – ker za to namreč gre: za preplet življenja in smrti, za sopostavljanje sveta živih in prizorov iz onstranstva, za zavedanje minljivosti in za spoznanje, da bomo v grob lahko odnesli le sebe, za materializem proti transcendenci in kar je še podobnih opozicij. Medtem ko se Tone in njegova družina pripravljajo, kaj storiti s podedovano nepremičnino – prenoviti ali prodati, to je zdaj vprašanje –, Krničnikova babica, Tonetova mama, ali bolje tisto, kar je od nje ostalo, iz poglavja v poglavje počasi razpada. Več sočutja kot odtujena babica pri Krničnikih požanje ostareli pes, ki ga morajo zaradi rakavih tvorb uspraviti, zaradi česar se vname družinska drama, ki skoraj zasenči razprtijo okrog nepremičnine, nihče pa ne pomisli na usodo udomačenega divjega mačka s podeželja in to je potem že druga živalska smrt v romanu, še en opomnik bivanjske krhkosti in poseganja človeške roke v naravne zakone. Kakor v srednjeveškem plesu; gospa s koso nikomur ne prizanaša in ne glede na to, ali je kdo v gozdu slišal padec osamljenega drevesa ali ne, je stanje spremenjeno vsaj s perspektive tistega ubogega kosa lesa. Važno, da se rod nadaljuje, kakor v romanu darvinistično pogrunta podgana.

V opisovanju smrti ter predvsem razkrajanja trupla je Podstenšek prav medicinsko naturalističen, mrtvaški izrazi pa se ne omejujejo le na pokojno Antonijo Krničnik. Roman je prerešetan z “macabre” besediščem, in če razkosavanje piščanca glede na tematiko še nekako ostaja znotraj horizonta pričakovanja, zveni večina novoskovanih sintagem bolj kot ne deplasirano (na primer “v zraku je lebdel vonj rastlinske krvi”). Bolj kot na samo smrt se roman osredotoča na njene, recimo, praktične posledice. Nepremičnina, ki družino Krničnik razdeli na dve bojni polji, je le vrh ledene gore in metafora za nematerialno dediščino, tudi trk generacij. S stališča romana je Tonetov odnos do domačije nostalgичen, pa tudi tradicionalističen: brez vprašanj sprejema to, kar je prejel od svojih prednikov, in se pripravlja, da bo njihovo dediščino prenesel na svoje otroke.

Pri tem se ne zaveda, da je vzdrževanje nepremičnine oziroma vztrajanje v dediščini za mlajšo generacijo predvsem nepotreben strošek. Hiša je vreča brez dna, vanjo je treba nenehno vlagati, toliko bolj, če je v okraju, kjer je urejena zunanost pomembnejša od notranjega reda. V *Tihožitju z mrtvo babico* je večkrat poudarjena temačnost domačije, zlovešč zadah, ki se vije iz prostorov. V tem smislu je dediščina prikazana predvsem kot breme, prevzemanje odgovornosti za mrtve, ne da bi pri tem mislil na žive. "Kako ne razumeš, da ne morem prodati? Da je moja dolžnost, da hišo obnovim," pravi Tone in nadaljuje: "Pa saj to delam za vas!" Odgovor, ki sledi, ne preseneti nikogar: "Dolžnost do koga? Do staršev? Kaj pa dolžnost do mene? In do Tine in Žana? Živi so pomembnejši od mrtvih. /.../ Kako delaš to za nas, če pa tega nihče noče!" Na tem mestu stopi v zgodbo tudi trk s preteklostjo neobremenjene generacije. Za Tonetova otroka, Žana in Tino, je nepremičnina rešitev finančnih težav – teh pa v času krize ni malo. Po *Sodbi v imenu ljudstva* (in delno *V pajkovi mreži*) se Podstenšek znova dotakne pereče družbene tematike. Vprašanje nepremičnine je pač vedno vezano na denar; če gre za dolgoročno naložbo, je vanjo smiselno vlagati, v težavnih časih pa lahko prodaja nanese lep znesek. V romanu je problem zastavljen kot izbira med dvema ognjema in s tem že v startu onemogoči morebitno tretjo, spravljivejšo pot.

Angažirana plat romana pride do izraza v opisovanju razmer, v katerih živita Krničnikova otroka, pri čemer je Tinina zgodba bolj zanimiva, pa tudi bolj verjetna od Žanove, ki pri triindvajsetih (!) že velja za izgubljenega, ker v dveh letih (!) še vedno ni diplomiral in je tako prva literarno zabeležena žrtev bolonjskih dvostopenjskih mahinacij. Njegova starejša sestra živi na videz urejeno življenje, vendar je njena dilema aktualnejša: izbirati mora med svobodo, ki jo simbolizira njen poklic slikarke, in varnostjo, utelešeno v njenem pragmatičnem partnerju Igorju. Tina ima pač oprijemljivejše težave, ki jih je teže pregnesti v prepričljivo zgodbeno tkivo, in morda ji je prav zato odrejenega manj prostora kot bratu. Njene dileme obvisijo v zraku, tako kot še nekaj slepih ulic romana, na primer Žanove ženske in vsi tisti signali, ki obljublajo preklop v *horror* žanr, a ne vodijo nikamor. Razbito kuhinjsko ogledalo skupaj s tropom antropomorfiziranih podgan vpelje zlovešče vzdušje, ki ga le še podpihuje izbira kraja dogajanja – slovenska idila je vse od filma dalje jako sumljiva. Skrivnostni pogovor o župnikovi domnevni pedofiliji se izteče v Tonetovo zaprepačenost nad porejenostjo nekdanje ljubice, za Mojčinimi vedeževalskimi sposobnostmi in skrivnostno emo štoparko pa se tudi kmalu izgubi vsaka sled, kot da bi spadale v neko drugo zgodbo. Tako kot mačja smrt romanu nič ne doprinesejo, razpršijo pa fokus na glavno pripovedno linijo.

Ne glede na vse slogovne in strukturne pomanjkljivosti, ne glede na vse klišeje in stereotipe, je Podstenškovo prozo do zdaj zaznamoval ravno občutek za zgodbo, želja po pripovedovanju, neredko zapakirana v kate-rega od pri nas spregledanih žanrov tipa srhljivka, visokoproračunski socialni angažma (visokoproračunski, ker je štel veliko statistov in vključeval tudi kakšen bombni napad) in psihološka drama, pri čemer so se žanri pogosto prekrivali. Imeli so pač tisto "nekaj", kar je pripoved poganjalo naprej z vsemi vrzeli vred. *Tihožitje z mrtvo babico* je predvsem z naslovom zelo eksaktno povzeta vsebina: roman je tihožitje. Še najlažje bi ga opisala kot atmosferski tekst. Opisuje prizore iz življenja stereotipne slovenske družine (z vsemi stereotipnimi šovinizmi vred), ki jo začne razžirati tipično slovenski problem, dediščina, na podlagi katere začne avtor graditi vprašanja o mrtvih (preteklosti), ki dušijo žive, o odnosu med tradicijo in progresivnostjo, o medgeneracijski problematiki in krizno tematiko. Kljub problemskim nastavkom roman ne razreši nobenega konflikta. Predolgo se pomuja pri ekspozičiji, ne zna se osredotočiti (Družinski odnosi? Pes Zagi? Vaška podgana? Morda pa kar maček Ris.), njegova smer ni povsem jasno zastavljena, dokler v zgodbo ne vstopi vsevedni pripovedovalec in pojasni, kaj in kje in kdo in zakaj. Čisto po nepotrebnem sicer, saj so tako dejanja likov kot njihov miselni svet dovolj zgovorni, če ne že kar gostobesedni. *Tihožitje* še vedno nekaj poganja, če ne drugega radovednost, kam vsa ta kolobocija pelje. Končna vdaja ene od sprtih strani in nauk, da življenje teče dalje in da vsak spi, kakor si postelje, pa se zdi po vseh tistih meandrih in opcijah in širokih nastavkih klavrn izkupiček. Vzdušje je, zgodbeni elementi tudi, umanjka pa dramaturški lok, ki bi vse skupaj bolj smiselno povezal, in poudarki na tistih mestih, ki so v romanu zares vredni večje pozornosti.

Milan Vincetič

Milan Kleč: *Lep pozdrav.*
Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.

Na zadnji platnici najnovejše Klečeve pesniške zbirke, tudi letošnje nominiranke za Jenkovo nagrado, pomenljivo stoji: “Čez skoraj vse strani je svojo senco narisala smrt”. Dosedanje Klečeve pesniške zbirke so namreč živahno preigravale bolj vitalistične plati življenja, tokratni nabor pa nam prinaša sosledja poslavljanja in minevanja, ki ni lastno le planetariju vsega živega, saj se z enako lahkoto polasča vsega, kar je o(b)stalo tako v spominu kot v pozabi. Kajti oboje je v bistvu isti (zamejeni) prostor, govorica in molk, ljubezen in osama, ki ji le “smrt da (pravo) obliko”. “Prišla bo smrt in imela tvoje oči”, je zapisal Cesare Pavese, torej smrt kot metamorfoza ljubljene ženske, ki je, kot sama beseda smrt, presenetljivo, v slovanskih jezikih ženskega spola, vizualizirana pa kot ženski (ne moški!) okostnjak s koso. V pričujoči Klečevi pesniški zbirki pa se smrt oglašča predvsem skozi diapazon spomin(janja), ki presega pričakovano žalovanje in pieteto. Spominske reminiscence, ki jih naniza, so tako hkrati mimetične/veristične kot fantastične, ki jih požlahtni z nenadnim preobratom v zadnjih verzih. Pesmi se namreč prebirajo kot listanje/komentiranje doživetega, ki mu pesnik prida svoje videnje, svoj odnos, ki marsikje preide v polje ironije, groteske ali celo absurda, s čimer še kako preseže banalnost splošnih resnic o smrti in minevanju.

Živalski svet, predvsem pikapolonice, ponazarjajo kratkost, hipnost, naključnost in minljivost človeškega življenja/ljubezni, hkrati pa simbolizirajo predvsem ženski svet, pa naj bodo le-te dekllice, ki ne smejo sestiti za šahovsko mizo, kopalke ali navsezadnje ženske njegovega življenja, ki so “dobro vedele, kar rad odlašam”, o čemer pomenljivo pristavi v eni najboljših pesmi z naslovom *Moja mati*, ki jo hote navajam v celoti: “Moja mati je že zdavnaj umrla / in umrla si tudi ti. / Sedaj me preganja obraz matere, / ki me je zalotila s tabo. / Njene osuple oči, / ki postajajo kar moje. / Bila je tudi edina, / ki me je videla, / kako se ljubim z žensko.” Trikotnik

mati-ljubljena ženska-sin razkriva prastaro (pod)zavestno travmatično relacijo med sinom in materjo, ki se projicira v občutje sramu/krivde in zaprepačenosti. Ženske, od katerih se lirski subjekt poslavlja ali se je od njih že poslovil, imajo namreč obraz matere, torej oči smrti. Človek, predvsem pa moški lovec, prosto po Freudu, se zatorej venomer vrača v (pra)rodnico, v kateri “naj si zraven / predstavlja druge ženske / tudi v postelji ali pa predvsem v njej”. Postelja kot tradicionalna komparacija za grob mora biti, tako po pesnikovem kot v vsakdanji luči, “lepo urejen grob”, torej ležišče, ki privablja s svojo mračno lepoto in z namišljeno predstavo, da “so ostale v njem mlajše, / kot so bile v resnici”. Klečev zapik o smrti zatorej ni krščanski, je zgolj nelagodno nehanje, ki se konča s pogrebci v podobi brezosebnih “kovinskih igrač, / ki pokopavajo igrače, /.../ medtem ko se te mrtve / sploh ne morem nagledati”.

Prav zato je njegovo žalovanje del uhojene igre, ki je lahko tudi na meji sramežljivosti, razočaranja in iskrive posmehljivosti, češ “vedno si se zmrdovala nad posteljami, / v krsti pa daješ občutek, / da ti je udobna”, česar se ne more otresti niti ob očetovi smrti (*Oče, Izpoved*). Vmes pa se z nepredvidljivo dramaturgijo vrti kalejdoskop anekdotičnih prizorov, ki jih ponekod začini celo z naklonom k promiskuiteti. Tako v pesmi *Opevanje* med drugim pravi: “Končno sem bil vedno zaljubljen / v sestro pokojnice, / ki so ji tekale solze. / Vedno bolj goste so bile / in zazdelo se mi je, / kot da nazadnje le / tlakujejo pot do nje.” S smrtjo pretrgani medosebni odnosi, ki so temeljili na intimnem razmerju, se praviloma ne razrastejo v malignost, saj lirski subjekt temu, ne da bi se izmikal, nenehno kljubuje predvsem z igrivostjo (*Tvoja hčerka, Ti in palčki, Potok ...*) ter z lucidno (avto)refleksivno noto (*Še drugič, Je to ljubezen?, Grob, Jug ...*). V pesmi *Sonce sije* tako pravi: “Kar na nekaj pogrebih sem bil. /.../ No, saj nisem iskal vzorcev. / Sonce je bilo v redu, / zmedlo pa me je, / da so moje bivše pokopavali / v enakih krstah. / Na tem mestu sem pa že nemočen. / Ne upam si niti naprej razmišljati.”

Zanimivo je, da se tudi v pričujoči zbirki, podobno kot v Klečevih zgodnjih knjigah, pojavljajo majhne deklice in majhni dečki, ki v sicer temno obredje slovesa dodajo nanos svetlega dvoma, pravljličnosti ali celo ljudsko-baladne mi(s)tičnosti. Zbirko namreč uvaja “strah pred starostjo”, ki se je porodil že z retoričnim vprašanjem, “zakaj sva se sploh slekla”, če sem ti “govoril, / da boš lepša, / ko boš umrla” (*Mrtve želje*), sklepajo pa prizori zadnjega slovesa z že omenjenimi majhnimi dečki/deklicami, ki se oglašajo kot priklici znova obujenega otroštva. Bolje rečeno: obdobja nevednosti in zvedavosti. Lirskemu subjektu zatorej ne ostane drugega, kot da se na vse to odziva z bolj ali manj intuitivno/infantilno držo ter po lastni

notranji logiki, ki mu jo narekuje dana situacija, ob kateri se sicer “spet zamisli”, obenem pa se ji tudi nezadržno prepusti. “Smrt / ni drugega / kot poljub, / ki potrebuje / različno dolgo, / da pripotuje / skozi steklo”, stoji v pesmi z naslovom *Smrt, poljub*, v pesmi, v kateri z lapidarnimi verzi ne prestavi smrti v polje erotike, temveč v impulzivnost zadnjega dotika/dražljaja, ki mora prepotovati daljšnice in bližnjice do “pokopališč, (ki) se jih iz zraka / sploh ne vidi”. Naša mala dejanja, pa najsi bodo nošenje “štuporamo mrtve ženske po mestu” ali srhljivo poležavanje ob ribniku v zadnji pesmi, zato ne (od)rešujejo sveta, kaj šele ljubezni, ki prav ob svojem zatonu/smrti pokaže naličje, ob katerem zmeraj “utihneš, / ker se je vame zažrlo nekaj neznanega”.

Zlata nit pričujoče pesniške knjige je drugačno dojetje smrti, ki v velikem loku hote obide filozofsko-religiozno-znanstveni logos, še več, Milan Kleč se brez zadržkov prepusti lastnim (ob)čutenjem o minljivosti, zato smrt “ni več nekaj, kar pripada mrtvim, ampak jo je treba živeti”, kot tudi stoji na hrbtu knjige. Zbirka, ki pretrese predvsem z zrelo in hkrati neznosno lahkostjo čudenja in zrenja v potemnjene vrtince našega bivanja. Brez dvoma vrh Klečevega pesniškega ustvarjanja.

Milena Mileva Blažič

Nagrada izvirna slovenska slikanica – priložnost za redefinicijo?

Nagrada izvirna slovenska slikanica je bila ustanovljena leta 2004 pri Zbornici knjižnih založnikov in knjigostržcev. Leta 2011 so jo upravičeno povezali z imenom Kristine Brenkove, avtorice, ki je podpirala vse tri bistvene stebre mladinskega literarnega sistema, saj je bila avtorica, prevajalka in urednica. Njen prispevek k sistematičnemu razvijanju mladinske književnosti prek revije Ciciban, Knjižnice Čebelica, Zlate ptice, Velike slikanice idr. je res neprecenljiv.

Sama nagrada se je v preteklih dvanajstih letih dodobra uveljavila in postala nepogrešljiva v slovenskem in tudi širšem literarnem sistemu. Nedvomno bi bil projekt izvirne slovenske slikanice relevanten tudi za promocijo slikanice v znanstvenem prostoru, saj je produkcija slikanic izjemno kakovostna.

Če pogledamo dosednji izbor izvirnih slovenskih slikanic, opazimo, da je bera zelo raznolika:

2004 – Charles Perrault, Zvonko Čoh: *Obuti maček*

2005 – Liljana Praprotnik - Župančič: *Mednarodni živalski slovar*

2006 – Andreja Peklar: *Fant z rdečo kapico*

2007 – Anja Štefan, Jelka Reichman: *Sto ugank*

2008 – Peter Svetina, Peter Škerl: *Klobuk gospoda Konstantina*

2009 – Nina Mav Horvat, Suzana Bricelj: *O kralju, ki ni maral pospravljati*

2010 – Matjaž Schmidt: *Slovenske pravljice (in ena nemška) v stripu*

2011 – Andrej Rozman Roza in Zvonko Čoh: *Urška*

2012 – Vitomil Zupan, Damijan Stepančič: *Pravljica o črnem šejku z rdečo rožo*

2013 – France Prešeren, Damijan Stepančič: *Zdravljica*

2014 – Huiqin Wang: *Ferdinand Avguštin Hallerstein: Slovenec v Pre-povedanem mestu*

2015 – Maja Kastelic: *Deček in hiša*

Od svojih začetkov leta 2004 se sicer odličen projekt sooča s težavami, kot so iskanje identitete, ambivalenca (ožja ali širša definicija slikanice), nedorečena klasifikacija (domači in tuji avtor ter ilustrator) ter problemi sistematizacije (razvrstitev po določenem sistemu). Namen pričujočega razmišljanja je redefinicija kriterijev in meril za nagrado izvorna slovenska slikanica.

Če dileme pogledamo podrobneje:

1. Definicija – odprta je definicija slikanice, ožja (slikanica v pravem pomenu besede) ali širša (ilustrirana knjiga).
2. Naslovnik – ali se nagrada za izvorno slovensko slikanico podeljuje delom za otroke/mlade in/ali odrasle? Omenimo *Pravljico o črnem šejku z rdečo rožo* Vitomila Zupana z ilustracijami Damijana Stepančiča. Pri tej slikanici niti uredniško niti recenzentsko delo ni bilo odgovorno opravljeno. Prvotno je bilo namreč delo namenjeno izključno zasebni rabi (darilo za bodočo soprogo), nikakor ni bilo namenjeno knjižni izdaji oziroma javnosti, kaj šele mlademu naslovniku. Gre za uredniško in založniško precej nedomišljeno potezo, saj je bil osnutek besedila predstavljen kot zaključeno besedilo brez prepotrebne literarnozgodovinske umestitve v kontekst časa nastanka pravljice leta 1939. Nedvomno je ničejansko in izjemno zanimivo besedilo vredno izdaje, vendar kot literarnozgodovinski artefakt, s kritičnimi opombami, za odrasle naslovnike. Zaradi nedomišljenosti koncepta je besedilo namesto tehtne literarnozgodovinske obravnave doživelo kritiški sprejem kot delo za mlade, predvsem pa je neodgovorno otroke prepričevati, da je ta slikanica namenjena njim; otrokom v branje ne dajemo surovega materiala, ki ga avtor in/ali urednik in/ali založba ni umetniško predelala. Vprašanje dvojnega kodiranja, pri katerem je tekst namenjen otrokom, kontekst pa odraslim, se pojavi tudi ob nekaterih nominiranih slikanicah, npr. *Punčka in velikan* Neli Kodrič Filipič in ilustratorja Tomislava Torjanca. Bralcem se ob takšnih delih zastavi vprašanje, kdo je naslovnik, otrok ali odrasel?
3. Umetnost: literarna in/ali literarizirana slikanica. Slikanica *Hallerstein: Slovenec v Prepovedanem mestu* Huiqin Wang je, strogo gledano, pravzaprav biografija v besedni in likovni govorici. Zastavlja se tudi vprašanje, ali gre za slikanico, ilustrirano knjigo ali celo za katalog multimedijske razstave slovensko-kitajske ilustratorke, ki je bila kot del evropskega projekta predstavljena v Slovenskem etnografskem muzeju. Vsekakor gre za odlično poučno slikanico, ki temelji na raziskovalnem projektu in spoznanjih medkulturnih razsežnosti ter je vrhunsko strukturirana, napisana in ilustrirana. Za slikanico, ki sicer je izvorna,

medkulturna, a je, bolj kot ne, slikanica za odrasle. Odrasli berejo manj kot otroci, zato tudi potrebujejo slikanice, čeprav svoje želje maskirajo, kot da je “za otroke”. Spremenila se je tudi bralna koda, iz verbalnega branja smo prešli k vizualnem branju, sedaj pa še k digitalnemu.

4. Jezik slikanice: slovenščina in/ali dvojezičnost oz. večjezičnost. Že omenjeni *Hallerstein* je napisan v kitajščini in slovenščini. Ne gre za omejevanje kriterijev, ampak za razširjanje. Slikanica je lahko tudi brez besed, torej le v likovnem mediju, takšen primer je *Deček in hiša* Maje Kastelic. Nebesedno besedilo (angl. *visual text*) slikanice se intertekstualno navezuje na delo Ruth Brown: *A Dark Dark Tale* ter t. i. formule zgodbe (angl. *formula tales*) po H. J. Utherju (*The Types of International Folktales*), ki temeljijo na tipičnem vzorcu potovanja glavnega junaka. Slikanica privzema vsebinsko strukturo razvojnega romana (*Buildungsroman*), saj tematizira razvoj junakove osebnosti, ki poteka v skladu z avtorsko, morebiti avtobiografsko idejo, značilno za romane oziroma v sodobnem času tudi za romansirane slikanice. Vizualna pripoved je bogata, vsebuje številne intertekstualne prvine in motivno-tematske elemente.
5. Izrazno sredstvo: besedno in vizualno ali zgolj vizualno? Že omenjena, letos nagrajena slikanica *Deček in hiša* je odličen izraz vizualnega branja ali branja nebesednih besedil. Tradicija slikanic brez besed je sicer dolga in sega vse od stvaritev *Maruška potepuška* Marjana Amalietija iz leta 1977, *Brundo se igra* Marjana Mančka, *Dvanajst mesecev* M. Lucije Stupica pa do *Zgodbe o sidru* Damijana Stepančiča.
6. Sinhronost in/ali diahronost avtorja in ilustratorja. Opredelitev *izvirna* slovenska slikanica pomeni, da sta tako besedilo kot ilustracija izvirna oziroma sodobna ali sočasna (sinhrona) po času nastanku, ne pa diahrona kot v primeru slikanic *Obuti maček*, *Zdravljica* idr. Pri slednji velja poudariti, da je izdaja nacionalne himne našega največjega pesnika v slikaniški obliki nedvomno smiselna, vendar gre hkrati tudi za favorizirano državotvorno dejanje, ki v podrejen položaj postavi vse slikanice v konkurenci.
7. Avtorstvo. Definicija *izvirna slovenska* slikanica pomeni, da sta oba, tako avtor kot ilustrator, Slovenca, zato se pojavi vprašanje, ali v reprezentativno kategorijo sodi že omenjena slikanica *Obuti maček* Charlesa Perraulta z ilustracijami Zvonka Čoha. Gre za besedilo francoskega avtorja iz davnega leta 1697, ki bi ga bilo za sodobne mlade bralce nemara treba posodobiti. Poleg dvojnosti glede avtorstva se postavi vprašanje, ali je besedilo, ki je v resnici “tajkunska pravljica”, res za otroke, saj legitimira makiavelizem oziroma načelo, ki za doseg cilja

- (postati prvi minister in napredovati v najvišji socialni in ekonomski razred) zagovarja uporabo nemoralnih sredstev (dogovorjena poroka, kraja, laž, leporečenje, podkupovanje, uboj, umor, ustrahovanje). V resnici je to politična pravljica, ki je postala “izvirna slovenska slikanica”. Pri tem je nemara izvirno le to, da na simbolni ravni izraža dejansko stanje sodobne slovenske “zgodbe o uspehu”. Mlade bralce tudi desenzibilizira, ker promovira geslo, da “cilj opravičuje sredstvo”.
8. Avtorska slikanica – avtor besedila in ilustracij je ena oseba, na primer Lila Prap (*Mednarodni živalski slovar*) ali Andreja Peklar (*Fant z rdečo kapico*). Slednja je najbolj izvirna slovenska (avtorska) slikanica in artefakt, ki pa ima žal šibko literarno vrednost. Ravno pri tem vrhunskem izdelku se je pokazal strukturni manko, recenzentski in uredniški. Potem sta tu še stripovska predelava pravljic Matjaža Schmidta *Slovenske pravljice (in ena nemška) v stripu* ter že omenjeni *Hallerstein*.
9. Prvenec, na primer Nina Mav Horvat, Suzana Bricelj: *O Kralju, ki ni maral pospravljati*. Ta kratka sodobna pravljica v slikaniški obliki po vsebini uresničuje Žižkovo teorijo “patološkega narcisa” kot družbeno nujne forme subjektivnosti. Žižek kritizira (slovensko) družbo, ki jo vodijo 1) patološki narcisi in 2) permisivna družba. Oboje skupaj, pravi Žižek, je recept za katastrofo.

Vsa odprta vprašanja definicije, klasifikacije in sistematizacije so značilna tudi za sam razvoj slikanice. Sandra Beckett v monografiji *Crossover Picturebooks: A Genre for All Ages* slikanico že definira kot odprt žanr ali vrsto knjig za vse naslovnike (angl. *crossover genre*). Tudi njena klasifikacija je drugačna, npr. *slikanice kot presegajoči žanr, umetniške slikanice, nebesedne slikanice, umetnostne slikanice (slikanice z aluzijami na umetnost), večgeneracijske teme, slikanice slavnih*.

Geneza nagrade izvirna slovenska slikanica je bila dolga, vendar ni dokončana. Po dvanajstih letih je potreba po njeni redefiniciji očitna, začeni s samo definicijo, merili za klasifikacijo (leposlovna in/ali poučna), z naslovnikom (otrok in/ali odrasel) ter pojmovanjem izvirnosti, odprta vprašanja pa ponujajo možnosti za izboljšanje. Pretresti bi kazalo tudi, kako velik delež letne slikaniške produkcije naj bi ocenjevali, leta 2015 je bilo vseh pet nominiranih slikanic izdanih pri isti založbi, kar bi lahko pomenilo favoriziranje določene založbe ...

Mogoče bi v nazivu nagrade izvirna slovenska slikanica veljalo izpustiti pridevnik slovenska, takrat ne bi bila nujno uresničljiva oba pogoja, slovenski avtor in ilustrator; namesto izvirna pa bi bil morda primernejši atribut sodobna. Nekoliko protislovno je, da nagrado podeljuje Zbornica

knjižnih založnikov in knjigotržcev, ki nima strokovnjakov, čeprav jih vabi v obliki komisij s kompetencami, referencami in z določenim faktorjem vpliva ali brez tega. Vidno je, da se Pravilnik o podeljevanju tudi spreminja. Mogoče se motiv Zbornice (prodajna promocija) razlikuje od motivov, ki bi poganjali razvoj slikanice na Slovenskem, reflektirali tudi lastno dejavnost in jo postavili v kontekst ter še na višjo, ne le komercialno, ampak tudi razvojno raven.

Tatjana Pregl Kobe

Lila Prap: *Kraca*.

Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Velike slikanice), 2015.

Slikanice so pomembno področje likovne umetnosti, saj vsebujejo prve predstave o svetu, v katerem je sleherni od nas nekoč bil. Tudi ilustratorica in pisateljica Liljana Praprotnik Zupančič – z umetniškim imenom Lila Prap – vsebino za vse svoje knjige črpa iz otroštva. Tako v knjigah kot v slovenskih revijah za otroke domišljijo in znanje najmlajših bralcev vznemirja z ilustracijami, literarnimi prispevki in lastnimi humornimi domislicami. Vse to kaže tudi najnovejša slikanica *Kraca*, kot vse doslej bogato opremljena z barvnimi ilustracijami, preprostimi in namenjenimi najmlajšim otrokom, ob štiri- do osemvrstičnih avtoričinih pesmicah, ki so tokrat še posebej izvirne, igrive. *Kraca* je bila uvrščena med pet nominiranih del za nagrado Kristine Brenkove 2015 za izvirno slovensko slikanico. “Takšna slikanica 'prerezanka' v besedilno izčisti in minimalistični maniri, ki lahko spreminja recepcijske lege (pesem, uganka, zloženka itd.), ponuja premišljeno igriv poligon predvsem za najmlajše bralce,” med drugim piše v obrazložitvi tega pomembnega priznanja. Pričakovali bi, da naslov *Kraca* duhovito ponuja otrokom knjigo, ki se je ne da (enostavno) brati. Saj veste, v smislu besede kracati: nerazločno pisati ali pisati tako grdo, da se ne da brati. Res je sicer, da najnovejša slikanica Lile Prap ni zgolj enostavno branje, a je avtorica do naslova prišla drugače. Nenavadna simbolika in nonsensna duhovitost na literarnem in likovnem področju sta vse od začetka ustvarjanja avtorskih slikanic njeni stalni spremljevalki.

Čudenje, ki bralca prevzame vsakokrat, ko stopi v svet naslikanih podob v knjigah za otroke, ima v avtorskih slikanicah Lile Prap skoraj od samega začetka izvirno nahajališče. Zelo kmalu se je, sicer arhitektka po izobrazbi, odločila za samostojno pot umetnice, za svobodno ustvarjalno delo, ki ji je omogočalo ohraniti stik z naravo, ki jo je v zaprtih prostorih pogrešala. Ob sinu Izidorju je začela ustvarjati knjige za otroke in temu ostala zvesta vse do danes. Najprej je začela risati šaljive risbe za otroke in

pisati pravlјice, ki jih je ilustriral njen moř Dalibor Bori Zupančič. Z njegovimi ilustracijami je opremljena tudi prva knjiga *Zgodbe in nezgodbe* (1993), za katero je napisala besedilo, ki ga je navdihnil njen sin in je namenjeno desetletnim bralcem. Najmlajřim otrokom, ki sami ře ne berejo, so bile namenjene uganke v drobni slikanici *To je...* iz knjiřne zbirke Čebelica, ki jih prav tako ře ni ilustrirala sama; njene domiselne verze je v ilustracije prevedla Jelka Godec Schmidt. Pred več kot dvema desetletjema pa je zbrala dovolj poguma in se podala na samostojno ilustratorsko pot. Prvi knjigi z naslovom *Resnične pravlјice in pripovedke* (1999), ki jo je napisala in v celoti ilustrirala, so sledile slikanice za najmlajře, ki so kmalu postale uspeřnice. Tudi te je najprej ponudila zalořnikom kot obseřnejře delo, a jo je urednik pri Zalořbi Mladinska knjiga Andrej Ilc prepričal, da je naredila kratke zgodbe in jih v slikanicah in s svojimi ilustracijami ponudila mladim bralcem. Odtlej avtorica sodeluje s to zalořbo (največ njenih slikanic je izřlo v zbirki Źlabudron), ilustracije, literarne prispevke in řaljive domislice objavlja tudi v različnih slovenskih revijah za otroke, poleg tega pa je ustvarila tudi nekaj otroških iger za gledaliře, plesni teater in radio (*Zaljubljeni čarovnik*, *Kosmata řaba*).

Za svoje ustvarjanje je prejela številne domače in tuje nagrade, od nagrade Hinka Smrekarja in Levstikove nagrade, nominacije za večernico, nagrade izvirna slovenska slikanica pa vse do mednarodnega priznanja IBBY za ilustracije, nominirana je bila za Andersonovo nagrado in za nagrado Astrid Lindgren in ře bi lahko naštevali.

Vsaka nova avtorska slikanica Lile Prap je tudi v tujini velik dogodek (izřle so v 36 državah na vseh celinah sveta). S prevodi se njene knjige uvrřčajo med najbolj priljubljena dela za otroke po svetu, tako po likovni kot po literarni strani. Ker v svojih delih ohranja otroško radovednost in je z minimalistično preprostostjo likov blizu primarnim zaznavam otrok iz katerega koli dela sveta, ima stik z njihovim svetom in vsem, kar jih obdaja v različnih kulturnih okoljih.

Fenomen Lile Prap je v tem, da se je pojavila v pravem času na pravi način. S preprosto linijo, virtuožno duhovitostjo in prepoznavno drugačnostjo je postala zanimiva za ves svet, v povezavi s sodobnimi mediji pa je na Japonskem naravnost zablestela. Po mednarodni uspeřnici *Zakaj?* je na Japonskem nastala serija animiranih risanih filmov, ki so si jih lahko ogledali tudi naši otroci na RTV Slovenija. Knjiga *Zakaj?* je v japonščini po dveh tednih že doživela ponatis, na Japonskem je bilo tako prodanih skoraj sto tisoč izvodov. Tam je Lila Prap dobesedno ikona.

Kraca je slikanica premetanka (KRA/VA in OPI/CA = KRACA) za najmlajře otroke med četrtim in osmim letom, ki jih zabava nenavadno

odkrivanje novih oblik živali, njihovih opisov in imen s sestavljanjem različnih polovic strani v knjigi. Avtorica je slikanico tehnično inovativno in hkrati igrivo oblikovala tako, da je vsak list prerezan na polovico, knjiga pa ni klasično vezana, temveč jo drži skupaj močna črna spirala. Živalski liki so tako predstavljeni na način premične knjige. S kratkimi pesmicami je avtorica opremila osemnajst dvodelnih podob živali, ki jih najmlajši bralci lahko odkrijejo le, če hkrati obračajo obe polovici prerezanih strani. Na desno stran knjige s trdimi listi so postavljene različne ilustracije, na levo pa kratke pesmice in njihovi naslovi. Če mladi bralec različne strani med seboj pomeša, odkriva kopico popolnoma neznanih primerkov z novimi imeni in nadvse čudnimi opisi. Recimo, prvi trije verzi pesmice o kravi in štirje drugi verzi iz pesmice o pingvinu, ponudijo novo pesmico z naslovom *Kravin*: “Velika / prijazna / rogata gospa // za otročičem / hodi / z majjavim / korakom.” Na zabaven način lahko tako otroci izvedo tudi, kakšen bi bil, denimo, potomec delfina in žabe, ki bi se mu tako lahko reklo tudi – delba. Ogleđamo si na primer lahko pingveda, ki se v črnem fraku sladka z medom. Iz hobotnice in bobra nastane hobober, iz opice in polža opiž, iz slona in medveda sloved ... In tako naprej.

Avtorska slikanica *Kraca*, v kateri so prepoznavne podobe živali izslikane s kredo na črni podlagi, dokazuje, da postaja s komplementarnostjo besede in podobe bolj dinamičen tudi odnos med njimi. *Nonsens*, humor, celo absurd, presenečenje in poetičnost mlade bralce zabavajo, jih držijo v igrivi napetosti in v veselem pričakovanju različnih spreminjanj in šaljivih dvoumnosti – tako iz dveh pesmic sestavljenih verzov kot iz dveh nenavadnih, a kompatibilnih polovic risb živali – vse do konca knjige. Lahko pa mladi bralci različice ponavljajo v nedogled, kajti slikanica je zamišljena kot igra, ki se z vselej različnimi pogledi odvija tako dolgo, kot se otroku ljubi. To je Lila Prap s pravim mojstrstvom ob domišljenem besedilu prepričljivo dosegla s čisto slikarskimi sredstvi, z barvnimi kredami na papir, ki kljub intenzivni barvitosti (paradoksalno) učinkujejo minimalistično ploskovito. Prav to pa je tisto, kar privlači otroke. In seveda založnike.

Matej Bogataj

Sence bivših bojevnikov

Thomas Bernhard: *Pred upokojitvijo*. Režija Mateja Kolečnik. PG Kranj, 2. oktober 2015.

Mogoče ravno primerjava obeh uprizoritev *Pred upokojitvijo*, “komedije o nemški duši”, razkrije razliko med dvema na videz realističnima režijskima pristopoma, ki oba polno upoštevata predlogo in ji verjameta: Dušan Mlakar in Mateja Kolečnik sta se v razmaku dvajsetih let lotila tega besedila, za katerega nastanek in nekolikanj tudi neposrednost je kriva sama resničnost. Ta je priskrbela alibi, da se nam zgodba o retardiranih in nikoli denacificiranih kriegskameradih ne zdi do konca groteskna, neprepričljiva in preganjavična; ko so intendanta gledališča, ki je uprizarjalo Bernhardove igre, zaradi dejstva, da je doniral za normalno zobno normo članici “strelske skupine” Baader-Meinhoff – ki so oboroženo delovanje prikriili kot ljubitelji orožja in kot da zagovorniki pravih domovinskih vrednot –, metali s stolčka, so se razkrili nacistična preteklost in laži njegovega preganjalca, visokega politika in pravnika. Bi rekli, da je takrat še veljal pregovor, da kdor drugemu jamo ..., ki se je danes zvrnil v repliko, da kdor drugemu jamo ..., sam splava nekam blizu vrha.

Potem se je razkrilo, da je vidni aktivni politik sodeloval kot sodnik v nacističnem režimu in obsojal na smrt, po takrat veljavni zakonodaji, in se izgovarjal, da je samo izpolnjeval ukaze nadrejenih, nakar še, da ni šlo samo za že pobegle in justici nedostopne dezertarje, temveč je pri eni od usmrnitev tudi osebno sodeloval. Exit kot politik, exit kot šef sodišča.

Zato pa je toliko bolj produktivno nastopil kot model za mešanico Hössa in Himmlerja kot šef sodišča Höller pred upokojitvijo v Bernhardovi “komediji”. Ta se odvije nekako od poldneva, ko ga v stanovanju čakata sestri, na invalidski voziček priklenjena Clara, ki jo je poškodovale tram ob zavezniškem bombardiranju šole nekaj dni pred koncem vojne,

in iz povsem drugega gradiva zgnetena sestra Vera. Njiju vidimo, ko se pripravljata, vsaka na svoj način in po najboljših močeh, na prav poseben dan, na veselo praznovanje Himmlerjevega rojstnega dne, ki ga nosi njun brat, steber družbe, še prav posebej v srcu. Se mu jako dopade kot človek in nosilec zgodovinskega poslanstva za končno rešitev vprašanja, odkar ga je Himmler obiskal v zakotnem poljskem koncentracijskem taborišču in mu izrekel nekaj pohval za predano in požrtvovalno delo. Pozneje mu je taisti priskrbel tudi potni list oziroma dokument, s katerim se je lahko umaknil domov in prebil deset let, deset mučnih let, skrit čez dan v kleti, da se je denacifikacija, kakor koli že (ne)temeljita, počasi umaknila drugim stvarim in prioritetam družbe in etike.

Že sestri nam povesta o zožanem življenju družine dovolj; o tem, da je Clara nekakšna levičarska aktivistka, ki se poskuša informirati o svetu in piše pisma bralcev, da simpatizira z levico in sovraži oživljanje nacizma doma, vendar je nemočna, obsojena na pomoč obeh pokretnih. Vidimo, da so vsi trije obsojeni drug na drugega, v nekakšni pat poziciji, ki jo najbolj razkrije prav praznovanje veselega dne; praznovanje v luči skorajšnje upokojitve, ki bo šefu sodišča seveda odvzela nekaj njegove nedotakljivosti, že zdaj te levičarske podgane in kar je nevarnih in domovini sovražnih elementov nekaj stikajo in kopljejo po preteklosti, barabe, kaj bo šele po tem, ko bo ostal brez zvez in brez skoraj imunitete, pridobljene s funkcijo in krogom, v katerem se giblje.

Tudi praznovanje je bolj tako tako, nič kaj veselo. Höllerju pripravljajo črno esesovsko uniformo, zraven imajo za vsak slučaj še taboriščniško, če bi si, kot očitno prejšnje leto, zaželel še bolj plastičnega vživetja v svojo vlogo boga in batine in bi med te želje sodilo tudi šikaniranje sočloveka, ki ga mora, zaradi konspirativnosti, odigrati pač nekdo iz notranjega kroga, v tem primeru njegova hendikepirana sestra Clara. Druga se namreč pripravlja na ljubavno avanturo, ko bo po gledanju fotografij iz taborišča in občudovanju velikega Himmlerja začutil mladost in moč, ki mu polje po žilah, kadar se dvigne nad pritlehen svet sodišč in banalnih umorov in prerekanj okoli kemične tovarne v bližini in začuti samozavest in potentnost. Vse tisto skratka, kar je čutil v letih, ko je vestno in predano izgoreval za stvar domovine, kot so za isto stvar izgorevali njegovi varovanci, no, tisti nevredni ljudje, ki še vedno vodijo svet iz ozadja, ki se vedno spravijo, pod raznimi krinkami, nad razne poštenjake, ki jim je klic domovine čez vse, pa naj stane, kar hoče.

Prvi del je torej ogrevanje, sestri se pripravljata na bratov prihod, in ko ta pride, se komemorativna slovesnost in vzburljanje ob gledanju fotografij lahko začne. In ravno tu nastopi inovativnost Koležnikov. Če so bili pri Mlakarju in njegovi postavitvi v MGL pred dvajsetimi leti vsi nekako

veseli in potentni, odločni in malo osmešeni, manj zaznamovani, Höller recimo visoko artikulirani Boris Ostan, kolikor se spomnim, pa vemo, kako varljiv je spomin, potem je v kranjski uprizoritvi preteklost prisotna še kako drugače kot skozi spomin in fotografije. Že prvi del, ko sta sestri sami in vidimo slabo prikrit sadizem Vere, ko recimo umika skodelice na rob dosegljivega ali muči sestro z ignoranco, z odtegnitvijo pomoči, se zgodi v natlačenem prostoru, kjer so drug drugemu v napoto, enako kot so past za prost prehod pohištvo in lega vrat, odpiranje navznoter in podobno. Ne le za Claro, zanjo samo bolj izrazito. Stisnjen vogal po diagonalni prerezane sobice – scenografija je delo Mojce Kocbek Vimos –, tesen, klavstrofobičen prostor, ki ne nudi zasebnosti, dnevni prostor, v katerem se tisti, ki ne berejo (ali ne zrejo v tablico ali kakšno podobno tehnološko zadevo za prikrajanje in pospeševanje časa), ne morejo dobro počutiti, vsem na očeh, vse to postane neznosno, ko vstopi brat Rudolf. On bega iz kota v kot, se obrača, nervozno, s togimi rokami, z občasnim pogledovanjem navzven, ki ni brez sledu preganjavičnosti. Slutimo, da gre pod briljantno retoriko o žrtvovanju za domovino v težkih časih tudi za spomin na v kleti preživeta leta, za skrivaštvo, za nemir, ki leze vanj zaradi vseh nečednosti, o katerih ga bodo v zvezi z njegovo preteklostjo spraševali tisti, ki jim domovina ne pomeni nič, če niso že ravno plačanci semitskih in podobnih organizacij, ki si hočejo prilastiti čisto vse in zraven vse uničujejo, tudi poštene in samo ukaze izpolnjujoče upravnike koncentracijskih taborišč. Če vidimo pri Clari močno telesno prizadetost – Darja Reichman jo ves čas igra z na stran obrnjeno glavo, s pokrčeno desnico in komaj okretno levico, s katero potem nemočno sega čezse, kadar mora narediti kakšnega od manevrov z vozičkom –, potem je Rudolf Höller Boruta Veselka samo stopnjevanje Vere. Vesna Jevnikar nam slednjo predstavi kot obvladano, skoraj preveč obvladano in hladno osebo, katere resnično razpoloženje in nelagodje, tudi seveda zaradi incesta, to je vsakomur v zadnjih tisočletjih od Ojdipa sem jasno prepovedano početje, takisto z bratom kot z očetom in otroki, se kaže predvsem v tikih. V glasnem vdihavanju zraka, kot da bi s tem poudarjala svoje stavke, kot da bi jih sicer govorila brez diha, brez globine, na površju, dihi so poudarki in hkrati točke premora, kot koncentracija in premislek, kakšno nečednost bo sestri ušpičila naslednji trenutek. Vera je dobro utečen stroj, bratova ugodnica, ki ji je to začelo goditi, to je vsa ljubezen, ki jo še lahko dobi. To in obramba pred čudnimi levičarskimi nagnjenji invalidne sestre, pa vzdrževanje videza pred svetom, pred katerim skrivajo svoje mračne in perverzne običaje, to daje smisel njenemu življenju. Kot je značilna tudi prav posebna grimasa, ki jo občasno prešine, trd, napet vrat in zategnjena čeljust se včasih sprostita s tikom, s stiskanjem ustnic, kar jo dela še za

stopnjo bolj odljudno. Vendar skoraj še znotraj človeškega, česar brat Rudolf nima več dosti; od mehanične hoje, premikanja, podobnega beganju ujete zveri, od čudnega obotavljanja pri prehajanju med prostori, kot da bi bile med vrati rešetke – koreografinja je Magdalena Reiter – in čudnih, otrplih poz, vse na njem je mehanično, avtomatično. Kot bi se potlačeno za velikimi besedami kazalo v fizisu, v krčevitosti in nesproščenosti, v upognjenosti in prešcipnjenosti v trebuhu, kar poudarja tudi kostumografija Alana Hranitelja, nekako rožnata, kot barva zmrznjenega penisa, če citiramo Dušana Makavejeva oziroma enega od njegovih filmov, ko govori o Stalinu ali nagačenem, no, balzamiranem Leninu. Breme zgodovine pritiska nanj in mu ne pusti, da bi se vzravnal, njegov vrat je trd in upognjen, on sam pa bolj ali manj lupina tistega, ki ga vidimo z zmago-slavnim in šarmantnim nasmeškom ob boku Himmlerja.

Mateja Kolečnik je mehaničnost že nekajkrat uporabila, na primer pri režiji Ibsenovega *Johna Gabriela Borkmana*, tam vse nekaj tišči, v hišo lutk in grozljivi žanr jih zapira ravno nepoštenost, bankrot hišnega gospodarja, zaradi katerega so vsi samo še ostanki samih sebe, lupine. Zdi se, da je to samo stopnjevanje in radikalizacija tistega, kar smo videli v *Smrti trgovskega potnika*, kjer je bil Vlado Novak kot Billy Loman nekakšen Gustav iz madžarske risanke, izgubljen sredi vrtenin, statičen, medtem ko se okoli njega vse premika. Vendar je trgovski potnik izgubljen in v strahu pred prehitrim svetom, ne pa še izvotljen, čeprav se mu potem prikazujejo travmatični prizori iz preteklosti, lastna varanja in podobno. Zdaj, *Pred upokojitvijo*, vidimo izmozgane, napol ubite in samo po inerciji še delujoče ude družine, ki jih preteklost pritiska in so od tega pritiska že čisto pokvečeni. Ob mehaničnosti in avtomatizmu, po Bergsonu dveh temeljnih značilnostih komičnih karakterjev in sploh izvora smešnega, je tako kranjska uprizoritev ohranila nekaj sledov še drugih žanrov, groteske in grozljivke. Posledice, ki jih ima prikrivanje preteklosti za vse vpletene, so strašne. Postalni so zombiji, nesproščeni, zategnjeni, v njih je življenja komaj še v sledovih. Upokojitev bo zadevo samo poslabšala in tolažijo se lahko, da bo končna (od)rešitev prišla verjetno kmalu, vsaj glede na stanje, v katerem so. Čeprav se jim bo čakanje potegnilo.

Simpozij *Umetnost kritike: vrednote, mnenje, stil*. Cankarjev dom, Ljubljana, 28. in 29. oktober.

Medtem ko sem bil na dolgem in vremensko, občasno pa tudi socialno pregretem dopustu, je umrl Andrej Inkret. Teatrolog, profesor na Akademiji, predvsem prvi med enakimi – ob Venu Tauferju, Vasji Predanu,

Alešu Bergerju in še kom –, katerih kritike smo vneto in sproti prebirali, včasih enako kot sami ustvarjalci prežali na izid in se ga veselili. Se ob tem poskušali od njega in njegovih vrstnikov čim več naučiti, predvsem o pristopu in načinu približevanja umetnini, o gledanju samih predstav, ter se izogniti nekaterim napakam in držam iz preteklosti, ki so jih on in sodobniki napadali in uspešno demontirali, razkrivali njihovo ideološkost in opozarjali na ohlapnost njihovih presoj.

Andrej Inkret bi moral sodelovati na večeru, ki ga je knjigarna Modrija priredila ob stodvajsetletnici rojstva Josipa Vidmarja, založba je pred leti izdala tudi izbor Vidmarjevih besedil, ob nenadni smrti pa je spomin nanj počastila s tem, da je bil ob Vidmarju večer posvečen tudi Inkretu. Z malo nelagodja sem ga vodil, žal je drugi sogovornik ob Krištofu Jacku Kozaku Ivo Svetina, ki zelo dobro pozna in je občutil posledice proglasa *Demokracija da, razkroj ne!*, zaradi obveznosti umanjkal. Kot sodelujoči sem imel vnaprej nekoliko slab občutek, saj sem Vidmarja najprej spoznal in si o njem ustvaril mnenje ravno ob besedilih, s katerimi so se postavili v bran in zase njegovi nasledniki in največkrat oporečniki z Inkretom na čelu; spor imanentistov z normativno kritiko je bil tako zavezujoč, da je Inkret še v zadnji knjigi *Izgubljeni čas* v poglavju z ironičnim naslovom *Avtopsija*, gre za avtobiografske in osebne beležke, popisal nestrinjanje z Vidmarjem. S katerim je bil v tesnem znanstvenem stiku tudi zato, ker je bil spor med Vidmarjem in Kocbekom tisto, ob kar je pogosto trčil pri raziskovanju in urejanju Kocbekovega dela in pojasnjevanju konteksta. Ni nas zapustil samo strokovnjak za Kocbeka in Pirjevca, temveč tudi kritik in sopotnik modernistične generacije, ki smo ga strastno brali in se poskušali iz njegove odločne, nepopustljive, pa vendar tudi nekako skromne, v končnost presoj in same metode skoraj dvomeče drža čim več naučiti.

Večer je bil kar primeren za premislek o kritiki. Vendar je bil predvsem posvečen Vidmarjevi bogati kulturno-politični zgodovini, njegovi nedvomni kritiški avtoriteti, odnosu do sopotnikov in oponentov, manj pa kritiki nasploh in vsemu tistemu, kar se s kritiko dogaja v zdajšnjem času. O tem bi se lahko pogovarjali samo v širši družbi in z več sodelujočimi. Je bil pa temu scela namenjen simpozij literarnih kritikov, ki je pokazal na razhajanja pri ocenah kondicije in perspektive današnje literarne kritike. Že besedili prve in zadnje referentke drugega dne mednarodnega simpozija, Mojce Pišek in Anje Radaljac, je pokazal kar največjo mero nestrinjanja okoli tega, kakšno je stanje v današnji kritiki, še več razhajanja glede usposobljenosti in dometa kritike. Gre za predstavnici dveh zaporednih generacij, koliko večje razlike bi bile šele ob konfrontaciji

recimo moje generacije s to najmlajšo! Ta nam, morda upravičeno, očita anahronizem, kompromisarstvo in pritrjevanje obstoječim razmerjem moči, servilnost do oblasti, neizobraženost v stvareh teorije, da kritika k teoriji nezadostno prispeva – in nam, starinam, potem ni jasno, kako naj sploh bi. Vsem počez, v nekem drugem in kritičkem tekstu pa meni osebno še prav posebej nemogoč stil, slabo mišljene in še slabše zapisane misli, pa nekakšno politiziranje in angažma, ki da v literaturo in kritičski diskurz nikakor ne sodita. In da ne pozabim; nepoznavanje ženskih študij, feminizma, *queer* študij, novega historicizma in vsega tistega, kar bi nekdo potreboval za ukvarjanje s kritiko, če bi se hotel izogniti konformističnemu pritrjevanju neoliberalnemu sistemu in vsesplošno razpasenemu pritrjevanju obstoječemu.

Simpozij omenjam samo zato, ker sem v besedilu o zagatah pri vrednotenju literature malo pred takšno finalno in terminalno analizo omenjal zadrege sestrskega združenja. Na nacionalnem festivalu, ki se je ravno končal, so za najboljšo predstavo Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije (DGKTS) izbrali Repnikovo *Luftballon 2.2*, predstavo brez igralca, nekakšen lučni šov, za katero sem rekel, da je v gledališkem smislu analogna Zagoričnikovemu *Opus nič*. Knjigi s praznimi stranmi. Nastali oziroma izšli 1967. leta. Ker je Repnikovo predstavo zaradi manjšega števila ponovitev videlo razmeroma malo publike, je bil mogoč ogled posnetka in kolegi/kolegice iz sestrskega združenja so se (verjetno) na podlagi tega in nekih vnaprejšnjih prepričanj, da ne rečemo (pre) sodkov odločili, da je svetlobna instalacija tisto najbolj reprezentativno v zadnji sezoni, da je to njihovo skupinsko priporočilo. Ker nisem plačal članarine, se mi je zdelo nespodobno sodelovati pri glasovanju, pa itak upam, da bi me diskvalificirali. Zaradi članarine.

Ob tem sem se počutil malo podobno kot ob izboru kresnikove žirije, ki se je odločila, da je roman leta *Telesa v temi* Davorina Lenka; ta v svojih pripovednih in fragmentariziranih strategijah spretno oscilira med *Zadovoljstvom v tekstu* Rolanda Barthesa in metafikcijskimi prijemi manifestativnega postmodernista Johna Bartha; kresnik kot nagrada, ki naj pripomore k popularizaciji romana ali vsaj kot varovalka pred 'časom kratke zgodbe', kot se je glasilo prevladujoče imenovanje takratnega obdobja po naslovu kratkozgodbarskega cvetobera Toma Virka in so se takrat morda nekateri ustrašili tudi tega, da ni več 'velikih zgodb', in so se postavili v bran slednjim, je tako nekako zgrešil svoj namen. Odvrnil od branja – verjetno – prenekaterega naivnega in z naratologijo premalo oboroženega bralca, ki si je zadal za nalogo, da če bo že bral slovenski roman, bo to ravno kresnikovec. Izbor je obenem pokazal, kaj si žirija

sama oziroma njeni udi pravzaprav želijo brati – prozo, ki je kar najbolj naslonjena na teorijo, ki jo ne samo parazitira, temveč iz nje raste in v njej ponika. Pa s tem ne odrekam Lenkovemu romanu nobene od kvalitet, kot tudi ne Repnikovi svetlobni gverilski postavitvi.

Vendar ta nenavadnost, da ne rečemo anomalija, ni prva in ni edina zadrega trenutne kritike; če tokrat zamrznemo običajni repertoar, če torej ignoriramo običajne sovražnike in osumljence za slabo stanje kritike in še bolj za finančno podhranjenost kritikov, katerih spisek sega nekje od ministrstva do medijev, ima kritika še druge probleme.

Malokdo ali vse manj bralcev jo še jemlje resno.

Vse več jih je, ki se ji upajo zoperstaviti, se o njej izključevalno in psovaško izražati, jo diskvalificirati, tudi in predvsem njene nosilce/nosilke, ji oporekati in osebno in fizično groziti kritikom/kritičarkam. To niso več samo sporadični pojavi, ki imajo dolgo zgodovino in kažejo, da je avtorski narcisizem včasih in od nekdanj močno ranjen in stisnjen v kot, problem se je zaostril na več področjih.

Med ključnimi problemi sta neučinkovitost kritike in njena vse večja marginalnost nasproti ostalim žurnalističnim žanrom, intervjujem, medijskemu oblikovanju fenomena, še preden je predstavo kdor koli videl, agresivnemu in očitno učinkovitemu piarovstvu gledaliških hiš in založb. Podobno kot večkrat preberemo, da nekdo – ki je bil že prej kako uspešen pri tem, čeprav samo z naklado – piše knjigo in je to že kar dogodek, je vse več uprizoritev a priori predstavljenih kot presežnih. Vsa ta pozornost seveda godi ustvarjalcem in gladi njihov ego, zato je vsakršen *post festum* in kritiški premislek razumljen kot osebni angažma proti, kritika pa eksces, saj je nekateri očitno ne (z)morejo jemati drugače kot osebno. In temu (ne)primerno reagirajo, pač v skladu s splošno razpaseno kulturo nestrpnega in izključevalnega govora. Tako je Tomaž Pandur v enem od intervjujev po uprizoritvi *Fausta* omalovažujoče spregovoril o kritiki in njenih nosilkah, predvsem pa o skoraj pregovorni spodleteli in nenavdahnjeni (ne)kreativnosti faliranih umetnic in padlih na sprejemnih na AGRFT, ki potem pač delajo netaletrirano, kar edino znajo, torej slabo in počez kritizirajo. Pa saj smo o zaplankanih in nevednih kreaturah nasproti pravemu genialcu kaj slišali tudi že ob njegovi priredbi v zagrebški uprizoritvi Krleževega *Michelangela*, kjer genij vnaprej razoroži morebitne pritlehneže in njihove ugovore proti lastnemu delu, saj ne morejo doseči njegovih višav, to so bedne zavistne kreature iz območja megle in somraka. Direktorja Mini Teatra je razjezila kritika predstave umetniškega vodje tega istega gledališča, ki jo je režiral v sestrskem gledališču, pri kateri je direktor tudi sam sodeloval. Še bolj pomenljiv je izpad Mitje Rotovnika

ob *Iliadi* v režiji Jerneja Lorencija; okrcal je kritiko, ker ni bila sposobna spregledati blefa režiserja, neizkoriščenosti odra oziroma ni prepoznala ali vsaj ubesedila neuspešnosti predstave. Njegova pisarija, čeprav se v nekaterih elementih lahko morda z njegovim zapisom celo strinjamo, je neprimerna predvsem zato, ker je bil sam predstavnik enega od koproducentov. Kot (takratni) direktor Cankarjevega doma je imel možnost vse pomisleke izraziti ravno kot koproducent, predvsem pa pred vsemi rednimi in izrednimi ponovitvami. Še najmanj primerno je udrihanje po kritiki, ki in ker ni zapisala tistega, kar si intimno o uprizoritvi misli sam. Veliko primernejša bi bila objava opravičila iz zdajšnje upokojske distance oziroma samokritika v stilu: res je, bil sem zraven, vendar je med začetnimi dogovori o projektu in njegovo finalizacijo nastala takšna vrzel med mojimi pričakovanji in končnim rezultatom, da bom zdaj pred vami pisno poskušal prikazati, kje so se pričakovanja osula in se spustila na trdna tla. Kaj smo pričakovali in kaj dobili, s poudarkom na dejstvu, da je kljub – po njegovem mnenju – neuspešnosti uprizoritve to veselo prodajal publiki, brez zadržkov, potem pa bil razočaran, da nihče ne deli njegovega skritega in prikritega mnenja. Namesto samokritike je tako nastopilo nekritično kritiziranje tistih, ki bi morali opraviti pravzaprav njegovo delo. Ti so morda bili, kot še pri kaki drugi predstavi, o kateri smo 'vedeli' in prebrali vse, še preden smo si jo ogledali, vsaj malo pod vtisom velikih pričakovanj. Vem, da je treba brati primerjavo kar najbolj ohlapno, pa vendar: ko so v Auschwitz (se zavedam usodnosti originala in banalnosti ponovitve, kot vedno, kadar uporabljamo pretežke primerjave) poslali delegacijo Rdečega križa, o tem na podlagi dokumentov piše v svojem romanu *Časovna puščica* tudi Martin Amis, je lepo in inšpekciji prirejeno predstavo z za to priložnost čistimi in nahranjenimi izbranimi in natreniranimi taboriščniki zmotilo dejstvo, da je bila ura na železniški postaji narisana. Ni kazala časa. Narisali so sicer položaj kazalcev prihoda inšpekcije, kar je ta, ker odhodni čas ni bil več točen, ugotovila. Ko so vodjo delegacije iz ene skandinavskih držav, v poroženem spominu mi je ostal kot Šved, po vojni vprašali, kako da so kljub jasnim indicem, da je vse skupaj zrežirano, za upravo taborišča – in njihove nadrejene in snovalce holokavsta – napisali tako ugodno poročilo, je ta flegma izjavil, da se tem ljudem tako ali tako ni dalo pomagati. Da je bilo to očitno, oni pa so zamolčali in pritrjevali uprizorjenemu, ker ni bilo mogoče nič (več) narediti.

V podobnem položaju je danes kritik, ki se s svojim vrednotenjem in drugačnim, nedirigiranim mnenjem izpostavlja ne samo mržnji ustvarjalcev, temveč razkriva tudi senzacionalistična in neosnovana pričakovanja

svojih šefov, urednic/urednikov kulture in celo njihovih šefov iz uprav in menagementa. Tistih, ki recimo dve plahti (nekoč) osrednjega dnevnika posvetijo fenomenu vrhunskega alpskega smučarja kot pripravi na premiero predstave o njem, tistim, ki z intervjuji in napovedmi, izpostavljanjem kvalitete vnaprej, pred ogledom, omogočijo, da je predstava – ali knjiga ali film ali razstava ali kateri drug umetniški in kulturni fenomen – kvantitativno pokrita in pohvaljena v nekajkrat večjem obsegu, kot ga bo imela morebitna kritika. Ta potem k trezni presoji in odločitvi za ogled ali proti temu ne prispeva več prav veliko, njeni pomisleki padejo v prazno, kot pohvale ne zmorejo več privabiti k ogledu ali branju. Kot je na literarnem kritičkem pogovoru opozorila Petra Vidali, urednica na Večeru in naša kolegica, ponekod so slavilni in piarovski članki zgoraj in na bolj izpostavljenih straneh, kritika pa potem čisto spodaj na kulturni strani. Nick Davies se je lotil analize britanskega in svetovnega novinarstva, raziskavo in zbrane, skrb vzbujajoče podatke pa objavil v imenitni knjigi *Zgodbe s ploščate Zemlje*, v kateri zatrjuje, da je približno 70 % tistega, kar se kaže kot objektivno, v resnici predelan piarovski nateg. Boštjan Videmšek, vsaj z mojega gledišča eden mlajših vojnih poročevalcev, nekje pojama, da to ni več to, da hodijo v bližino bitk in v vojne slabo pripravljene in slabo plačani poročevalci, slabo opremljeni z znanjem in logistiko, kot (primerjava je moja) nekakšni zlatokopi, ki jim ves čas grozi, da jih bo zasulo; na lovu za zgodbo so pripravljene tvegati in redkim potem pade sekira v med. Splošno siromašenje in padec standardov se ne dogajata samo v kulturnem segmentu, očitno sta posegla v samo delovanje refleksije, reportaž (tudi tistih o bralnem ali gledališkem dogodku). Medijski prostor v hlastanju za novico in šokantnim razkritjem, v iskanju srceparajočih podob in zgodb izgublja nepristranskost, če si že ne prizadeva več za objektivnost. To je zamenjala želja po podobi in zgodbi, ki nam bo izmed množice podobnih segla pod kožo in v srce; če ne drugače s simuliranim in simultanim poročanjem s terena. Vse pa zato, ker je očitno človeški um len, konformističen, padec standardov pa slej ko prej pomeni, da bolj poglobljenih reportaž – ali gledaliških kritik – razen srenje tistih, ki jih pišejo ali jih kako drugače zanimajo, kmalu tako ali tako nihče več ne bo razumel. Da vse bolj pišemo zase in za vse bolj zožan krog, ki si še uspe vzeti čas zanje, saj podoba pove več kot tisoč besed, ali kako že, in s podobami, pretresljivimi, napetimi, krvavimi in ovitimi v znoj, spermo, dim in blato, nas zasipavajo na vsakem koraku, da smo že popolnoma izgubili vsakršno občutljivost.

Kritik je v poplavi mnenj in priporočil, tudi takšnih s strani slavnih in podobnih oblikovalcev javnega mnenja kar tako, postopoma vse manj

uspešen varuh potrošnika, ki naj preveri, ali je med platnicami res tisto, kar oglašujejo na zavihku in spletnih straneh založbe. Vse manj se sliši njegov glas, kadar opozarja, da je cesar nag. Kvečjemu lahko kakšno dobi, pa ni nujno fizično, od samega presvetlega cesarja ali katerega od gardistov, da ne rečemo od batinašev iz spremstva.

Zaradi raznih krčenj in rezov pa zaradi stanja v devastirani medijski krajini smo kritiki vse (pre)večkrat v dvojni vlogi, saj moramo za preživetje sodelovati z vsemi stranmi, kar krni kritiško ostrino in sili k sklepanju kompromisov. Vendar pa odgovor na to stanje nikakor ne more biti zapiranje in hermetizacija kritike; če se je v takšen geto, ki nima neposrednega vpliva na publiko in vse prevečkrat samozadostno proučuje gledališke fenomene, najprej zaprl del teatrologije in poglobljene publicistike o gledaliških fenomenih, se zdijo zdaj nekatere poteze kritike (in njenih piscev) na tej sledi. Z dolgoročno enakimi posledicami. Marginalizacija kritike ob vsesplošni demokratizaciji okusa, ki smo se je nalezli iz socialnih omrežij in vsakodnevnega svaštarjenja, pri katerem se nepoklic(a)ni populistično opredeljujejo do vsega, se bo z odmikom od publike in z vztrajanjem v getoiziranem in varnem samozadostnem in zaprtem okolju še nadaljevala. Kmalu bodo jamranja, da so krivi samo tisti zunaj, mediji, publika, ki refleksije ne potrebuje, vrednostni relativizem in podobno, nepomembna: nihče ne more narediti kritiki večje škode, kot si jo lahko z različnimi, tudi kolektivnimi odločitvami povzroči sama.

Ivo Svetina

ABC oder KRIEG

Quasi una fantasia

OSEBE:

Jernej Kopitar, *monstrum scientiarum*

Vuk Stefanović Karadžić, *Srb z leseno ного*

Mina Karadžić, *njegova hči, slikarka*

Matija Čop, *Prešernov rojak in prijatelj*

France Prešeren, *Čopov rojak in prijatelj*

Antonija pl. Höffern, *sestra misijonarja Barage*

Petar Preradović, *general in hrvaški pesnik*

Dogaja se na Dunaju okoli leta 1834. Glavno prizorišče je Dvorna knjižnica, kjer uraduje Jernej Kopitar kot glavni cenzor.

Prolog 1

Prešeren in Čop. Pisarna odvetnika Crobatha. Julij 1836.

ČOP: No, kdo je zdaj dihur? Jaz ali ti?

PREŠEREN: Saj veš, Matija, koliko dela imam.

ČOP: Ob takem vročem popoldnevu sediš v tej zatohli kancliji ... Greva se kopat k Savi. Nimfe naju že čakajo.

PREŠEREN: Do jutri moram pregledati tale kup papirja ...

ČOP: Le čemu se tako ženeš, France! Pusti te paragrafe ...

PREŠEREN: Res ne morem! Verjemi mi!

ČOP: Še žal ti bo!

PREŠEREN: Se dobiva ob devetih pri Metki.

ČOP: Ja saj vemo: *Ich arbeite sieben Stunden bei dem Herrn dr. Crobath, und zwei Stunden bei alte-Metka Trunken zu können.*

PREŠEREN: Z nečim moram splakniti ta prah.

ČOP: Sava bi te prerodila.

Čop odide.

ZBOR SAVSKIH NIMF:

*Kar zdijo se skale srebrne,
golo naročje nimf je.*

*Kar v vrtincu peni se,
to nimf je hladen objem.*

*Kar temno se zrcali, tolmun je,
kamor, razgreti kopalec, ležeš.*

Prolog 2

Klet arhiva Dvorne knjižnice na Dunaju. Mina in V. S. Karadžić.

KARADŽIĆ: Golobica moja, kje si?

MINA: Le kje bi bila? Tu, kamor si me, papa, priklenil, da brskam med temi gorami zaprašenege, plesnivega papirja.

KARADŽIĆ: Saj vem, saj vem ... ampak edina si, ki mi lahko pomagaš.

In to, kar iščeva, je zelo zelo pomembno. Od tega je odvisna zgodovina.

Ne le naša, srbska zgodovina ...

MINA: Pa moje slikanje? Obljubil si mi, da bom lahko v galerijah preri-sovala stare mojstre, jih kopirala in se učila njihove veščine.

KARADŽIĆ: Saj bo tudi za risanje še čas, golobička moja!

MINA: Za umetnost mora biti vedno čas.

KARADŽIĆ: Sedaj je zgodovina pomembnejša od umetnosti, Mina, zapomni si to. Gre za eno najpomembnejših odkritij ...

MINA: Če pride do odkritja! Je sploh kaj upanja, da najdeva iglo, izgubljeno v kopicu sena? Da jo najdem?!

KARADŽIĆ: Če je kje, je tu! In ni igla, ampak damaščanska sablja, in ni kopica sena, ampak zgodovina naše Srbije, trpeče pod otomanskim jarmom (*Premolk*). In tudi evropske ...

MINA: Med temi kupi rokopisov in vseh mogočih pisarij ...

KARADŽIĆ: Ta pisarija, kot praviš, golobica moja, je edina prava sled zgodovine.

MINA: Če sem tvoja golobica, papa, me izpusti iz te temne kletke. Da odletim ven, v pomlad, in se spreletavam po parkih in bulvarjih, pod sinjim dunajskim nebom. In si žejo potešim pri šumljajočih vodometih.

KARADŽIĆ: Saj ne boš večno tu notri. Še nekaj dni, morda teden, dva, pa bo delo opravljeno ...

MINA: Pa bom delo opravila.

KARADŽIĆ: Saj veš, da jaz tega ne bi zmožel. Ta moja noga ...

MINA: Bom že potrpeła, papa, nič ne skrbi, samo včasih se mi zazdi, da je ves moj, najin trud zaman.

KARADŽIĆ: Ne bo zaman, golobica moja, Mina moja! Če kje, je tu shranjen in pozabljen dnevnik vélikega vezirja Kare Mustafe. Zagotovo je tu.

MINA: Ko bi bili ti foliji vsaj urejeni! Ko bi bila vsaj kakšna sled.

KARADŽIĆ: Sled je papir, kot sem ti že dejal. Vezirjev pisar je uporabljal prav poseben papir, ki se loči od vseh drugih tedaj poznanih papirjev.

Pa tudi pisava je razpoznavna, saj je vendar otomanska, torej arabska.

MINA: In v vezirjevem dnevniku boš odkril ... kaj?

KARADŽIĆ: Ko bo odkrito, bo tudi razkrito. Vsem!

1. prizor

Jernej Kopitar sam v Dvorni knjižnici.

KOPITAR: Kaj mi pomaga, če me je slavni Grimm poimenoval za *monstrum scientiarum*, ko sem v domovini brez prijateljev. Dokler sem bil pri Zoisu varuh njegove zbirke mineralov, se je še kdo zmenil zame, pa še tedaj so mi očitali, da sem napadalen. (*Premolk.*) Na moji mizi pristajajo – kot nekakšni eksotični ptiči – na stotine strani, popisanih z lepimi slovanskimi besedami, a kot da se nihče od njih ne sprašuje po vsebini! Ljubezen in domovina! Je to vse, o čemer je danes vredno pisati? In jaz naj sodim, katera ljubezen je silnejša; ljubezen do domovine ali do izbranke, ki niti ne ve, da je izbranka? (*Premolk.*) In ti kranjski trdobočneži niso nič drugačni: mislijo, da je slovnica nekaj popolnoma nepotrebnega. Da bodo z ljubezenskimi pesmimi kultivirali jezik ... Sami svedrači! S Čopom na čelu. In še prevzetni Prešeren, ki kot da je pozabil, kako ponižno mi je nekoč izročil svoje prve nedozorele pesniške poskuse! (*Premolk.*) Spet ti Čehi! Kollár in Mácha! Ko opevajo izvoljenko svojega srca, pojejo o domovini, že v naslednjem stihu pa je domovina utelešena v ljubljeni! In jaz naj to zagovarjam pred notranjim ministrom Sedlickym! Ali naj pojejo o svoji nesrečni ljubezni – koga sicer to zanima! – ali pa naj slavijo našo skupno domovino, okronano z modrostjo našega cesarja. (*Premolk.*)

Še dobro, da imam tega srbskega volka. Sicer sem si več obetal od njega, a njegova predanost delu je brezmejna, četudi nima dovolj znanja, ima pa naravno intuicijo. Njegovega *Riječnika* sicer ne bi bilo brez mene, to je res, a še bolj je res, da to zna ceniti! Brezmejno hvaležen mi je za vse, kar sem storil za njega. Vdan mi je in spoštuje me. In tu ga imajo za pravega junaka, ki se je uprl Turkom! Dunajčani že vedo, kaj pomeni otomanska nevarnost! Četudi ne vedo, kako je v resnici izgubil nogo. No, jaz bom o tem molčal. Naj mislijo, da jo je izgubil v prvem srbskem ustanku. (*Premolk.*)

Ta preseneti Mácha! Le kaj si misli! Koketira s karbonarji, nosi plašč z rdečo podlogo, v Ljubljani je pijančeval s Prešernom – ravno prava dva! –, piše stihe, ki jih celo njegovi rojaki ne razumejo ... Jaz pa naj bi jih blagoslovil in jih branil pred oblastjo, ki ne dovoli takšnih ekstravagantnosti! (*Premolk.*)

Kopitar bere.

*Tam prazdno pouhe – nade mnou,
a kolem mne i pode mnou
pouhe tam prazdno živa –
Bez konce ticho – zadnjy hlas -
bez konce misto – noc – i čas ---
to smertelny je mysle sen,
tot, co se “nic” nazyva.
A nez se pristi skonci den,
v to puste nic jsem uveden ---“
Vezen i hlas omdljiva.*

Mistika! Sentimentalna mistika! Slab poskus byronizma. Kakšen “nič”!

In praznina? Novo poganstvo, ali kaj!

No, vsaj Vuk mi zvesto sledi; če bi bil hudoben, bi celo lahko rekel, da mi je iz roke! Pridno zbira srbske narodne pesmi, ker v njih je bogastvo, ki ga nihče od teh “romantičarjev” ne zmore niti posnemati. Ne zaveda se, da je branik Slovanov v monarhiji pred otomanskimi brezbožneži. A ne le to: njegovo delo, njegovo prizadevanje za poenotenje jezika, srbskega in hrvaškega, pomeni – slej ko prej – tudi branik pred ruskim pravoslavjem. Zato je tudi stoično vzel nase prekletstvo pravoslavnih patriarhov, ker se je poročil s katoličanko! In sovraštvo kneza Miloša. Prav zaradi tega je vélik človek, ta moj zvesti Volk!

2. prizor

Matija Čop in Antonija pl. Höffern.

ANTONIJA: Dolgo ste se potikali po svetu. Pripovedujte mi, kako je tam, kjer je več prostora, več zraka, več svobode. Naša Ljubljana je tako, kako bi rekla, zatohla, nikdar ne potegne močan veter, da bi razpihal našo zaplankanost.

ČOP: Kar pet let sem bil ... na Poljskem, v Lvovu.

ANTONIJA: In kako je tam? Pripovedujte mi, tako radovedna sem.

ČOP: Poljaki so vélik narod. Bogato kulturo imajo ...

ANTONIJA: Ne pa tako kot tu pri nas ...

ČOP: Lvov je lepo, veliko mesto ...

ANTONIJA: Ste se dobro naučili poljsko?

ČOP: Seveda, saj sem bil gimnazijski profesor in nato univerzitetni suplent.

ANTONIJA: Suplent?

ČOP: No, asistent, pomočnik.

ANTONIJA: Kakšne so pa Poljakinje? Zagotovo so čedne. So lepše kot ...

ČOP: Poljaki so zelo ponosen narod.

ANTONIJA: Pa Poljakinje? So samo ponosne ali tudi ...

ČOP: Saj veste, kako pravijo: vsake oči imajo svojega malarja.

ANTONIJA: In vaše oči, dragi prijatelj?

ČOP: Moje oči, gospa Antonija, moje oči ...

ANTONIJA: Kar recite! Ne bodite tako ... zadržani.

ČOP: Prijatelj Prešeren pravi, da noč in dan žrem samo knjige ...

ANTONIJA: In si tako kvarite oči, namesto da bi si jih spočili na lepem ženskem obličju.

ČOP: Draga gospa, ne spravljajte me v zadrego. Mislil sem, da vas bolj kot "moje oči" zanima, kako je tam v velikem svetu.

ANTONIJA: Seveda, kar pripovedujte mi. Saj bi tudi jaz rada šla nekoč kam stran iz te majhne Ljubljane. Se mi zdi včasih, da je Ljubljana kot premajhen čevljar; lep sicer, a človeka kaj hitro ožuli.

ČOP: Lepo ste to povedali, še zlasti, ker ženske daste veliko na to, da ste lepo opravljene.

ANTONIJA: No, tudi moški radi daste kaj čednega nase. Ali pa vsaj poleg sebe ...

ČOP: Veste, draga gospa, človek je v svetu vedno sam, pa naj si najde še toliko prijateljev; vedno je tujec med njimi. Še najbolje sem se počutil, ko sem bral prelepo poezijo Adama Mickiewicza.

ANTONIJA: Potem ima ta vaš pesniški prijatelj prav, ko pravi, da samo žrete knjige.

ČOP: Ja, da sem dihur, pravi!

ANTONIJA: No, to je zelo grdo od njega! Saj je dihur tista žival, ki smrdi, kajne? Ta Prešeren pa res ne zna paziti na svoj jezik. O njem slišim govoriti marsikaj ... tudi spotakljivega.

ČOP: Pesnikom je treba odpuščati, ker so izbranci neba.

ANTONIJA: In čigava izbranca sva midva, dragi Čop, ki nisva pesnika?

ČOP: Vi ste izbranka tistega, ki ste mu zaupali svoje srce, draga gospa Antonija.

Čop vstane in se odpravi.

ČOP: Kličejo me opravki, moram še v licejsko knjižnico.

ANTONIJA: Spet med knjige ...

ČOP: Saj sem vendar dihur! Lep večer voščim in pristrčne pozdrave vašemu spoštovanemu gospodu soprogu.

ANTONIJA: Pa pripeljite že enkrat tistega svojega pesnika ... da ga malo izprašam.

3. prizor

Mina Karadžić, France Prešeren. Mina portretira Prešerna.

MINA: Naj vam rečem gospod pesnik ali gospod advokat?

PREŠEREN: Kar France mi recite. O mojih pesmih sodi Kopitar, strogi cenzor. Prošnjo za samostojno advokaturu pa so mi že tretjič zavrnilo ...

MINA: V vaših besedah je precej grenkobe ... Oče mi je veliko pripovedoval o vas. Ceni vas. Pravi, da ste največji slovenski pesnik.

PREŠEREN: Čudno ...

MINA: Zakaj čudno?

PREŠEREN: Ker česa takega ni mogel slišati od Kopitarja.

MINA: Mar mislite, da si moj oče ne more sam ustvariti sodbe?

PREŠEREN: Nikakor ne, se opravičujem, če sem netakten, ampak ...

MINA: France, malo se obrnite proti meni, zaradi svetlobe ... Ampak kaj?

PREŠEREN: Znano je, kolikšen vpliv ima Kopitar na vašega očeta; no, na njegovo delo.

MINA: In moj oče mu je iz dna duše hvaležen za to.

PREŠEREN: Vem, vem, žal besede ne bo izrekel o našem cenzorju ...

MINA: ... ki nadvse vestno opravlja svoje zahtevno delo.

PREŠEREN: Lahko bi temu rekli tudi "vestno", celo "nadvse vestno", a jaz vseeno mislim, da ovira razvoj naše literature.

MINA: Božje iskre v pesniku ne more zatreti prav nihče.

PREŠEREN: Le če se nekdo sam okliče za boga!

MINA: Že velikokrat sem vas hotela vprašati, France, kako pesnik slika portrete ... z besedami?

PREŠEREN: Portret cesarja? Ali portret svoje muze?

MINA: Pesnik, ki slika portret cesarja, to verjetno ne dela zaradi svojega srca.

PREŠEREN: So tudi taki stihoklepci, ki bi si radi s hvalnicami vladarjem lovorov venec nadedli na glavo.

MINA: Pustiva te klepce, ali kako se jim že pravi. Kako lahko pesnik naslika osebo, ki jo ljubi?

PREŠEREN: Z uporabo prisposodob. To so znali že stari trubadurji, ko so opevali svoje dame. Čelo je kot iz marmorja, v očeh nebesna modrina, ustnice kot vrtničin cvet, lica rožnata kot jutranja zarja, vrat snežno bel, prsi kot dve golobici ...

MINA: Lepo, ampak če bi jaz tako slikala, bi nastala kaj čudna podoba. Kot so čudne tiste italijanskega slikarja, ki je slikal portrete tako, da je upodabljal sadje.

PREŠEREN: Sadeži so morda spomin na davno izgubljeni paradiz.
 MINA: Še malo bolj proti meni se obrnite, France ... Tu je svetloba nekako pritajena, plašna. Vse te knjige udušijo luč in radost. A obraz vedno žari sam od sebe, kot pri Rembrandtu ...

4. prizor

Kopitar in Karadžić.

KOPITAR: Habsburška monarhija bi se morala imenovati slovansko cesarstvo. Tri četrtine njenega prebivalstva smo Slovani. Že naš Linhart je izrazil to mnenje.

KARADŽIĆ: Jaz sem bil rojen v Otomanskem cesarstvu. Kaj sem potem, dragi Kopitar? Sem Otoman? Janičar nisem. Poturica tudi ne. Boril sem se proti tem brezvercem ...

KOPITAR: In vsi mislijo, da si v boju zgubil nogo. Le midva veva, kako je v resnici bilo.

KARADŽIĆ: Moj dragi prijatelj, večno ti bom hvaležen za tvojo pomoč. Dr. Scwartzmüller me je pozdravil ... in vem, da tega ne boš nikomur izdal. To je najina skrivnost, kajne?

KOPITAR: Dragi moj Vuk, saj menda ne dvomiš o moji molčečnosti?

KARADŽIĆ: Seveda ne, dragi prijatelj, in ko bom imel dovolj sredstev, upam, da kmalu, ti bom tudi vrnil, kar si plačal za moje zdravljenje.

KOPITAR: Ti si ne le meni, ampak vsem nam, ki se zavedamo pomembnosti jezikovnih vprašanj, s svojim prizadevanjem za normiranje srbskega jezika že zdavnaj vse poplačal! Tvoj delež je neprecenljiv. Celo Dobrovsky, ta monarh slavistike, te kuje v zvezde. Da ne govorim o tvoji zbirki srbskih ljudskih pesmi, nad katerimi se navdušuje Goethe.

KARADŽIĆ: Je res, da je nekdo iz Prešernovega kroga prevedel *Hasanaginico*?

KOPITAR: Res je! Jakob Zupan je to storil dovolj dobro, čeprav je čudak.

KARADŽIĆ: Mar nismo mi vsi nekakšni čudaki, prijatelj moj?

KOPITAR: Čudaki? Morda res, a naše delo, moje in tvoje, bo dokončno ustoličilo slovenščino in srbsščino med evropske, med svetovne jezike!

KARADŽIĆ: Kaj pa ilirizem? Tisti Hrvat Gaj, ki hoče kar vse naše jezike povezati v eno culo?

KOPITAR: Kadar je prišel na Dunaj, sem z njim debatiral dolgo v noč ... Zum Weissen Wolfen. Trmast je in ne prav razumen. Predvsem pa

zavrača vsak argument, da so jeziki glas narodov in da z dekretom ne moreš združiti ne narodov ne njihovih jezikov.

KARADŽIĆ: Svojo Mino sem vzgajal v tem duhu: vsak jezik je odsev narodove duše zgoraj na nebu ... Celo turščine se je učila.

KOPITAR: Slišim, da portretira Prešerna.

KARADŽIĆ: Med nama, prijatelj, mislim, da jo bolj kot potret zanima model ...

KOPITAR: Tudi med jeziki se razvija posebna simpatija, nemara celo ljubezen, a ne zato, da bi nastal nov jezik, ampak da se medsebojno bogatijo.

5. prizor

Čop in Prešeren.

ČOP: Tole s Kopitarjem postaja resno. Sploh ne gre več za cenzuro posameznih prispevkov v Kranjski Čbelici. On hoče sedaj poveljevati tej ... črkarski pravdi.

PREŠEREN: Bi rekel kar vojni ...

ČOP: Ja, ABC Krieg! Njega tvoje pesmi ne zanimajo več. Njegova preokupacija je, da s srbskim Volkom uvaja ortografsko načelo piši, kakor govoriš, ki ga je, mimogrede, pobral od nemškega filologa Adelunga.

PREŠEREN: In midva naj na tem vročem, pustem in zatohlem Dunaju čakava, da naju njegova milost sprejme? Jaz grem nazaj domov, pa četudi ...

ČOP: Pa četudi portret ne bo dokončan?

PREŠEREN: Gospodični Mini sem posodil svoj obraz, da se na njem uči, da izostri tako svojo roko kot oko.

ČOP: Nič se ne boj, France, saj ji je oče že našel ženina.

PREŠEREN: Menda ja ne misliš ... Ti Grosser Maulmacher!

6. prizor

Čop in Kopitar, kasneje Karadžić.

KOPITAR: Dragi rojak, kolikokrat moram še ponoviti, da se moram ravnati po cenzurnem kodeksu.

ČOP: Seveda, vsak uradnik, kaj šele na tako visokem položaju, kot si ti, mora delovati skladno z zakoni. Vendar ...

KOPITAR: Vendar, dragi Matija, tudi ti se moraš ravnati po predpisih, ki so veljali na univerzi v Lvovu. Četudi si v pismih tožil o tem, kako te ovirajo, si hkrati imel priložnost, da si spoznaval poljsko poezijo, mar ne?

ČOP: In neskončno sem hvaležen usodi, da je bila mila z menoj. A da ti takoj povem, dragi Aristarh, naš Prešeren ni nič slabši od Mickiewicza.

KOPITAR: To nikakor ne more biti strokovna, znanstvena sodba. Matija, ti si zagledan v Prešerna, kot kmečka nevesta zardevaš, ko ga ugledaš. Tvoje sodbe o njegovi poeziji res ne morejo biti veljavne!

ČOP: Raje kmečka nevesta kot pa mož kopitni!

KOPITAR: Ohraniva akademski nivo diskusije.

ČOP: Seveda, saj si dosegel najvišjo stopnjo v Dvorni biblioteki. Prvi kustos in generalni cenzor za slovansko literaturo. Prava evropska celebriteta.

KOPITAR: Ni pomembno moje mesto tu na Dunaju. Saj bi ostal v Ljubljani, a so me tako rekoč izgnali, sicer pa si tudi ti moral najprej na Reko nato pa še v tisti daljni Lvov. Bistven je tvoj vpliv na Prešerna. Ti si ga zapeljal ...

ČOP: Zapeljal? Saj nisem kakšna koketa!

KOPITAR: Da, prav kot kakšna koketa, če že uporabljaš to besedo, da ti je slepo sledil in začel uporabljati romanske pesniške oblike, sonete, romance, stance ... Tako tuje slovenskemu jeziku, še bolj pa slovenskemu duhu. Da ne govorim o gazelah, o tistih izumetničenih igrarijah ...

ČOP: Kaj pa Goethe?

KOPITAR: Kaj naj tu z velikim Weimarcem?

ČOP: *Vzhodnozahodni divan?*

KOPITAR: Olimpijski duh si lahko, celo sme si privoščiti vse ...

Vstopi Karadžić.

KOPITAR: Dragi Vuk, kje si se plazil, da si ves zaprašen?

KARADŽIĆ: Saj veš, učitelj dragi, da se zaradi moje specifične fizične podobe ne morem plaziti. Od zgodnjega jutra sem bil v oddelku, kjer je shranjeno še nepopisano knjižnično gradivo.

ČOP: Me iskreno veseli, dragi Karadžić, da se znova srečava ... Vse kaže, da bom še nekaj časa tu. Seveda je vse odvisno od našega dragega cenzorja.

KOPITAR: In kaj si iskal med tistimi zaprašenimi policami?

KARADŽIĆ: Tam je toliko še neodkritih skrivnosti. Ko bodo enkrat razkrite, ko jih bo nekoč obsijala luč našega védenja, se bo zgodovina spremenila ...

ČOP: Zgodovina ... spremenila?

KARADŽIĆ: Prisegam pri bogu, da bo tako! Od drugega turškega obleganja Dunaja se je začela evropska zgodovina nekako zvijati, vijugati po neznanih soteskah ... kot da bi se spremenila v kačo, krvavo kačo, ki se nikdar ne bo zlevila.

ČOP: Vidi se, da ste poznavalec ljudske pesmi. Ne da bi hoteli, se vaš govor prelije v ljudski verz ... ritem in metrum.

KARADŽIĆ: Dragi gospod Matija, ne gre za pesništvo! Gre za zelo usodne zgodovinske dokumente, ki bodo, ko bodo očiščeni prahu, razkrili popolnoma nov pogled na zgodovinsko dogajanje.

KOPITAR: Vuk, na čem temeljijo tvoje tako dokončne sodbe?

KARADŽIĆ: Ne pozabite, da sem se rodil v Otomanskem cesarstvu. Da sem tako rekoč podložnik vélikega sultana, pa še vezirja zraven!

ČOP: In da vas knez Miloš črti ...

KARADŽIĆ: Pustimo tega nazovi kneza. Z okupatorjem sklepa sporazume, ki dopustijo, da Otomani ravnajo s Srbijo kot s satrapijo. Njemu ni mar, če vsak dan pobijejo več sto Srbov. Ob vstaji, ki sem se je udeležil in ji bil pripravljen darovati življenje, je knez, ne glede na premnoge žrtve, podpisal mirovni sporazum.

KOPITAR: No, pa vendar ... Kakšni naj bi bili ti tako usodni dokumenti?

KARADŽIĆ: Ko je poljski kralj Jan Sobieski premagal vojsko paše Kara Mustafe, je bil, preden so se pobrali spred dunajskega obzidja, Kara Mustafa za nekaj dni zajet v ujetništvu. Odvzeto mu je bilo orožje, znamenita damaščanska sablja in jatagan, celo oklep je moral prepustiti, ponižan, zmagovalcem, svileno bandero, na kateri so bili izpisani sveti izreki iz Korana, so pred njegovimi očmi zažgali in tudi dragocen izvod Korana, ročno vezanega v maternico breje koze.

ČOP: Človek bi lahko rekel, da je bil poraženec dvakrat poražen.

KOPITAR: In še ponižan!

KARADŽIĆ: Ne le to! Tudi eksekutiran. In to v Beogradu, kjer je imel formalno oblast knez Miloš. Obsodili so ga na smrt. Po stari otomanski šegi so ga zadavili s svileno vrvico.

ČOP: Barbarsko.

KARADŽIĆ: Ali je bilo obglavljenje Zrinjskega in Frankopana kaj bolj humano?

KOPITAR: Še vedno nama nisi zaupal, Volk moj, kaj iščeš med zaprašeni mi arhivi Dvorne knjižnice?

KARADŽIĆ: Kmalu, prijatelja, prav kmalu pride čas, ko izvesta. Tudi
Zlato mošejo so načrtovali ...

ČOP: Zlato? Kje? Saj že Modra krasi Stambul!

Intermezzo

Prešeren in Čop. Pisarna odvetnika Crobatha. Julij 1836.

ČOP: No, kdo je zdaj dihur? Jaz ali ti?

PREŠEREN: Saj veš, Matija, koliko dela imam.

ČOP: Ob takem vročem popoldnevu sediš v zatohli kancliji. Greva se
kopat k Savi. Nimfe naju že čakajo.

PREŠEREN: Do jutri moram pregledati tale kup papirja.

ČOP: Le čemu se tako ženeš, France! Pusti te paragrafe.

PREŠEREN: Res ne morem! Verjemi mi!

ČOP: Še žal ti bo!

ZBOR SAVSKIH NIMF:

*Kar zdijo se skale srebrne,
je golo naročje nimf.*

*Kar v vrtincu peni se,
to nimf je hladen objem.*

*Kar temno se zrcali, tolmun je,
kamor, neuslišani ljubimec, ležeš.*

7. prizor

Prešeren in Mina.

Mina portretira Prešerna.

MINA: Še malo bolj proti meni se obrnite, France ... Tu je svetloba nekako
pritajena, plašna vse te knjige udušijo luč in radost. A obraz vedno
žari sam od sebe, kot pri Rembrandtu.

PREŠEREN: Prepustil sem se vam, Mina, vaši desnici ...

MINA: Mi ne zaupate? Ali ste sramežljivi?

PREŠEREN: Ne gre za sramežljivost, ampak ... Že prijatelj Langus me je hotel portretirati, pa se mu nisem dal.

MINA: To lahko razumem kot kompliment. Moje prošnje niste zavrnilo.

Sicer pa je portretiranje čas, ko človeka kar najboljše spoznaš.

PREŠEREN: Tudi če bolj ali manj molči?

MINA: Tudi, morda celo bolj, ker potem samo iz obraznih potez, iz svetlobe njegovih oči in barve las razbiraš njegovo bistvo. In v čem pesnik išče in najde – če najde – bistvo človeka?

PREŠEREN: Pravijo, da je srce kraj, kjer prebiva bistvo človeka. Drugi temu rečejo duša, tretji ...

MINA: Blagor vam, pesnikom ...

PREŠEREN: Hvala prija, a kaj, ko je daleč od resnice.

MINA: Kako? Saj ste objavili že vrsto pesmi, ki so v javnosti sprožile veliko zanimanja. Predvsem, ker so ljubezenske ... In mar ni ljubezen bistvo človeškega bitja?

PREŠEREN: Da, veliko zanimanja predvsem pri cenzorju Kopitarju. Prav zaradi tega sva s Čopom pripotovala sredi vročega poletja na Dunaj, da prepričava tega hudega moža, tega škrata, da dá dovoljenje za tisk naše Čbelce.

MINA: In je kaj upanja?

PREŠEREN: Trdoglav in nepopustljiv je; saj drugače ne bi mogel biti cenzor. On je slovničar in jezikoslovec; poezija se mu zdi nekaj nepotrebnega.

MINA: Mojega očeta je raziskovanje jezika spodbudilo, da je začel zbirati srbske narodne pesmi. In vsi, ki so jih brali, so jih hvalili.

PREŠEREN: Tudi Kopitar meni, da bi bilo boljše, če ne že zbirati ljudsko blago, kar počne moj bratec Andrej, pa vsaj pisati v duhu ljudskega izročila.

MINA: Pa bi mi povedali kakšno svojo pesem, France? Ali vas preveč prosim?

PREŠEREN: Mar niste dejali, da je bolje, če portretiranec molči?

8. prizor

Čop, Prešeren.

ČOP: Ne bo dovolil natisa. Pravi, da si šel predaleč!

PREŠEREN: Res sem šel daleč, s soneti. In to je tvoja zasluga, Matija, ti si mi razkril to najlepšo pesemsko posodo.

ČOP: Ne gre za sonete, četudi ima tudi glede njih pomislek. Gre za *Novo pisarijo*, predvsem pa za *Apela*. Užaljen je in pravi, da se norčuješ iz njega, ga devlješ v nič, on pa je toliko storil za nas.

PREŠEREN: Slovničar. In ker ga je Ernestina zavrnila, je še bolj hudoben, kot je bil!

ČOP: Vsakdo od nas je že doživel kakšno zavrnitev, France moj! Tudi ti. A ti si namesto neveste dobil venec pesmi.

PREŠEREN: Hvala za tako tolažbo.

ČOP: Sicer pa je Kopitarju trenutno najvažnejša črkarska pravda.

PREŠEREN: In ti? Ti kar molčiš. Moraš se oglasiti, Matija! Moraš mu odgovoriti. Drugače bomo res jedli samo še Metelkovo kašo! Tebe spoštujejo, cenijo, tvoje besede bodo zalegle in prekinile to pravdo o oslovi senci!

ČOP: Ko se vrneva v Ljubljano, ti obljubim, da se spopadem s temi novočrkarji.

PREŠEREN: Da boš držal besedo! Drugače te bom znova razglasil za dihurja.

ČOP: Tega dihurja, ki noč in dan žre knjige, od sebe pa ne da najmanjše fige, ti še nisem odpustil.

9. prizor

Vuk, Mina.

KARADŽIĆ: Odpotovati bom moral v Göttingen. Počastili me bodo s sprejemom v tamkajšnjo akademijo znanosti.

MINA: Papa, kako sem vesela! Bom lahko šla s teboj?

KARADŽIĆ: Pot je dolga in naporna. In v tej vročini ... Zdravnik dr. Schiller ti je priporočil počivanje in izogibanje vročini in z njo prežarjenim zrakom.

MINA: Tako rada bi šla s teboj.

KARADŽIĆ: Razumem, zate bi bilo to veliko doživetje, ampak ... Ali še vedno rišeš Prešerna?

MINA: Še. Težko je ujeti tisto, kar se skriva za njegovim obrazom. Zadnjič mi je recitiral eno svojih pesmi ... Morala sem se zadržati, da mi niso solze navrele v oči.

KARADŽIĆ: Ne vem, zakaj mu Kopitar ni naklonjen. Nemara so ga prizadele pesmi, v katerih se iz njega norčuje. A Prešeren pozablja,

da je Kopitar središče slovanske duhovnosti tu na Dunaju. Ugleden in spoštovan učenjak. Saj drugače ga cesar ne bi pošiljal v Pariz in v Rim, da v njegovem imenu ureja zadeve. Veš, da je cesarju celo predložil, da bi Avstriji pridobil slovanske rokopise, ki jih hranijo na Atosu! Tudi tiste v cirilici. Kako nesebičen človek!

MINA: A Prešerna ne mara!

KARADŽIĆ: Ne, da ga ne mara, ampak preprosto ne verjame, da je mogoče s poezijo kultivirati slovenski jezik. S poezijo, ki je namenjena le peščici izobražencev in meščanom; preprosti ljudje pa te poezije ne razumejo. Treba je zbirati narodno blago!

MINA: Kaj pa drugi evropski pesniki? Mickiewicz, Słowacki, Mácha, Goethe, Lamartine, Byron? Mar ti pišejo za preproste ljudi?

KARADŽIĆ: Mina, vse preveč te zanima umetnost! Življenje ni nedeljski sprehod. Samo izbranci so, ki nam s svojim umetniškim delom kažejo pot. V tistih letih si že, ko bo treba misliti na ...

MINA: Misliti na kaj, oče?

KARADŽIĆ: Na ... družino. Na poroko, moža, otroke ...

MINA: In ti si verjetno že vse razmislil in mi izbral ženina? A če ne bo lep in pameten, ga nočem!

KARADŽIĆ: Tudi bogat je. Iz ugledne dunajske družine.

MINA: In sem ga že kdaj srečala?

KARADŽIĆ: Ne še.

MINA: Torej si že pripravil srečanje.

KARADŽIĆ: Ko se vrnem iz Göttingena, se bova o vsem tem pogovorila. In srečala se boš z ...

MINA: Lepim, pametnim in bogatim dunajskim uglednežem.

KARADŽIĆ: Do tedaj pa le končaj Prešernov portret. In ne pozabi: tvoje roke se bodo prve dotaknile ... razkrite skrivnosti. Zato ne izgublaj preveč časa z risanjem; žal mi je, ampak tvoja, ne le tvoja, moja, najina naloga je, da najdeva dnevnik, da svetu razkrijeva skrivnost ...

MINA: Seveda bom storila vse, kar si mi ukazal, papa; kljub temu da sem od tega brskanja po arhivu že vsa zaprašena. Zadnjič me je France ... gospod Prešeren vprašal, s kakšnimi pripomočki si svetlim obrvi in trepalnice – a je bil le prah, ki me zasipa vsakokrat, ko se spustim v klet, da ... Zdaj moram nositi že rokavice, da mi ne razjeda rok.

KARADŽIĆ: Mina, hči moja! Vem, da za dekle, kot si ti, ni primerno, da dneve in dneve preživlja v kleti Dvorne knjižnice, ampak vedeti moraš, da sva na sledi velikega odkritja.

10. prizor

Čop in Antonija.

ČOP: Imate kaj novic od brata?

ANTONIJA: Seveda, kljub temu, da dela od jutra do večera, mi vsak teden napiše pismo.

ČOP: Le kakšno mora biti tam življenje? Kar težko si predstavljam.

ANTONIJA: Zdaj gradi cerkev. Božjo hišo zida. Celo do papeža so prišle novice o Friderikovi predanosti.

ČOP: Končno imamo Slovenci vélikega človeka tam preko oceana. In ne le tistih ubožcev, ki so šli s trebuhom za kruhom.

ANTONIJA: Njegova pisma so tako zanimiva. O vsem mogočem mi piše. Zadnjič mi je pisal o sanjelovcih.

ČOP: Sanjelovci? Kdo so pa to?

ANTONIJA: To niso ljudje, dragi Mathias. To so mreže, s katerimi Očipvejci lovijo sanje.

ČOP: No, sedaj razumem še manj.

ANTONIJA: Med Indijanci obstaja vera, marsikdo tu pri nas bi rekel, da je to prazna vera, praznoverje, ampak oni verjamejo, da je noč polna dobrih in zlobnih sanj. Zato izdelujejo posebne lovilne naprave. Na obroč napnejo mrežo, ki jo okrasijo s ptičjimi peresi. Nad postelje, zlasti otrok, obesijo te lovilce sanj, ki nihajoč v nočnem vetru lovijo tako dobre kot hude sanje.

ČOP: Pri nas pa na zibke rišemo trutamore, ki odganjajo zle duhove.

ANTONIJA: No, vidite, da razen barve kože med nami ni nikakršne razlike.

ČOP: In se kaj ujame v te lovilce?

ANTONIJA: Seveda, saj drugače ne bi imeli nobenega pomena. Dobre sanje najdejo pot skozi središče mreže, slabe pa se ulovijo v mrežo ... in jutranji svit jih razblini.

ČOP: Zelo poetično.

ANTONIJA: Pa tudi praktično, kajne? Sicer pa ptičja peresa niso le za okras, ampak se prek njih sanje spuščajo v spečega. Nad deškimi posteljami visijo orlova peresa, ki predstavljajo pogum, nad dekliškimi pa sovina, ki predstavljajo ...

ČOP: Da imajo velike oči, s katerimi zapeljujejo pogumne ...

ANTONIJA: Dragi Mathias, sedaj pa ste zgrešili.

ČOP: Nikdar nisem bil natančen strelec ...

ANTONIJA: Še dobro, da Cupidove strelice nikdar ne zgrešijo! Sova nima le velikih oči, gospod profesor.

ČOP: Vso noč ima odprte, ob zori pa jih zapre, mar ne?

ANTONIJA: Sova, gospod profesor, je simbol modrosti, ste mar pozabili?

ČOP: Te dni mi hodijo po glavi same neumnosti ...

ANTONIJA: Kaj res? Pa mi vsaj eno zaupajte.

ČOP: Ah, kaj bi vam pravil!

ANTONIJA: Če moški ženski zaupa, da mu gredo neumnosti po glavi, ne govori resnice.

ČOP: Potem me imate za lažnivca.

ANTONIJA: Ne za lažnivca, ampak za bojzljivca.

ČOP: To je še slabše.

ANTONIJA: Ne gre za glavo, ampak za ... srce, kajne Mathias.

11. prizor

Karadžić, Prešeren.

PREŠEREN: Dragi srbski prijatelj, Vuk ... kako nenavadno ime. Pri nas Kranjcih ni v navadi. Je pa v germanskem okolju to dokaj pogosto ime.

KARADŽIĆ: Veste, kako sem dobil to živalsko, tako rekoč zversko ime: starši so me hoteli obvarovati pred smrtjo, saj so moji bratje in sestre drug za drugim umirali.

PREŠEREN: Ime amulet. Žal mene moje ime ne varuje ne pred viharjem ne pred sovražno srečo ne pred kamnitim srcem ljubljene ...

KARADŽIĆ: Napočil je nov čas, Prešeren, čas, ki ga imenujejo romantika. In ne le pesniki, tudi tisti, ki se ukvarjamo z razvojem narodnih jezikov, smo izpostavljeni vsem mogočim napadom, celo izobčenju.

PREŠEREN: Pridobili ste si evropsko slavo, Vuk! Goethe in Grimm vas hvalita, vaše srbske narodne pesmi prevajajo v druge evropske jezike, celo v angleščino. In ali veste, da je naš Jakob Zupan, naš čbeličar, prevedel vašo *Hasanaginico*? To mogočno izpoved trpljenja srbskega naroda pod turško oblastjo.

KARADŽIĆ: Res je, a to je v glavnem zasluga gospoda Kopitarja ... Gospodu Zupanu sem globoko hvaležen. A vi ne veste, da je sam sultan protestiral ob izidu moje zbirke narodnih pesmi. Že tako meni mrzkemu knezu Milošu je izročil pisni protest.

PREŠEREN: Le zakaj?

KARADŽIĆ: Ker so Otomani menili, da z zbirko narodnih pesmi hujskam naše pogumne vstajnike k stoletnemu terorju. A to ni dovolj: tu, v Avstriji, me imajo za ruskega agenta, v Rusiji pa za nasprotnika pravoslavja. Celó v Srbiji so mene in tudi Kopitarja, pomislite, razglasili za jakobinca!

PREŠEREN: Kopitar vas vseskozi podpira brez vsakega pridržka.

KARADŽIĆ: Iskreno hvaležen sem mu, da je za naše, srbske zadeve, izpostavil svoje ime. Njegove zasluge so neprecenljive.

PREŠEREN: Ena od njegovih zaslug je tudi, da ovira razvoj slovenske poezije. Ne dovoli izdaje naše Čbelice. Celó moj prevod Burgerjeve *Lenore* se mu zdi problematičen! Hoče, da jo priredim, nategnem na kopito slovenske ljudske pesmi.

KARADŽIĆ: Kako pa napredujeta z mojo Mino?

PREŠEREN: Napredujeva?

KARADŽIĆ: No, z vašim portretom.

PREŠEREN: Ure in ure sedim pred njo, okoli naju spokojni mir knjižnice, skozi okna prodira svetloba, zdi se mi, da lebdim v zlatem prahu, ona pa sklonjena nad platno, njena roka neslišno, nežno drsi po platnu ... Ni mi še dovolila, da bi pogledal, kaj je ustvarila do sedaj.

KARADŽIĆ: Moram vam zaupati, prijatelj moj slovenski, dragi pesnik. Mina se bo na zimo zaročila in nato poročila. Saj razumete, da je dolžnost nas očetov, da poskrbimo za svoje hčere.

PREŠEREN: In kaj ima to opraviti z mojim portretom, Karadžić? Saj je ne mislim zaprositi za roko.

KARADŽIĆ: Opravičujem se vam, dragi moj Prešeren. Nič takega nisem hotel reči ... le, kaj pa vem, zdelo se mi je primerno, da vas ... opozorim.

PREŠEREN: Opozorite? Res vas ne razumem! Zdi se mi, kot da bi se pogovarjal s Kopitarjem. Oprostite, z vsem dolžnim spoštovanjem, a ta pogovor je zame končan.

KARADŽIĆ: Ne govorim kar tja v tri dni. Zadnjič mi je povedala, da ste ji recitali eno svojih pesmi.

PREŠEREN: Ja, sem ji, saj me je prosila ...

KARADŽIĆ: Da ste jo pripravili do tega, da je jokala ...

PREŠEREN: Hvala bogu, njen jok potrjuje, da je bila pesem, ki sem jo recital, dobra. A napisana je bila ob neki popolnoma drugačni priliki.

KARADŽIĆ: Sprejemam vaš čustveni odziv, a moram vam povedati, da je Mina zadnje čase v nekem čudnem, meni nepoznanem razpoloženju. Nekakšna melanholija jo zapreda v svoje mračne mreže.

PREŠEREN: O tem ne morem nič reči. Res pa je, da opažam, da je postala negotova in včasih celo nekoliko zbegana. Čopič kar drhti v njeni blede roki ... Na svidenje, gospod Vuk.

Intermezzo

ČOP: V takem vročem popoldnevu sediš v zatohli kancliji. Greva se kopat na Savo. Nimfe naju že čakajo.

PREŠEREN: Do jutri moram pregledati tale kup papirja.

ČOP: Le čemu se tako ženeš, France! Pusti te paragrafe ...

PREŠEREN: Res ne morem! Verjemi mi!

ČOP: Še žal ti bo!

PREŠEREN: Se dobiva ob devetih pri Metki.

ZBOR SAVSKIH NIMF:

*Kar zdijo se skale srebrne,
golo naročje nimf je.*

*Kar v vrtincu peni se,
to nimf je hladen objem.*

*Kar temno se zrcali, grob je,
kamor polože te nimfe.*

12. prizor

Kopitar, Karadžić, Čop, Prešeren.

KOPITAR: Neposredno sem odgovoren notranjemu ministru!

ČOP: In on od tebe zahteva, da branite cesarstvo s tem, da cenzuriraš pesmi?

KOPITAR: Cenzura je v službi države; njenih zakonov, ki zagotavljajo red in mir. Saj verjetno poznaš Montesquieuja, ki je dejal, da mora sodobna država temeljiti na zakonih ...

ČOP: In ne na samovolji vladarjev!

KARADŽIĆ: Tu v izgnanstvu sem, ker me srbski knez črti!

PREŠEREN: Kakšna država pa je to, ki jo pesmi ogrožajo?

KOPITAR: Ste pozabili na Platona? Iz umno urejene države je izgnal pesnike, ker je vedel, da kvarno vplivajo na čustva ljudstva.

ČOP: A se je motil, modri Helenec! To danes vsi vemo!

KARADŽIĆ: Ta umno urejena država, ki cenzurira poezijo, me ima za vohuna. Zasledujejo me in o vsakem mojem koraku poročajo notranjemu ministru.

KOPITAR: Daj no, dragi Vuk, saj sem ti že neštetokrat povedal, da so to samo tvoje ... Res pa je, da me nenehno sprašujejo, kaj imaš toliko opraviti v arhivu Dvorne biblioteke.

KARADŽIĆ: Hočeš reči, da so vse to le moje blodnje?

KOPITAR: Zagotavljam ti, da nihče ne vohuni za teboj!

KARADŽIĆ: Odkar sem se poročil z Avstrijko, s katoličanko, sem sumljiv še svojim Srbom! Vohunijo za menoj.

ČOP: Mar res tako mislite?

KOPITAR: Toliko zaslug imaš, dragi prijatelj, za Srbe in sploh za južne Slovane, da tudi če bi kdo vohunil za tabo, si to lahko šteješ samo v čast.

PREŠEREN: Vprašanje časti, da! Gospod cenzor, vse bolj se mi zdi, da je čast človeka, ki je neposredno odgovoren notranjemu ministru, pod vprašajem!

ČOP: Daj no, France, malo se brzdaj.

KOPITAR: Nobene potrebe ni, da bi se doktor pesnik brzdal. Naj tudi govori tako, kot pesni!

KARADŽIĆ: Odkar si mi, dobrotnik moj, uredil rusko pokojnino, me zasledujejo tudi tukajšnji ovaduhi. Uslužbenci prav tega istega notranjega ministra.

KOPITAR: Vuk Stefanović, priznajva, da ti ruska pokojnina omogoča mirno življenje, predvsem pa možnost dela. Ne meni se za čenče! Dunaj je tako ali tako gnezdo čenč. Sicer pa, priznaj, da tudi ti notranjemu ministrstvu priskrbiš marsikatero dragoceno informacijo o rojakih, ki so sicer res bolj tvoji sovragi.

PREŠEREN: Dunaj je cesarsko mesto sovraštva do Slovanov.

ČOP: Ne gre za sovraštvo. Tu gre za veliko usodnejše zadeve. Zaustaviti naj bi bilo treba ruski vpliv.

KOPITAR: Ne gre za ruski vpliv, gre za jezik! Naj znova poudarim: Slovani, tako katoličani kot pravoslavci, govorijo isti jezik. Cilj reforme srbskega jezika je, da izloči uporabo staroslovenskega jezika, ki ga še kar uporablja pravoslavna duhovščina.

ČOP: In s tem bo dosežena asimilacija pravoslavnih kristjanov?

KARADŽIĆ: To je mrtev jezik! In z mrtvaki gremo lahko samo v nebesa, še bolj gotovo pa v pekel.

PREŠEREN: Pa smo na samem začetku.

KOPITAR: Na kakšnem začetku?

PREŠEREN: Pri nasilnem, krvavem pokristjanjevanju.

KOPITAR: Slišal sem, da načrtujete nekakšen ep ali tragedijo o tem.

PREŠEREN: Ga že pišem.

KOPITAR: No, saj ga tako ali drugače dobim v roke.

ČOP: Bodi odkrit, rojak moj, so tvoja prizadevanja res samo prizadevanja enega najuglednejših evropskih jezikoslovcev?

KOPITAR: Na kaj ciljaš, Čop?

KARADŽIĆ: Če prav razumem, Matija, tudi vi sumničite o mojih dobrih namelih?

ČOP: V vaše nikakor ne, dragi Vuk!

PREŠEREN: V namene gospoda cenzorja pač!

KOPITAR: Čudim se vam, gospod doktor, zaklinjate se na ljubezen, ki naj bi poezijo povzdignila v nebeške višave, hkrati pa nenehno politizirate.

PREŠEREN: Politika ste vi, gospod Kopitar, saj ste v službi države in njenih zakonov.

KOPITAR: Politizirate že, ampak politike ne razumete. Le pesmi piše naj pesnik, bi morda šlo takole, gospod Prešeren? Kot glavni cesarski cenzor nisem le tisti, ki mora prebirati nabuhle romantične stihe, ampak mora predvsem iskati – in najti! – protiavtstrijske ideje.

KARADŽIĆ: Sam sem opozoril na knjigo Dositeja Obradovića, v kateri so ideje, ki bi bile lahko smodnik.

ČOP: Ves čas se sučemo okoli neizgovorjenega ...

KOPITAR: In to je?

ČOP: Ideja avstroslavizma.

PREŠEREN: Ki je privid ...

KARADŽIĆ: Zatorej tudi nasprotujete, da bi se južni Slovani poimenovali za Ilirce?

PREŠEREN: Pri nas doma ne govorimo ilirsko!

KOPITAR: S pesniki je težko razpravljati o resnih zadevah.

PREŠEREN: Seveda, saj poezija je le igrarija, igračkanje z besedami, cinglanje z rimami ...

KOPITAR: Zlata posoda tvojega imena.

ČOP: France je dokazal, da je slovenščina zelo speven jezik. Veliko bolj kot nemščina.

KOPITAR: Nič novega. O tem je pisal že Linhart.

PREŠEREN: In kje naj bi, spoštovani cenzor, iskali tisto, kar je bistvo narodovega jezika?

KARADŽIĆ: V narodni pesmi! Kajne, dragi prijatelji?

PREŠEREN: Že mogoče, a brez umetne pesmi, lirske ali epske, se ne more noben jezik dvigniti znad brazde domače grude. A vedite, gospod cenzor, zaradi vašega nasilnega poenotenja južnoslovanskih jezikov bodo še vnuki naših vnukov govorili, da smo Slovenci krivi za svajo med južnimi Slovani!

13. prizor

Kopitar, Karadžić, Čop, Prešeren. V daljavi se sliši moško petje. Vsi mu prisluhnejo. V globini odra se pojavi Petar Preradović, v generalski uniformi, s košatimi brki.

PETAR PRERADOVIĆ (*prihaja bliže in poje*):

*Polnoč prodjè – što me búdi
U to doba iz sna mòga?
Žice same zaigraše
Na guslama dieda mòga,
Zaigraše iz tihana:
Zora puca, bit će dana!*

PREŠEREN: Kdo je pa ta vojak?

KARADŽIĆ: General!

PREŠEREN: General?

KOPITAR: In pesnik. Hrvaški pesnik!

PREŠEREN (*Čopu*): O njem pa mi nisi nič pripovedoval.

PRERADOVIĆ: Pozdravljeni, gospoda moja! Vam na uslugo!

KARADŽIĆ: Dragi brat ilirski, saj nismo v generalštabu!

PRERADOVIĆ: Navada železna srajca, ob nogi meč, na glavi kapa.

KOPITAR: Z gospodom Preradovićem sva že marsikatero rekla – ne o vojaških, ampak o jezikovnih zadevah.

PRERADOVIĆ: O porodnih krčih ilirskega jezika.

PREŠEREN: Tudi mi smo že veliko razpravljali o tej ponesrečeni, še več – škodljivi zadevi.

PRERADOVIĆ: Gospod pesnik slovenski, pa vendar ne mislite, da je ilirizem škodljiv?

ČOP: Slovanski jeziki resda imajo skupen izvor, sedaj je čas, da se osamosvojijo ...

KOPITAR: Da se izoblikuje znanstven, to je gramatološki temelj vsakega jezika.

KARADŽIĆ: Prijatelji! Nič se ne bojte, z mojim hrvaškim bratom Petrom sva ugotovila, da je jezik sredstvo, ki ljudi združuje, ne pa ločuje! Tako Srbe kot Hrvate.

PRERADOVIĆ (*poje*):

*Polnoč prodjè – još pokriva
Mir preblagi dol i goru,
Ali lagan vietrić šaptje*

Od iztoka k sinjem moru,

Šaptje sladko iz tihana:

Zora puca, bit će dana!

Da, bit će dana, bratje moji slavljanski. I zora će puknit za vse nas!

PREŠEREN: Dovolite mi, prijatelj hrvaški, da si vas ogledam. Prvič vidim generala.

PRERADOVIĆ: Kar oglejte si me. Ni bilo lahko, povzpeti se tako visoko.

KARADŽIĆ: Odpovedati se je moral veri svojih staršev.

PREŠEREN: Kako? Zakaj?

KOPITAR: V avstrijski vojski lahko v višje čine napredujejo le katoliki.

ČOP: Ste bili rojeni kot pravoslavac, gospod general?

PRERADOVIĆ: Seveda, očetu in materi pravoslavcema.

KARADŽIĆ: Vemo, da je vera naših staršev sveta. A včasih jo je treba zamenjati. Mar ni vaš Linhart rekel, da spremeniti vero ne pomen zamenjati srca, ampak samo obleko?

ČOP: S tem je opravičeval svoj odhod iz samostana.

PREŠEREN: Je bila želja po služenju bogu Marsu močnejša od tihe vere v Boga?

PRERADOVIĆ: Dragi pesnik kranjski, veliko sem trpel in v srcu mi še vedno kljuva *ein bischen* dvom.

KOPITAR: Pomembno je, da je prijatelj Preradović začel pisati pesmi v svojem rodnem jeziku, ki ni ne pravoslavni ne katoliški.

PREŠEREN: Le v katerem jeziku nam bog govori?

KOPITAR: Bog nam vsem govori v enem jeziku.

PRERADOVIĆ: Zahvaljujoč mojemu prijatelju Ivanu Kukuljeviću Sakcinskemu, ki mi je odkril lepoto materinega jezika.

KARADŽIĆ: A moj brat Petar je napisal tudi nekaj odličnih pesmi v nemščini ...

PRERADOVIĆ: Brat Prešeren, slišal sem, da tudi vi pišete pesmi v nemščini. Kako to? Ko se človek enkrat odloči za svoj jezik, mora tujega pokopati.

PREŠEREN: V nemščini pišem pesmi za tiste, ki slovenskega jezika ne znajo!

ČOP: Na Kranjskem je peščica šolanih ljudi dvojezična.

PREŠEREN: Prav zaradi tega je ilirizem velika zabloda. Vsak jezik se mora razvijati po svojih zakonitostih, pa četudi je med njimi velika sorodnost, kajne Matija?

PRERADOVIĆ: No pa mi še malo prisluhnite. Ta pesem je bila objavljena v prvi številki *Zore dalmatinske*:

*Polnoč prodjè – uspavana
Leži morska okolica;
Ali jedna od iztoka
Probudjena leti ptica,
Pjeva sladko iz tihana:
Zora puca, bit će dana!*

PREŠEREN: Čestitam. Zelo spavno.

KOPITAR: Morda celo preveč, saj se jezik podreja pesniškemu ritmu ...

ČOP: To je predpogoj, da se pesem sploh lahko rodi.

KOPITAR: Ja seveda, ta današnja, romantičarska poezija, Byron, pa Mickievicz, pa Mácha ...

PREŠEREN: Pa Prešeren ...

KOPITAR: Kakšna samozavest!

PRERADOVIĆ: Sem poskušal prevajati prav te velike današnje, jaz jim rečem kar moderni pesniki ... Mácha na primer je izjemen pesnik.

PREŠEREN: Pa tudi pivec!

PRERADOVIĆ: Kako?

ČOP: Je šel skozi Ljubljano, ko je pešačil iz Italije na Češko. In sta z našim Prešernom ugotovila, da ju družijo ne le poezija, ampak tudi žeja!

PRERADOVIĆ: Mar res? Pripovedujte mi o Máchi. To mora biti zanimiv človek.

KOPITAR: Jaz sem svoje že povedal: Mácha je vsekakor nadarjen pesnik, a svojega daru ne zna pravilno uporabiti. Piše stihe, ki jih celo njegovi rojaki ne razumejo. Ena sama ekstravagantnost!

KARADŽIĆ: Dragi Petar, ne ženi si k srcu. Gospod cenzor je res strog, včasih celo prestrog ...

PREŠEREN: Saj zato pa je cenzor! Sicer pa, z Mácho sem jedel potočne rake in jih zalival z rebulo, o poeziji sva kaj malo rekla.

KOPITAR: Tisti, ki mislijo, da poezija ustvarja jezik, so v veliki zmoti. Slovnica ...

KARADŽIĆ: Slovar!

PREŠEREN: Pa smo spet tam.

ČOP: Slovnica le normira jezik, slovar samo popiše besede, ki živijo med ljudstvom.

PRERADOVIĆ: In to je zame velika težava. Že skoraj vse življenje živim v tujini, med nemško govorečimi. In prav zaradi tega mislim, da je rešitev v *illirische Sprache*, v jeziku, ki bi bil en sam za vse nas, južnoslovanske brate.

KOPITAR: No, tako preprosto sicer ni; je pa Kollárjeva ideja slovanske vzajemnosti – panslavizma – vredna proučitve. Saj, to moramo priznati, imajo vsi slovanski jeziki skupen praizvor.

PREŠEREN: Jaz sem Vrazu svoje povedal!

ČOP: Nevarnost za vse slovanske jezike, še zlasti za južnoslovanske, je v njihovi navidezni, poudarjam, navidezni podobnosti!

PREŠEREN: In zaradi tega vašega nasilnega poenotenja jezikov bo še tekla kri.

KOPITAR: Spet nekaj metaforizirate, gospod Prešeren.

PREŠEREN: Žal nas več ne bo na svetu, ko bo metafora postala resničnost.

PRERADOVIĆ: Vuk, o tem sva, kot kaže, premalo govorila. Ali pa te nisem pravilno razumel.

KARADŽIĆ: Nisi me napačno razumel, brat Petar. Jaz pravim, da čim več ljudi uporablja en jezik, toliko močnejši je! Zato sem tudi sestavil slovar ...

ČOP: Slovar srbskega in ne ilirskega jezika!

KARADŽIĆ: Prav imate, prijatelj Čop! Prav zaradi tega sva se z bratom Petrom dogovorila, tu v srcu naše stroge matere Avstrije, da sta srbski in hrvaški jezik en jezik v različni pisni obliki.

ČOP: Ne vem, če je tak dogovor dovolj, da se pomirijo strasti ...

PRERADOVIĆ: Kakšne strasti?

PREŠEREN: Tiste, ki bodo izbruhnile, ko bo napočil dan in se bo zasvitela zora.

PRERADOVIĆ: Vidim, da vam je všeč moja pesem. Sta še dve kitici ... Dovolite mi, da vam ju predstavim.

PRERADOVIĆ (*poje in se počasi oddaljuje v ozadje odra*):

*Polnoć prodjè – još u tmini
Nebo, zemlja jest i voda,
Ali sieva od iztoka
Sjajna vila Slavskog roda,
Glasi ovamo iz tihana:
Zora puca, bit će dana!*

*Zora puca, bit će dana!
Okreni se k zlatnom vedru,
Slavna zemljo Dalmatinska:
Evo Zore u tvòm njedru,
Da odkrije zakopana
Blaga tvoja – evo dana!*

14. prizor

Mina in Prešeren.

PREŠEREN: Pripovedujte mi, Mina, o slikarstvu. Priznam, da nisem ravno poznavalec. Ko sem študiral tu, sem večkrat obiskoval galerije, vedno me je pritegnila, pravzaprav kar posrkala vase kakšna slika in sem nato pred njo stal kot začaran; brez misli strmel in strmel ...

MINA: Tudi sama sem bolj občudovalka vélikih mojstrov kot poznavalka, kaj šele, da bi vam lahko kaj pametnega povedala o slikarstvu. Od njih se je treba učiti, mar ne?

PREŠEREN: Pa vendar ste se posvetili slikanju.

MINA: Včasih se mi zazdi, da slikam le iz ... kaj pa vem, dolgočasja. Ne, ko slikam, izgubim občutek za čas. Nekakšna pozaba me ovije, kot kakšna svilena obleka ... in nato ...

PREŠEREN: Tudi pisanje pesmi človeka iztrga iz realnega prostora in časa.

MINA: *Ut pictura poesis*, je rekel Horac. Je imel prav?

PREŠEREN: S čimer je mislil, da tako v slikarstvu kot v pesništvu veljajo ista načela.

MINA: In katera so to?

PREŠEREN: Zagotovo so na prvem mestu harmonija, somernost, uravnoteženost ... prava mera za detajle kot za celoto ...

MINA: Potem je vendarle imel prav stari Latinec.

PREŠEREN: A kako lahko primerjava sliko pokrajine z opisom pokrajine? Slika je sestavljena iz barv, senc, svetlobe ...

MINA: Pesnik slika z besedami.

PREŠEREN: Mislite? Kako? Besede niso barve; beseda noč ni temno modra, beseda zvezda ni zlata ...

MINA: In ljubezen? Kakšne barve je ljubezen? Rdeča?

PREŠEREN: To je obrabljena prisprodoma. Pri poeziji je napomembneje, da ne uporabljamo znanih, že tisočkrat uporabljenih besednih zvez.

MINA: Kakšne barve bi bile vrtnice, ki bi jih podarili osebi, ki bi jo ljubili? Rdeče?

PREŠEREN: Saj poznate Shakespearovo žaloigro *Romeo in Julija*? Tu na Dunaju so jo pred kratkim uprizorili.

MINA: Žal ne.

PREŠEREN: Mojster dramskega pesništva je v tej igri pojasnil, s prisprodomo seveda, da beseda ne more izraziti nekega bistva. *What's in a name? That which we call rose, by any other name would smell as sweet.*

MINA: Morate mi prevesti, moja angleščina je bolj ...

PREŠEREN: Kaj je ime? Tisto, kar imenujemo vrtnica, bi prav tako sladko dišalo, četudi bi imelo drugačno ime.

MINA: To je poezija, tega slikarstvo nikdar ne zmore. Lahko naslikam vrtnico, rdečo, belo, rumeno, rožnato, a vonja ne morem prebuditi.

PREŠEREN: Jaz pa rečem vonj in ... kaj se zgodi? Mar kaj zavonjate?

MINA: Ne, ampak vseeno ... kaj vem ... Ob verzu, ki ste mi ga povedali, sem začutila ne eno, ampak cel rožni grm, razpirajoče se rožnate cvetove, ki omamno dišijo ...

15. prizor

Kopitar in Čop.

ČOP: Strešice?

KOPITAR: Strešice!

ČOP: Za šumevce?

KOPITAR: Zakaj ne?

ČOP: Kot Čehi?

KOPITAR: Bolje kot veččrkje.

ČOP: Šumevci?

KOPITAR: Š, č, ž!

ČOP: Sch, tsch, sh ... kot drugi zahodnoevropejci!

KOPITAR: No vidite, saj je isto!

ČOP: Ko govorim, ne pa ko pišem! ... kot drugi Zahodnoevropejci!

KOPITAR: Mi smo Slovani.

ČOP: Tudi Rusi.

KOPITAR: Oni imajo cirilico.

ČOP: Pravoslavci.

KOPITAR: Mi pa katoliki.

ČOP: Pripadamo latinični skupnosti.

KOPITAR: A nismo Latinci!

ČOP: In kaj potem delajo pri Metelku, ki ga zagovarjate, cirilske črke, celo grške?

KOPITAR: Vsak glas mora imeti svoj znak.

ČOP: A o lepoti črkopisa, o tem pa nič!

KOPITAR: Estetika in jezikoslovje sta dve različni stvari.

ČOP: No, če odmisliiva lepoto črkopisa, pa mora ostati vsaj preprostost lika.

KOPITAR: In prav mi naj bi med vsemi evropskimi narodi imeli najbolj popoln in razumen črkopis? Poglejte Angleže, kakšno sračje gnezdo je njihov črkopis.

ČOP: To so *Mengesprache* ... mešani jeziki, malo po francosko, malo po germansko, malo po romansko ... Ali naj črka ugaja ali naj bo udobna za pišočega?

KOPITAR: Ne eno ne drugo. Piši kot govoriš – to je naše načelo! Črkovna pisava ni hieroglif. Zaznamuje glasove, ne pojmov. Če imata dve besedi iste glasove ...

ČOP: ... jih je treba pisati z istimi črkami?

KOPITAR: Pa naj bosta njuna pomena še tako različna ...

ČOP: Greh – šel; sta e-ja v obeh besedah enaka?

KOPITAR: Gre za mehčanje, za jotiranje ... pošast, šega, šiba, šola, šum ...

ČOP: Je to kakšna posebna znanost: šumevec pred samoglasnikom.

KOPITAR: Se zmešča.

ČOP: Kaj pa: žena – ponižna, več – preveč; pa če – čep, čenča – čelo?

KOPITAR: Pa vrât/ Hals in vrât/der Tore ...

ČOP: Kosîli/gemaht, kósili/gespeist ...

KOPITAR: Pès – kmèt, tèmèn – tèma ...

ČOP: Zdaj nas boste vi, jezikovedi, še dodatno sprli, da se bomo še zaradi črkopisov ločevali, vse bolj drug od drugega oddaljevali. Mar nas ni že protireformacija razdvojila, za stoletja sprla? Trubar in njegovi so med 1550 in 1600 napisali, prevedli in izdali kakšnih petdeset slovenskih knjig in s katekizmom, slovnico in prevodom Biblije postavili temelje jeziku in s tem slovenski knjižni misli. Od 1600 do 1740 ni izšla nobena izvorna slovenska knjiga, menda samo štirje ponatisi cerkvenih bukev.

KOPITAR: Mar res verjameš tej proticerkveni propagandi, dragi moj rojak?

16. prizor

Mina sama.

MINA: Nikdar ne bom končala njegovega portreta. Ne morem. Roka postaja vse bolj okorna. Čopič noče pustiti barvne sledi. On pa sedi tam, mogočen v svoji skromnosti, obraz mu žari, kot da bi bil izklesan iz marmorja, oči žareče, lasje, voljni in valoviti, skoraj vranje črni ... Ko bi le zmogla vstati izza platna in stopiti do njega, da bi se mu čisto približala, se ga dotaknila, da bi bile moje dlani čopič, ki bi za vedno v mojem srcu naslikal njegov obraz. Ne morem več. A nihče, niti on ne

opazi tega. Papa me žene, da se plazim po zaprašenih arhivih knjižnice in iščem neke otomanske dokumente, za katere še sam ne ve, če sploh obstajajo! Prah minulosti lega name, moja koža postaja suha kot papir, rdečkasta, kot da bi jo napadla rja, plesen. Najraje bi zbežala od tod. Iz tega mesta, kjer se počutim, ko bi bila v peči: zrak je tako gost, da se ne da dihati. Iz Donave se dvigujejo zelenkaste meglice, drevje v parku je ožgano, pa je šele junij. Zadnjič sem opazovala cigane, ki so si ob Škotskih vratih postavili šotor; nekakšen cirkus ali menežarija, kaj jaz vem. Tudi živali so bile tam. Medvedi in levi in kače in ... ne, slona ni bilo ... Gledala sem jih, v pisanih cunjah, temne polti, vesele, norčave, nenehno na poti, romarje do konca sveta, brez cilja, brez poslanstva, a srečne in nasmejane ... Ljudje narave, njihov duh se še ni okužil z evropsko kulturo, civilizacijo ... Mi tonemo, mi se pogrezamo ... Pripovedoval mi je o Orfeju in Evridiki. Seveda je on Orfej, o tem ni nikakršnega dvoma, in jaz? Jaz sem potemtakem Evridika. In če me ne pogleda, če mi kar naprej kaže hrbet, jaz pa hodim za njim iz podzemlja v svetlo sončno luč? A če me pogleda, če se ozre prek rame, me ni več. Umrem. Taka je zgodba o Orfeju in Evridiki. In zakaj mi jo je pravil? Zato, da bi povedal, da se lahko iz podzemlja vzpnem v življenje samo, če mu sledim, če grem za njim, za njegovim čudežnim glasom, za njegovo pesmijo, ki oživlja stvari in mrtve.

17. prizor

Antonija, Prešeren, Čop.

ANTONIJA: Končno, dr. Prešeren! Sedite tu poleg, da si vas ogledam.

V gledališču vas velikokrat vidim, a takole od blizu ... Prijatelj Mathias pravi, da vas je težko zvleči od dela, a v gledališču ste redni obiskovalec.

PREŠEREN: Gledališče je eden redkih krajev, kjer ...

ANTONIJA: Kjer se lahko izmenjujejo pogledi brez velike škode. A opazi se jih ...

ČOP: Saj kaj pa naj počnemo zvečer v tej naši Ljubljani, če ne gremo v gledališče?

PREŠEREN: No, Matija, saj veš, kje preživljamo mi, kar nas je prešernih, večino naših večerov.

ANTONIJA: Pri Metki, kot slišim.

PREŠEREN: Ob kozarcu postajajo reči veliko lažje, oblačijo se v prijaznejšo opravo.

ANTONIJA: Brala sem vaše pesmi. So stvari, ki jih težko razumem, četudi ...

PREŠEREN: Koliko pa sploh poznate poezijo, milostljiva?

ANTONIJA: No seveda, prebiram jih ... pesmi ...

PREŠEREN: Čigave?

ANTONIJA: Znamenitih pesnikov ...

PREŠEREN: Nemških?

ANTONIJA: Tisto, kar je pač treba poznati, če hoče biti človek kulturnen.

PREŠEREN: Kakšnega Klopstocka verjetno radi prebirate? On je zelo ... kulturnen.

ANTONIJA: Ah, seveda, kako ga ne bi. Pa Goetheja ...

PREŠEREN: Pa kakšnega Koseskega tudi?

ANTONIJA: Tudi njega, saj velja za našega prvega pesnika.

ČOP: Koseski je prav poseben pojav, slovenski pojav.

PREŠEREN: Piše verze, kot bi nekdo žeblje zabijal. Ali kot pravijo na našem gorenjskem koncu, se opravičujem za robato prisposodbo mojih rojakov, kot bi koza scala na pleh.

ANTONIJA: V našem ljudstvu živi še toliko domiselnosti, kaj ne, Mathias? Če prav razumem, Koseskega ne marate, gospod doktor?

PREŠEREN: Mislim, da bi bilo bolje reči, da on ne mara mene, da me ne marajo tisti, ki Koseskega slavijo in ga postavljajo na oltar.

ČOP: France je človek novega časa, njegov čas šele prihaja. Kranjci so ...

ANTONIJA: Kranjci vam osle kažejo, če sem si prav zapomnila?

PREŠEREN: No, to so takšne drobne zbadljivke ...

ANTONIJA: ... in slep je, ki se s petjem bavi ...

ČOP: Ukvarja ...

PREŠEREN: Zadnje čase bi res potreboval očala.

ČOP: To je le prisposoda.

PREŠEREN: Da umrem brez d'narja, pa je čista resnica!

ANTONIJA: Kaj pa ljubezen?

PREŠEREN: Kaj ljubezen?

ANTONIJA: Deklica, ki jo opevate ...

PREŠEREN: Deklica?

ANTONIJA: No ja ... Primčeva Julija, saj vsi vemo ..

ČOP: Beatrice, Lavra ...

ANTONIJA: Julija, pomeni, da se bo to dekletce vpisalo med muze?

PREŠEREN: Poezija je ... kako bi rekel, draga gospa, je nekaj, kar ne raste na gredi z ostalimi rožami.

ANTONIJA: Kako lepo. A vendar, mar se vam ne zdi, prešerni doktor, da spravljate tega dekliča v zadrego, ko javno razglašate svojo ljubezen do nje?

ČOP: Gospa Antonija, prosim vas ...

PREŠEREN: Ne, je že prav, dragi Matija, da končno slišim odločno besedo poznavalke ne poezije, ampak ženske duše!

ANTONIJA: Se opravičujem, če sem vas s tem prizadela, ampak res sem razmišljala, da mora biti deklica Julija v dokaj neprijetnem položaju, ko vsa Ljubljana ve, da jo doktor Prešeren opeva v svojih sonetih.

PREŠEREN: Srce se ne meni za mestne čenče.

ČOP: Pesnik je vendar Orfej ...

ANTONIJA: Saj prav to: Orfej, zaradi katerega je Evridika pahnjena v podzemlje, če se prav spominjam te grške zgodbe.

ČOP: A jo Orfej gre iskat, da jo odreši večne pogube in trpljenja.

ANTONIJA: Seveda, a vemo tudi, kaj se je potem zgodilo.

PREŠEREN: Le kaj, milostljiva gospa, ki ste dobro poučeni o literarnih rečeh?

ANTONIJA: Ker Orfej, saj je bilo tako, Mathias, popolnoma ne zaupa Evridiki, da mu iz smrti sledi v življenje, se kljub prepovedi obrne in jo pogleda ...

PREŠEREN: In jo tako izgubi, za večno pogubi ...

ANTONIJA: Mar to pomeni, da Orfej ni le pevec, ki vse oživlja, ki mu ne prisluhnejo le ljudje, ampak tudi kamni in rože kot tudi – ah, kako poetična sem postala! – živali, ptiči in srne, ampak svoje najdražje bitje pahne v smrt?

PREŠEREN: Milostljiva, gospa, presenečate me s svojim vpogledom v mitološke in literarne zadeve.

ANTONIJA: Kaj pa naj počnem v tej zatohli Ljubljani, kot da se družim s prijateljicami knjigami.

ČOP: Ko bi le bilo več takšnih gospa, ki bi se posvečale bolj knjigam kot modnim žurnalom!

ANTONIJA: Nič mi ne laskajte, dragi Mathias.

PREŠEREN: Mislim, da niste dokončali svoje interpretacije mita o Orfeju.

ANTONIJA: Res je, sprašujem se, koliko sreče lahko pevec podari opevanemu bitju, če se njuna ljubezen dogaja na meji življenja in smrti.

ČOP: Zanimivo vprašanje.

PREŠEREN: Jaz pa mislim, da ne gre za zanimivost, ampak za namigovanje milostljive gospe Antonije, da je moje opevanje Julije nekaj, kar lahko gre tudi prek meje, ki deli ...

ANTONIJA: Oprostite gospod doktor, nikakor vas nisem hotela raniti, ampak nenadoma se mi je zazdelo, da s to rečjo ni tako enostavno ...

ČOP: Seveda ne, nikakor ne, saj ne gre le za čenče, gre za poezijo.

ANTONIJA: ... ki ljubljeno bitje povzdiguje in tudi pahne v prepad.

PREŠEREN: Oprostite milostljiva gospa, res me presenečate s svojim razmišljanjem, ampak postal sem žejen, in ker nam niste ponudili ničesar razen čaja in piškotkov, grem k Metki, da poplaknem vso to vašo učenost.

ANTONIJA: Samo še malo, samo še malo počakajte, gospod doktor! Prosim vas! Zadnjič sem vas videla na predstavi Grillparzerjeve *Sapfe*.

PREŠEREN: Saj nisva bila sama v gledališču.

ANTONIJA: Iz te čudovite igre smo se marsikaj lahko naučili.

PREŠEREN: Še več bi se, če bi bila prevedena v slovenščino!

ČOP: Tudi to pride na vrsto, France, ne bodi neučakan. Igra nas je poučila, da poezija zahteva svoj davek, ki je celo življenja vreden.

PREŠEREN: Grillparzerjeva igra je odlično delo, a ne vem, kaj ima opraviti z menoj.

ANTONIJA: Ne samo z vami, ampak tudi z gospodično Julijo Primčevo ...

PREŠEREN: Ne razumem vas.

ANTONIJA: Mar ni neuresničena ljubezen pesnico pahnila v smrt?

ČOP: Sama se je odločila, da se vrže s pečin.

PREŠEREN: Jaz nisem ne Sapfo ne brodnik Faeton! Zbogom, milostljiva gospa!

ČOP: France, počakaj no

Čop in Prešeren sama, pred hišo gospe Antonije.

PREŠEREN: Le zakaj si me zvlekel k tej prekleti babi?

ČOP: France, pomiri se, saj ni tako hudo.

PREŠEREN: Seveda ni hudo, še hujše je, ker tako kot ta tvoja gospa razmišljajo tudi drugi ... vsa prekleta Ljubljana.

ČOP: Predvsem gospa Antonija ni baba, ampak zelo kultivirana gospa, sestra našega Irineja Barage.

PREŠEREN: Tistega, ki pokristjanja Indijance! Dolenjska zalega!

ČOP: Ali misliš, da smo Gorenjci kaj boljši? Dragi moj France, so ženske, ki se jih pač ne da opevati ...

PREŠEREN: Pa tudi ljubiti ne, dragi moj Matija, ker so ... ker so močnejše od nas.

18. prizor

Čop, Kopitar, Prešeren, pozneje Karadžić.

ČOP: Že kar nekaj časa sva tu, pa se nam še ni uspelo dogovoriti o usodi Čbelice.

KOPITAR: Saj Dunaj je vendar prijetno mesto. Nudi vrsto zabav, ki jih v Ljubljani ne poznate. In dr. Prešeren se druží s Karadžićevo hčerko, v vseh pogledih zanimivo mladenko.

PREŠEREN: Nisem tu, gospod cenzor, da bi poslušal vaše ocene gospodične Mine.

KOPITAR: Vaša preobčutljivost vam škodi, Prešeren. Tako pri pisanju pesmi kot pri občevanju z ljudmi.

PREŠEREN: Zanimivo je poslušati slovničarja, ko govori o preobčutljivosti. In kako bi kot slovničar definirali pre-občutljivost?

ČOP: Pustimo zdaj občutke. Četrtni snopič Kranjske čbelice je pred teboj že kar nekaj časa in čas je, dragi rojak, da izrečeš svojo dokončno sodbo: kaj naj se črta, kaj naj ostane.

KOPITAR: Dragi prijatelj, četudi sva se ob izbruhu te nepotrebne črkarske pravde znašla na nasprotnih bregovih, ti moram, pa tudi vam dr. Prešeren, razložiti, da je cenzorsko delo zelo odgovorno. Zagotovo vama je jasno, da so se pod Metternichom zadeve zaostrele. Ne gre le za cenzuro, gre za ... kako naj rečem? ... za nadzorovanje in ... kaznovanje.

PREŠEREN: Hočete reči, da je policija budna od mraka do dne, od zore do mraka?

KOPITAR: Ne policija; mi, dvorni uradniki, moramo dosledno upoštevati navodila, ki usmerjajo naše delo.

PREŠEREN: In kje v navodilih piše, spoštovani cenzor ...

KOPITAR: Mož kopitni, ste me zasmehovali.

PREŠEREN: ... da pesnik danes ne sme stopiti po poti, ki jo je utrl Petrarka?

KOPITAR: Ljudski duh, *Volksgeist* in *Naturpoesie*, ali kot pravi Herder: *die singende Natur*. Ljudski duh, ki nezavedno snuje.

ČOP: Pesnik in njegove pesmi, četudi se napajajo pri izviru ljudskega izročila, so umetniški, torej umetelni izdelek; artefakt!

PREŠEREN: Saj sem povzemal duha ljudske pesmi, gospod Kopitar. Brali ste moje mladostne pesmi, ki mi resnično ne morejo biti v ponos.

KOPITAR: Pod preobleko ljudskega metra in metaforike ste izražali svoje individualistične težnje. Tradicijo ste izrabili, da ste zelo neposredno izražali svoje svetovnonazorsko prepričanje. Sicer pa, rojaka, jaz se ravnam po beneški meri: *Niente contra buoni costumi et principi*.

ČOP: Kopitar, ti misliš, da je poezija tako rekoč subverzivna dejavnost, ki lahko omaje stoletno cesarstvo! Kakšna preproščina, oprosti! Samo s poezijo se bo lahko jezik razvijal, postajal gibčen in primeren kot glina za oblikovanje.

KOPITAR: Nobene potrebe ni, dragi Čop, da me poučuješ o stvareh, ki sem jih dognal, še preden sem napisal slovnico. Moje vodilo je – in upam, da ga bosta razumela in tudi spoštovala –, da se še noben narod ni iztrgal iz barbarstva z matematiko: narava ne spreminja svojega teka in Grki ter vsi drugi véliki narodi so se kultivirali z lepimi umetnostmi in znanostmi, z dobrimi pisatelji in pesniki. Ali kot pravijo Francozi: *beaux arts, belles lettres!*

PREŠEREN: Eno je slovnica, kot ste zapisali, večšina, kako pravilno govoriti in pisati. A poezija ni slovnica! In vi ne ocenjujete naših pesmi kot slovničar, ampak kot cenzor, slepo vdan svojim gospodarjem, Avstrijcem, temu germanskemu plemenu, ki nam milostno dovoli, da na Kranjskem pišemo po naše!

KOPITAR: Vi, pesniki, res ničesar ne razumete, razen srčnih viharjev, v katerih nastajajo vaše tožbe, no, da sem natančnejši, *Sonetje nesreče!*

ČOP: Kopitar, tvoje mesto cenzorja gor ali dol, če ne zmoreš v Prešernovih sonetih prepoznati vrhunske lirike, ki se lahko meri z drugimi evropskimi poezijami, ne morem reči drugače, kot da si, oprosti, omejen.

KOPITAR: Ne razumem vaju! Ne morem razumeti, da ne doumeta mojega skrajnega navora, da Slovencem normiram jezik, s čimer bi Slovenci bili edini srečneži v Evropi, v Evropi!, ki bi imeli popolno in razumno, zakonom črkovnega pisanja docela ustrezno abecedo. Tako kot so to imeli Grki, ko jim je Jonec Herodot lahko bral svojo zgodovino vseh plemen. Tako bi lahko slovenska narečja, tako kot grška nekoč, živela dalje druga ob drugem, dokler ne bi, kakor pri starih Grkih, nazadnje najvrednejše postalo splošni knjižni jezik.

ČOP: Ne morem ti oporekati, vendar zato še ni nikakršne potrebe, da se spreminja ortografija in da si dva Štajerca, Metelko in Dajnko, izmišljujeta nova črkovna znamenja!

KOPITAR: Nič napačnega nista storila; sledila sta moji tezi, da se slovenščina skupaj z nemščino in grščino uvršča med izvirne jezike, ki jih je ustvarila človekova sposobnost za oblikovanje jezika.

PREŠEREN: In zato naj bi se kaša pisala kaša? Da bi bila bolj okusna?

KOPITAR: Poznam vaš sonet. Težko bi rekel, da vam je v čast. Norčujete se iz znanstvenih prizadevanj, da bi uredili vso to črkopisno zmešnjavo.

ČOP: Jernej, vprašanje jezika ni le vprašanje črkopisa. Poezija ima drugačne, višje naloge: predvsem ne sme biti abstraktna, a tudi ne moralična,

mora biti plastična, ne prežeta s skrajnim subjektivizmom, mora biti uravnovešena; skratka: današnja poezija mora biti klasično romantična. In takšna je Prešernova, pa če se, gospod cenzor, postaviš na glavo.

Vstopi Karadžić.

KOPITAR: Čop, našo debato si znova zaobrnil v popolnoma drugo, napačno smer ... Ja, dragi moj Vuk, kaj pa ti tukaj, moral bi vendar biti v Göttingenu ali vsaj na poti tja?

KARADŽIĆ: Tri dni so me zadrževali ... mar nič ne veste?

ČOP: Kaj pa naj bi vedeli?

KOPITAR: Govorite že vendar!

KARADŽIĆ: Karantena ... že nekaj okrajev so zaprli; nepredušno ... morda samo podganam uspe, da ...

KOPITAR: Kolera? Kolera! O, moj mili bog! Usmili se me!

KARADŽIĆ: Usmili se nas vseh!

PREŠEREN: In zdaj, Matija? Zdaj bova ostala zaprta na tem prekletem Dunaju!

KOPITAR: Saj ne more biti res! Ta vročina, brezvetrje, Donava miruje, kot bi umrla.

ČOP: Tej bolezni pravijo tudi modra: človek pomodri, medtem ko gre vse od njega.

KOPITAR: Moja mati, moj oče ... sta ... oba podlegla koleri, ko je bila na Kranjskem epidemija kolere.

KARADŽIĆ: Iz Indije prihaja ta smrtna bolezen. Od tam, kjer so propadle vse starodavne civilizacije, danes pa vlada barbarstvo.

PREŠEREN: Iz Indije? A kako se širi? S čim se prenaša?

KARADŽIĆ: Pravijo, da z nečistočo, s postano vodo, z morskimi ribami, školjkami

KOPITAR: Zdaj smo ujetniki ... Ujetniki nevidnih sovražnikov. Turkov smo se lahko obranili z ognjem in mečem, kako naj se preklete kolere?

KARADŽIĆ: Ne le Turkov, dragi prijatelji, tudi Zlate mošeje!

PREŠEREN: Zlate mošeje?

KARADŽIĆ: Da, Otomani so hoteli sredi zavojevanega Dunaja zgraditi Zlato mošejo in tako povezati zahod z vzhodom. Islam s krščanstvom, v Stambulu Modra, na Dunaju Zlata mošeja. Niso nameravali požgati prestolnice monarhije, le v njenem srcu zgraditi mošejo s kar osmimi minareti, z dvema več, kot jih ima Modra.

KOPITAR: O, bog, kolera! Kolera! Kolera ...

19. prizor

Mina, Karadžić. Klet Dvorne biblioteke.

MINA: Papa, papa, hitro sem!

KARADŽIĆ: Saj že grem.

MINA: Nekaj sem našla ... mislim, da je to ...

Mina drži šop papirja, povezanega v zvitek.

KARADŽIĆ: Kaj? Pokaži, golobica moja, pokaži mi

Karadžić vzame liste v roko, jih razveže in začne listati.

KARADŽIĆ: Mina moja, moja Mina! Saj ne morem verjeti! Res sva našla ... res si našla! Golobica moja.

Karadžić bere.

KARADŽIĆ: Res je, dnevnik Kara Mustafe! Vedel sem, da ga bom našel, da ga bom jaz našel.

MINA: Čigav dnevnik?

KARADŽIĆ: Vélikega vezirja.

MINA: Vezirja?

KARADŽIĆ: Lale Kara Mustafa Paše.

MINA: In zakaj si si ga tako želel najti, papa?

KARADŽIĆ: Ker so v njem zapisane nepoznane stvari. Zdaj se bo zgodovina drugače pisala! Vezir Kara Mustafa je vodil obleganje Dunaja in bil poražen. Ves čas obleganja je narekoval pisarju dnevnik, iz dneva v dan, in v njem je zapisanih nešteto skrivnosti, za katere je Kara Mustafa mislil, da bodo na veke vekov ostale skrivnosti. A ko je njegova vojska klonila, ko je bil otomanski prapor razcefiran in vezirjev turban okrvavljen, se je eden od avstrijskih poveljnikov polastil vezirjevega dnevnika.

MINA: In ga shranil kar v arhiv Dvorne knjižnice?

KARADŽIĆ: Nikakor ne. Dolgo ga je skrival, eden od zajetih tolmačev mu ga je, v zameno za življenje, prevedel, četudi je vedel, da mu za tako dejanje sledi večno pogubljenje v mohamedanskem peklu.

MINA: A od tedaj, papa, je minilo že poldrugo stoletje ...

KARADŽIĆ: Nič zato! V dnevniku se skriva skrivnost, ki bo zahtevala, da se na novo napiše zgodovina Evrope. Predvsem pa vloga naše matere

Srbije in nas, njenih otrok, ki nas obtožujejo, da smo ... da smo Otomanom hoteli prodati Evropo!

MINA: Pa nam bo danes tako odkritje res pomagalo? Nas bodo ti tujci gledali zato bolj prijazno? Saj četudi smo katoličani, o nas govorijo kot o ...

KARADŽIĆ: ... kot o pravoslavcih. Tistih, ki smo se junaško uprli Turkom! In nogo sem daroval za našo svobodo. Zdaj pa se tam doli moji srbski bratje znova klanjajo turbanom.

MINA: Ah, papa ...

KARADŽIĆ: Povsod sem sumljiv, tako tu na Dunaju kot v Srbiji. Zasedujejo me, vohunijo za menoj.

MINA: Kaj bo z nami? Kaj bo z našo družino. Zadnjič me je nekdo na cesti sem v knjižnico tako čudno gledal ... Sem se kar malo bala.

KARADŽIĆ: Nič se ne boj, golobica moja. Saj imamo gospoda Kopitarja. On ima tu velik vpliv, celo k cesarju hodi na avdienco. Veš, da ga je cesar poslal v Pariz, da bi se tam dogovoril o vrnitvi za časa Napoleona ukradenih dragocenosti. In jaz mu vračam njegovo naklonjenost in širokogrudnost s tem, da sem se lotil reforme srbskega, našega jezika, da ga očistim vse navlake starocerkvene slovanščine in rusizmov.

20. prizor

Prešeren, Čop, Kopitar.

PREŠEREN: Gospod cenzor, rekli ste, da danes na Kranjskem že vsak pisari, celo o šušmarjih ste govorili, in uporabili ste hude besede, ko ste pisanje verzov povezali s sleparijo. Upam, da pri tem niste imeli v mislih čbeličarjev?

ČOP: Treba je biti kritičen, se strinjam, vendar je treba našim pisateljem dati ustrezne zglede, jih poučiti ne z uničujočo kritiko, ampak jim pokazati, razkriti tisto, kar se je že povzpelo na vrhove, kjer vlada lepota.

KOPITAR: Draga rojaka, saj sama vesta, da so vsi moji "nauki", kot jih imenujejo moji sovražniki, v resnici le dobronamerni nasveti tistim, ki se še lovijo tako na polju jezika kot stihoslovja. Zato in samo zato sem opozarjal na nepotrebno uporabo tujih besed, pa tudi pred tako imenovanim "navdihom", ki so ga iznašli tisti angleški sanjači, romantiki, kot se jim pravi, sem svaril, saj pesem ali proza, da, tudi proza, ni odvisna od meglenih domislekov, ampak mora zasledovati neki cilj ...

PREŠEREN: Torej naj bo, poezija, nekaj takega kot nasveti za kmetovalce, ki se morajo ozirati gor v nebo, da vidijo, ali se pripravlja na nevihto in ali je že polna luna?!

KOPITAR: Dragi Prešeren, zakaj se nenehno norčujete iz mojih – ponavljam – dobronamernih nasvetov kranjskim častilcem muz.

ČOP: Vendar, dragi cenzor, ne moreš zanikati, da so se tvoji dobronamer- ni, nemara celo dobrohotni ...

KOPITAR: Prav imaš, dobrohotni ...

ČOP: ... nasveti spremenili v cenzuro.

KOPITAR: To je moj poklic. Cesarju odgovarjam za svoje delo, ki mora biti vestno!

PREŠEREN: Vestno? Tako, da ste črtali tiste verze, tudi moje, spoštovani gospod cenzor, ki so skušali opevati lepoto.

KOPITAR: Deklice, ki ...

PREŠEREN: Vsak pesnik, to že morate priznati, ima – kot pravijo – svojo muzo ... pa naj ji bo ime Lavra, Beatrice ali Francka.

KOPITAR: A zdaj ji je pa Francka ime?

ČOP: Zdi se mi, Jernej, da so tvoji “nasveti” bili pri nas doma napak razumljeni ...

KOPITAR: Zagotovo! Saj ravno v tem je problem! Vi, doktor Prešeren, ste mi očitali, da si želim, kaj želim, da zahtevam, naj naši pesniki “gorjansko zarobijo”, naj po “rovtarsko” vežejo “otrobe” in da bodo tako nastale naše, “rovtarske Atene”.

PREŠEREN: Mojo *Novo pisarijo* ste brali tako, kot bi jo bral kakšen dvorni uradnik, zadolžen za zemljiško knjigo, ne pa kot eden najbolj učenih Kranjcev, četudi v službi cesarja!

ČOP: Poznavalec sodobne evropske poezije ...

KOPITAR: Tiste, tako imenovane ... romantične!

ČOP: Da, romantične, saj kaj pa so Byron, Mickievicz, Mácha, Słowacki, Leopardi, Lamartine, Goethe drugega kot romantiki! Mar tudi zanj misliš, da je ekscentrik, sanjač, lovec na oblake?

KOPITAR: Vem, vem, dragi profesor, da si se kot malokdo seznanil z evropsko poezijo, še zlasti, ko si bil profesor v Lvovu, ampak povem ti, da na Kranjskem še niso dozorele razmere, da bi lahko posnemali te ekscentrične pesnike. O vélikem Weimarcu pa res ni treba zgubljeni besed; vsi vemo, kakšna je njegova cena!

PREŠEREN: Povem vam, gospod cenzor, nikdar ne bodo pri nas “dozorele razmere”, če boste vi tu, na Dunaju, razsojali kot tista gospa z zavezanimi očmi in tehtnico v desnici. Poezija se ne da meriti, kot se meri

količina zrnja v kašči! Poezija ni boljša tedaj, ko je letina bogatejša; jezik je tisti, ki naredi poezijo, da je poezija ...

KOPITAR: Sedaj pa vas je malo zaneslo, prijatelj, kot da bi pozabili nauke starih mojstrov, Latincev, ki so opozarjali na mero! Na mero! Ki je in mora biti edina vodnica pri pisanju pesmi; nobenega pretiravanja, nobene ekstravagance, nobene megle Mera, dragi moj poet, pomeni zmernost!

ČOP: Strinjam se, a lahko tu zatrdim, da prav vseh teh "slabosti", ki jih omenjaš, v poeziji naših čbeličarjev ni najti.

PREŠEREN: Dovolite mi, gospod cenzor, četudi vam težko rečem cenjeni, saj ...

KOPITAR: Od vas, gospod doktor, sem že vsega vajen ...

PREŠEREN: Tudi sami ste obilno prispevali k temu, da se danes na Kranjskem kregamo o tem, kako pisati, s kakšno abecedo, in ne o tem, kakšna naj bi bila naša mlada literatura! Kaj nam bodo koristile te neumne novotarije, ki jih je Metelko razglasil za rešitev slovenskega jezika! Jaz jem kašo, pa naj se piše tako ali drugače. In vi ste, res ne vem, zakaj, podprli ta jalova prizadevanja, da bi se uveljavil nov črkopis!

KOPITAR: Krivični ste, gospod Prešeren, zelo krivični! In to zaradi tega, ker, kot kaže, ne razumete, v čem je problem novega črkopisa, ki nam ga je dobrohotno ponudil spoštovani gospod jezikoslovec Metelko!

ČOP: Tudi jaz ne vidim pravega vzroka za uveljavljanje, celo za normiranje metelčice. Baje se že tiskajo knjige, celo šolske, v novem črkopisu.

KOPITAR: Seveda se, in tega se lahko le veselimo!

PREŠEREN: Če se bomo veselili le novega črkopisa, potem se nam ne piše dobro! Četudi se piše v metelčici! Gospod Kopitar, dovolite mi, da vam povem takole: naj bo črkopis tak ali drugačen, pri čemer so te Metelkove grabljice popolnoma neustrezne naravi slovenskega jezika in našemu pesniškemu duhu, naš jezik se mora razvijati tako rekoč brez slovničnih, še manj pa cenzorskih omejitev! Mi moramo tekmovati z evropskimi narodi, z evropskimi jeziki, tako, da bomo pisali romance, balade, sonete ... vse te romanske pesemske oblike, o katerih kar največ ve moj prijatelj Matija! Saj te pesemske oblike so posode, v katere moramo naliti naš jezik, da se obogati in oplemeniti.

ČOP: Jernej, o tem sva govorila že pred leti. In bil si sila nezaupljiv do teh, kot si rekel, tujih vzorov in vzorcev, ki še slovenskega imena nimajo!

KOPITAR: Da, o tem sva že govorila in že tedaj nisva našla skupnega jezika ...

ČOP: Četudi sva govorila po naše ...

KOPITAR: A povem vama, draga rojaka, da ne bom popustil. Ker nisem

le dvorni cenzor, jaz sem tisti, ki skrbi, da se bosta slovenski jezik in literatura razvijala po naravnih zakonitostih, pri čemer nikakor ne smemo pozabiti, da smo del velike slovanske jezikovne skupine.

PREŠEREN: Recite z mojimi besedami, gospod varuh slovenskega jezika in literature: "Od mene pesem vsaka je prekleta, ki nima prav slovenskega imena, naj še tako prijetno bo zapeta ...".

KOPITAR: Zelo samozavestni ste, gospod doktor Prešeren, da ob teh tako pomembnih vprašanjih, o katerih se bomo morali končno vendarle poenotiti, citirate svoje verze iz *Nove pisarije*, v kateri me poimenujete za Pisarja in se iz mene norčujete!

21. prizor

Prešeren sam.

PREŠEREN: Kaj sploh počnem tu? Čop me je zapeljal, kot vedno, da sem šel z njim. Enega samega verza nisem napisal v teh dneh, četudi se mi nekaj ... nekaj nenavadnega suče ves čas v mislih ... Naj še naprej objokujem, pa četudi postanem Petrarka, njo, ki se ne meni zame?! Še največ, morda sploh največ, kar je mogoče, da ustvari človekov duh, je pesem, ki opeva tisto, česar sploh ni! Kaj pa sploh vem o nji? Kaj ona o meni? Ko sem ji dal svoje vezane pesmi, se je vljudno zahvalila, kot se zahvali služkinji, ki od šivilje prinese novo obleko, nato pa je rekla ... kaj že, kako že? Naj ne oviram njene ljubezni? Ne, naj ne stojim na poti njene ljubezni?! Vse to je nič, nič, ki ga vlivam v jezik, nad katerim bdijo slovničarji, filologi in črkarji, ti trapasti Abderiti, nič vrednejši od oslovega govna. Kaj pa tisti Metelko ve o poeziji?! Morda je kdaj sedel v gostilni, ko so pijani vaški fantje zapeli kakšno pijansko štajersko! Kopitar ... ja, ta Kopitar, rdečelasi škrat, zvest sluga metternichovega policijskega režima, ki ... Znova, že spet ta nenavadni zven, besede, ki se povezujejo v kito, v cvetni venec, venček, s katerim nevesta okrona svojo nedolžnost ... Znova: beseda za besedo, ki še nič ne pomeni ... kar je ... beži ... kdo? Tisti, ki ga ni. Sem to jaz? ... ne bežim, saj beg ni Bog ... ki vodi nas ... le kam? V nebo? Če je nič, potem tudi nebo ni nebo, ampak ne-bo. In potem ... kaj pa je potem? Kar je, je, ampak tisto, kar je bilo? In kar bo? (*Daljši premor.*) Mina ... Mina ... skoraj Otomanka, temne polti, kot da bi pod marmorjem ždela noč ... Kako me je gledala, še nikoli me ni ne ženska ne deklica gledala tako ... Njen pogled ... z desnico in čopičem v njej se me je dotaknila, četudi je sedela pet metrov od mene.

Vsak gib, vsaka poteza njene roke in njenega šestega prsta, ki je čopič, je ... Ah, kaj bi s tem ... Znova postajaš sentimentalen, Prešeren! Tu nisi zaradi neke lepe napol Srbkinje, tu si zaradi svojih pesmi, s katerimi mož kopitni preizkuša svoje lastno potrpljenje ...

22. prizor

Mina in Karadžić. Mina leži v postelji.

KARADŽIĆ: Mina, golobica moja!

MINA: Moja krila so zlomljena ... nikdar več ne poletim ...

KARADŽIĆ: Ne govori tako, edina moja! Moj dobrotnik Kopitar je obljubil, da pošlje k tebi najboljše zdravnike, kar jih premore Dunaj.

MINA: Poglej me, papa. Poglej moj obraz, moje roke, mojo kožo ...

KARADŽIĆ: Gledam te, Mina moja, gledam, in v tebi vidim še toliko življenja.

MINA: A tega ne vidiš, da sem vsa pomodrela. Je to znak, da je v meni še veliko življenja? To je znak, da življenje iz mene odhaja. Odteka: z drisko in bruhanjem.

KARADŽIĆ: Zaupaj mi, otrok moj! Pozdravili te bodo. Kopitar je obljubil!

MINA: In kako me bodo zdravili, če niti ne vedo, kakšna bolezen je to?!

KARADŽIĆ: Govoril sem že z dr. Schillerjem; pravi, da se imenuje modra bolezen. Ker se ...

MINA: Ker sem postala vsa modra, kot da bi se umivala z indigom. Papa, čutim v sebi, tu notri čutim, da se je nekaj naselilo v meni, kar me grize in najeda in srka iz mene vse tekočine ... samo pila in pila bi, a kaj, ko potem vse izbruham.

KARADŽIĆ: Mina moja, še danes pride dr. Schiller. Je najboljši zdravnik, on ti bo pomagal. Ozdravela boš in še pred veliko nočjo se boš znova sprehajala po Belvederu.

MINA: Papa, ali misliš, ali misliš, da ...

KARADŽIĆ: Vprašaj, Mina, edina moja, vprašaj me ...

MINA: Ali miliš, da me je bolezen napadla, ker sem toliko časa brskala po tistih starih, zaprašenih, plesnivih papirjih?

KARADŽIĆ: Mina, kako sploh moreš pomisliti na kaj takega! Saj to je vendar arhiv Dvorne biblioteke.

MINA: Bog ve, kaj vse se skriva v tistih kupih papirjev ... Morda je bila prav v tistem dnevniku, ki si si ga tako želel najti, skrita kakšna bolezen ... kakšna otomanska bolezen ki je tu sploh ne poznajo ...

KARADŽIĆ: Mina, hči moja, vročica te obliva, tvoje misli so kot prestrašeni jagenjčki ... Nikakršne bolezni ni bilo tam v tistem dnevniku! Pozabi na to. Le veliko razodetje, ki je spremenilo zgodovino. Zaspil zdaj, in ko se zbudiš, bo dr. Schiller že ob tvoji postelji.

MINA: Saj bi spala, pa ne morem ... Saj bi sanjala, pa ne morem ...

23. prizor

Matija Čop in Antonija pl. Höffern.

ČOP: Resnično sem vesel, da vas znova vidim. In srčno upam, da se med nama ni nič spremenilo, ne glede na to, da se nekaj časa nisva videla.

ANTONIJA: Mathias, nič se ni spremenilo ... In se, žal mi je, tudi ne bo. Spoštujem vas, stali ste mi ob strani, ko sem ostala sama ... Nekateri tam doli so celo namigovali ... Saj dobro poznate naše ljubljansko gnezdo ...

ČOP: Draga Antonija, v nobenem primeru vam nisem želel škodovati ...

ANTONIJA: No, vendar ste mi izkazovali precejšnjo naklonjenost ... Četudi sem bila še v črnini.

ČOP: To naklonjenost do vas še vedno čutim. In v mesecih, ko vas nisem videl, se je ta naklonjenost samo še okrepila ... poglobila ... mislim, da bi lahko rekel ...

ANTONIJA: No, kar recite, dragi Mathias. Ne bodite kot cesar Klavdij!

ČOP: Res nisem kakšen Don Juan, a vseeno ...

ANTONIJA: A vseeno me ... me ... ljubite ... Saj ste to hoteli reči.

ČOP: Da, ljubim vas. In želim si, da bi se najini življenji združili.

ANTONIJA: Dragi Mathias, moj prijatelj ste, prijateljstvo je lepa stvar, a ljubezen je nekaj popolnoma drugega.

ČOP: Kmalu se bom vrnil v Ljubljano, tam mi ponujajo ugledno službo ...

ANTONIJA: Do vas moram biti popolnoma odkrita ... ker ste moj prijatelj ... Odhajam ...

ČOP: Odhajate, kam za božjo voljo?

ANTONIJA: Za bratom Friderikom v Ameriko.

ČOP: Med Indijance?

ANTONIJA: Med Indijance.

ČOP: Kako? To je popolnoma brezumno dejanje.

ANTONIJA: Mar po vaše tudi moj brat ravna brezumno, ko opravlja misijonarsko delo med Indijanci in se uči njihovega jezika in jim piše prvo slovnico?

ČOP: Nikakor ne! Friderik Baraga se bo zapisal v zgodovino kot nadvse pomemben mož. In tako se bomo Slovenci vpisali na zemljevid sveta. In kdaj se vrnete? Za koliko časa greste k bratu?

ANTONIJA: Ne bom se vrnila. Tam ostanem, bratu bom pomagala ... da mu bo lažje med tistimi ... rdečkožci. Saj so vendar še divjaki, ki jih bo krščanska vera spremenila v božje otroke in naše brate.

24. prizor

Mina v bolnišnici.

MINA: Zagrnili so me s temi belimi rjuhami ... belina vse naokrog ... so jo mar angeli stkali? ... Kdo se je naselil vame? Ogenj? Žeja! Tako sem žejna, a ne dajo mi niti praznega kozarca! O bog, zakaj? So me zastrupili tisti stari, zaprašeni svežnji, ki sem jih dan za dnem premetavala v kleti biblioteke? A pomočnik, gospod, kako že? Niederbücher? Tako nekako ... Je tudi on zbolel? Prav gotovo. Saj zakaj bi pa samo jaz! Vode, dajte mi vode, vsaj dve, tri kapljice; kot da bi bila vrabček, ki se odžeja v luži, ki jo je že sonce popilo. In roke, moje roke? Zakaj so vse modre? Komaj, da jih še čutim ... a čopič je še vedno med mojimi prsti ... tisti čopič, s katerim sem osenčila njegovo čelo ... Kako me je gledal! In rekel je, da je postal ujetnik mojih oči ... Jaz pa vem, da sem postala ujetnica njegove podobe ... Kje ste? Je sploh kdo tu? Odgrnite te bele plahte! Dajte mi vode! Peljite me k studencu, da ležem na njegovo dno in me voda spremeni v cvet ... da postanem Ofelija ... četudi utopljena, vsaj nikdar več žejna Spet gre vse iz mene ... kolikokrat še? Saj ni ničesar več v meni ... samo tekočina ... ki je ne morem piti! A vsaj ne smrdi več ... Zdaj sem vsa čista, vse me je zapustilo ... še malo, pa me bo zapustilo tudi telo in bom samo še ... le kaj? Duša, pravijo ... Kaj pa je duša? Kje je? Morda pa je ona prva zapustila moje telo in za seboj pustila samo to strašno, peklensko žejo! Voda, pridi, voda moja, sestra, da te poljubim, da me poljubiš, da pogasiš ogenj na mojih ustnicah ... Voda, vodica moja, potoček, studenček, dež ... saj je vseeno, samo obišči me blagoslovljena v mojih mukah ...

Epilog

Prešeren sam v Čopovi knjižnici. Krog njega kupi knjig, vseh skupaj je 2000. V roke jemlje knjigo za knjigo in zapisuje naslove. Kasneje vstopi Antonija, ostarela.

PREŠEREN: Essai sur l'Homme, Alexander Pope, Geneve 1745, Odissea di Omero, Livorno 1823, Homeri Odissea, Theodossius Richelius, Iliade di Omero, Milano 1820, Nouvelles de Jean Boccace, Mirabeau, Paris 1802, Titi Livii Patavini, Historiarum liber primus, Pindari Carmina, Organum Aristotilis, Basileae 1545, Aschili Agamemnon, Leipzig 1823, Albius Tibulus, Gedichte, Wien 1801, Wieland, Satiren des Horaz, Wien 1794, Moses Mendelssohns Philosophische Schriften, II. Band, Karlsruhe 1802, Rime di Petrarka, Firenze 1822, Hesiodi carmina, Leipzig 1818, Jurij Japej, Proprium Sanctorium, Laybach 1781, Voyage du Jeune Anachris en Grece, Paris 1791, Aristoteles de Poetica, Leipzig 1780, Herodians, Lebensbeschreibung der röm. Kaiser, Leipzig 1791, Satire Rime di Ludovico Ariosto, London 1716, Les Nuits Peruviennes ou le dictaionaire la mode, Lima 1771, Victor Hugo, Repertoire du Théâtre Francais Berlin, Berlin 1833, The works of Thomas Moore, Leipzig 1826, Thomas Paine, Rights of Man, London 1791, The Selected Poetical Works of Lord Byron, Paris 1835, The Eternity of the Universe, London 1827, Stara Powest a Stogmyrowi, Praha 1827, Sir John Bierley, The British Writers With Biografical and Critical Preface, London 1822, Don Juan by Lord Byron, Jones et Co's Correct University Editions of British Classic Authors, London 1826, John Moore, A View of the Case and Progress of the French Revolution, London 1795, Daniel Defoe, The Thruer Born Englishman, London 1821, Serbissch – Deutsch – Lateinisches Wörterbuch, Wien 1818, Mali besednjak, Laybach 1834, Josef Dobrowski, Entwurf zu einem allgemeine Etymologikon der Slavischen Sprachen, Praha 1813, Ilirski Slovenci, Narodne pesme, Agram 1840, Kranjska Zhebeliza, Lybacch 1830, Stanko Vraz, Djulabije, Agram 1840, Varh, Komedija v 2 dejanjih, Laybach 1840, Stanko Vraz, Gusle i Tambure, Praha 1845, Stanko Vraz, Glasi iz Dubrave Žerovinske, Agram 1841, Slovenski vertnar, Laybach 1848 ... (*Daljši premolk*) No tega mu pa res ni bilo treba položiti med svoje zaklade ... J. V. Koseski, Devica Orelanska, Laybach 1848 ...

Vstopi Antonija. Prešeren se zdrzne, prekine delo. Strmi vanjo. Ne ve, ali je privid ali je resnična. Antonija je oblečena v indijansko nošo.

ANTONIJA: Gospod doktor, še ti dve knjigi vpišite na seznam. Mathias bi se ju bil zagotovo zelo razveselil.

Prešeren vzame ponujeni knjigi in še vedno strmi v žensko prikazen.

ANTONIJA: Gospod doktor, se me ne spominjate več? Baragova sestra sem, vdova po plemenitem Höffernu, Mathiasova prijateljica ... brezbožnica, četudi misijonarjeva sestra ...

PREŠEREN (*bere*): A Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language, A Dictionary of the Otchipwe Language ... Saj to je delo vašega brata Ireneja Friderika?

ANTONIJA: Očipvejcev ni slepil z nebesi, niti jim ni grozil s peklom, napisal je slovnico njihovega jezika in sestavil slovar. Pri tem se je držal pravila, ki sta ga Matijas in vi zagovarjala v abecedni vojni: en glas ena črka. Ne z mečem, ne s križem, z jezikom jim je približal našega Boga, četudi je spoznal, da so njihovi bogovi prav tako resnični kot naš Jezus. Za tri Ljubljane jih je krstil z lastno roko, roko ponižnega služabnika, roko očeta in brata ... in bili so njegov bratje in sestre, ne le v veri ...

PREŠEREN: Matije ni več ... izdalo ga je srce ...

ANTONIJA: Čigar srce ostane samo, ne more biti izdajalec. Ustavi se, ker nima za koga bítí, saj je tako, gospod doktor?

PREŠEREN: Voda nam ga je ukradla ...

ANTONIJA: Sedaj govorite kot domorodec tam ob Gornjem jezeru. Voda je mati, gospod doktor, Očipvejci mrtve položé na čolne in jih darujejo vodi, da jih, mati, sprejme vase.

Antonija se obrne in odide brez slovesa. Prešeren drži v rokah knjigi.

Odhajajoča Antonija poje pesem v očipvejščini.

ANTONIJA:

*Angvamisín mino bimadisín,
bimadisín mino angvamisín,
mino, mino,
angvamisín bimadisín,
kvivisems, ikvesens,
min, kin, gvanač, seniba, ninidž,
seniba, seniba, ikve, nindž,
abinodži, endaiǵánga, nos, minga.
Angvamisín mino bimadisín,
bimadisín mino mino angvamisín ...*

Aleš Berger

Dve radijski

Poker

A: A nehamo?

B: Ne, gremo še eno.

A: Partijo ali rundo?

B: Kakor bo čas.

C: Seveda gremo, kaj naj drugega zdaj.

B: Najbrž bo kar ta zadnja.

A: Jasno, vsak čas bo šest. (*Natakanje vode v kozarec.*)

B: Ampak zvišamo tarifo, če je ta zadnja, vsaj za še enkrat.

C: Kaj nisi zadosti nagraabil?

A: Mu je zadišalo.

C: Res je imel krompir, od polnoči naprej ves čas.

B: Kaj krompir, znanje.

A: Pa blefiral si, da se je kar kadilo.

B: Zakaj si pa nasedel? To je špil.

A: Je, ja, ampak si preveč.

B: Kaj preveč? V tem je štos. Nasedeš ali ne. Za stotko ali za sto jurjev.

A: Ja, ampak ti klinc bi si še zlata navlekel.

B: A si ga ti nisi, kadar si lahko? Spomni se prejšnji teden, prec po malici, iz stošestindvajsetice.

C: Nehajta, brez veze se je kregat. Daj že delit, Ante.

A: A jaz?

B: Ne reci, da si pozabil.

C: Spi se mu, ne vidiš?

B: Saj je res že pozno. (*Tudi sam zazeha.*)

C: Misliš zgodaj, anede?

A: Koliko je torej vložek?

B: Vsaj še enkrat več, sem rekel. Dvesto.

C: Zaradi mene. Imam še rezervo.

A: Jaz tudi. Ne misli, da se bom usral.

B: Tako. In dvesto za vsako karto.

C: Zdaj pa pretiravaš, Brane. Zakaj bi toliko denarja na mizo metali?

B: Ker uživam, Cenc. Uživam, ko ga mečem.

A: Ko ga pobiraš pa še bolj.

B: Točno res. Čim več ga je, tem bolj uživam. Takole v svežnjih, lepo povezanih. (*Šlestenje bankovcev.*) A ti ne?

A: Manj kot ti, bi rekel.

B: Ker ga manj pobereš, haha.

C: No, dobro, vsak ima svoje veselje, ko pride njegov čas. Recimo dvesto, pa sto za karto in za višanje potlej.

A: Okej.

B: Naj vama bo. Včeraj nista bila takšna pezdeteta.

C: Ne gre za to, Brane. Ni isto vsak večer, ni isti filing.

A: Včasih je pomalem dolgčas, celo tak špil. Se le vleče vse skupaj.

B: V redu, ni isti filing, včasih malo dolgčas, ampak zdaj pa že raztalaj, Ante.

A: Kdo privzdigne?

B: A si pozabil?

C: Ne vidiš, da blefira?

B: A zdaj pa on? Bo še zblefiral, da je zaspal ... No, dajmo, evo vložek.

A: Zakaj pa švicarje? Smo rekli, da danes ves čas za evre.

B: Ker so mi pač švicarji prišli pod roke. Nisem vedel, da so tudi noter.

C: Glej, da jih boš znal pospraviti.

B: Cenc, a jih kdaj nisem?

A: Nimam švicarjev, na mizi.

B: Pa pojdi ponje.

A: Se mi ne ljubi do sefa, če po pravici povem. Ko je že skoraj konec. In še rado se zameša, ti bankovci.

B: Eh, Ante moj dragi, si pa res en špilferderber.

C: Nehajta, ne bom še enkrat rekel. Če se mu ne dá, mu res ni treba. Gremo pa ena za ena, sto švicarjev, sto evrov.

A: Prav. In če mu kakšen dolar pod roke pride, je ista pašta. (*Deli.*) Dve, dve, dve.

B: Hehehe. Me nič ne maraš, ampak karte mi daš pa za kušnit. Dvigam. (*Sveženj bankovcev tlesne na mizo.*)

A: Smo rekli, da ne bomo komentirali.

B: Kako da ne? To spada zraven. In kaj je narobe, če rečem, da si mi dal krasno karto?

A: Blefiraš.

B: Kdo to pravi? A greš zraven ali ne?

A: Grem.

C: Jaz tudi. In dvigam.

B: Cenc, tako se govori. Enačim.

A: Enačim, in še dvojno.

B: Zdaj pa ti blefiraš. (*Natakanje tekočine, pitje.*)

C: Enačim.

A: No, kaj bo, Brane?

B: Čakaj, da se odločim. (*Ukreše vžigalnik.*)

C: Daj mir, saj veš, da tukaj ne smeš kadit.

B: V redu, saj nisem mislil zares. (*Po preudarku.*) Grem zraven, če lahko dam noter vse.

A: Vse tole z mize?

B: Ne, vse iz sefa, grem iskat.

C: Pa se splača, Brane? Saj bo vsak čas konec.

A: Madona, temu se res ljubi.

B: Vse dam gor, in če sem zmagal, sem vse vajino dobil. (*Odrine stol, koraki, odpiranje sefa.*)

C: Mater, si otročji. Pomisli, kaj je bilo v sredo, kakšna štala potlej, smo komaj zrihtali, da je bilo vse prav nazaj.

A: In bo spet hotel, da pospravljava za njim.

B (*meče na mizo*): Evo, štiristo, pet taužent, obveznice Glaumauter, zlata ura, pištola, škatla porno filmov, en tajni zapisnik s komiteta.

A: Pa ta je res spraznil cel sef...

B: No, kaj imata, kaj? Si ne upata pokazat, a? No, dajta sem, vse svoje!

A: Se bo zamešalo...

C: Zdaj ga res serješ, Brane. Pomiri se, še par minut, dol se usedi. Resno ti rečem, in poslušaj me, brez vica, smo prijatli, ampak sem le tvoj šef. (*Premor.*)

B: Mogoče me je res zaneslo, Cenc. Res me kdaj. Tako fino se mi zdi, če višam, višam in vse pobrem.

A: Pospraviti bo treba, je vseeno preveč razmetano.

B: In prima karto sem imel, ne blefiram. – Mogoče sem res idiot.

A: Ma, ti bova pomagala, a smo ekipa ali ne? (*Pospravljanje.*) Nazadnje si vse iz istega vzel, ne res?

B: Ja. Tristopetnajstica. Prej pa tisti dvojni spodaj na levi, saj vidiš, sem ga odprtega pustil.

A: Mora biti lepo nazaj zloženo, čim prej, in zaklenjeno. – Kdo je za nami?

C: Darko, Evgen pa Frane.

A: Fejst fantje, ampak boljše, da ne vidijo, kaj se gremo.

B: A misliš, da se oni ne?

C: Me ne briga, kaj počnejo, in upam, da tudi njih ne, kaj mi.

B: Če bi enkrat skupaj zašpilali, mi trije proti njim.

C: Eh, Brane, si ti en zasvojenc. Naj kar lepo med nami ostane. – Kako, gremo na brzino zunaj na en pir?

A: Lahko. Potem pa spat. Do dveh popoldne, ali do treh.

C: Blagor tebi. Pri meni bojo spet vnučki razsajali. Ne vem, če bom kaj spal.

B: Ob desetih se pa spet dobimo, ane?

A: Seveda, kaj hočemo, služba je služba.

B: Daj no, na toplem smo, v tej kleti. Če to ni terna za nočnega čuvaja.

Rezek pisk oznani, da je izmene konec. Takoj zatem odpiranje vrat.

C: A smo vse zrihtal? So že tu. Gremo, fanta.

Zadetek

GLAS, ženski: ... *kot smo vam, spoštovani in cenjene, obljubili pred enim mesecem, na radiu Plus spet "zasledujemo in podarjamo"! Naši zvesti in zveste seveda vedo, za kaj gre, a naj ponovim: naš sodelavec na terenu bo v živo spremljal avtomobil in ga opisoval, in če se bo voznik prepoznal in pravočasno ustavil, da se skupaj oglasita v program radija Plus, prejme nagrado v znesku 1000 evrov. Predlagam, da kar začnemo. Mirko, se slišimo?*

GLAS, s terena: *Dober dan, studio, tu zasledovalno-darilna akcija radija Plus, z vami sem Mirko. Da, danes bomo spet podarili 1000 evrov vozniku, ki ga bomo dohiteli, mogoče bo to njegov srečen dan.*

GLAS, ženski: *Pozdravljen, Mirko. Pa začnimo: nam zaupaš, kje se trenutno nahajaš?*

GLAS, s terena: *Naj to zaenkrat ostane skrivnost; povem le, da sem na bolj oddaljenem koncu Slovenije in da se vozim – še v precejšnji razdalji nekaj ovinkov – za modrim telesakijem, ki je, kot kaže ...*

SINKO: *Oči, oči, modri telesaki! ...*

OČE *iz kuhinje*: *Ja, ja, Poldek, takoj pridem! Samó juha da zavre.*

SINKO: *Avto, avto, naš!*

OČE: *Ja, tudi moder avto imamo, mamičin avto je plav.*

SINKO: *Ne, na radiu!*

OČE: *Na radiu ni avta, Poldek, saj veš, kako sva se zmenila, pridni fantki nimajo igrač na radiu in na televiziji.*

SINKO: *Na radiu, od mamice!*

GLAS, s terena: ... *česar seveda še ne vemo. Naj izdam še to, da na modrem telesakiju ne sveti – kar mu seveda ni v čast – desna zavorna luč, kar pa bo lahko, če prejme ...*

SINKO: Luč ji ne dela, mamici, ta zadnja, že stokrat si ji rekel...

OČE *pride v prostor*: Kaj delaš, Poldek, a se igraš? Ja, kje pa imaš avtomobilček?

SINKO: Nimam, gor je avto, mamičin, na radiu, in ne sveti luč od zadaj! ...

OČE: Ja, priden, Poldek, res ji ne dela, res sem ji že stokrat rekel, ji bom povedal, ko pride iz službe, kako lepo skrbiš zanjo ...

GLAS, ženski: ... *in je, mislim, že čas, kolega Mirko, da nam poveš, kje danes poteka akcija "zasledujemo in podarjamo", ki jo vsak mesec pripravlja radio Plus...*

GLAS, s terena: ... *naši poslušalci bodo sami uganili, če vam zaupam, da zasledujem modri telesaki po deželi belih brez, vigredi in mnogih ljudskih običajev...*

GLAS, ženski: *Modri telesaki torej, s pokvarjeno zavorno lučjo, in voznik – ali voznica, kajpada – ima le še sedem minut časa, da ustavi in skupaj pokličeta radio Plus.*

SINKO: Kaj je vigred, oči?

OČE: Ne vem, Poldek, ena taka stara beseda, v šoli smo se učili, pa sem pozabil, nekaj zelo slovenskega, se mi zdi. – Katera luč, si rekel, ne dela na tistem telesakiju?

SINKO: Ta zadnja.

OČE: Seveda zadnja, če vozi za njim, ampak katera, leva ali desna?

SINKO: A mamici?

OČE: Ne, tistemu avtu. Kaj so rekli?

SINKO: Ne vem, sem pozabil; da ni v čast. Kaj je čast, oči?

GLAS, ženski: ... *V Beli krajini torej seveda. Je kaj novega tam, Mirko?*

GLAS, s terena: *Ne, studio, še zmeraj vozim za modrim telesakijem, v katerem šofer, kot kaže ...*

GLAS, ženski: *... ali šoferka, Mirko, odprte moramo pustiti vse možnosti ...*

GLAS, s terena: *... ali šoferka, kajpada ... trenutno ne posluša naše radijske postaje, za kar mu utegne biti čez nekaj minut prebito žal ... Zdaj se mu približujem, že razločim njegovo registrsko številko, naj jo preberem ... STR 15 ...*

SINKO (prevpije glas iz radia): 15 312, 15 312, sem rekel, da je od mame! ...

OČE: Nehaj, Poldek, mami je v službi, mami je danes v Kranju, na seminarju.

SINKO: Ja, ja, v Krajini ... v Krajni belih brez! ...

GLAS, ženski: *... kar je bilo še zadnje opozorilo in pomoč radia Plus pred iztekom našega časa. Srečno, Mirko, še več sreče pa želimo tistemu – ali tisti! –, ki vozi pred tabo!*

GLAS, s terena: *Se slišimo!*

Telefon v prostoru.

OČE: Ja, mama, jaz sem, ja ... Poldek je poslušal, ja ... Ne, Jožica je v Kranju, zjutraj je šla ... Z avtom, jasno ... s telesakijem, ne z mojim ... Ne, niso ga ukradli ... Pa če ne more bit tam ... Jo bom poklical, prav, ja, ta hip.

Pritisk na telefonček, brnenje.

ODZIVNIK: *... pokličete kasneje ali pustite sporočilo.*

OČE: Jožica, kje si? Po radiu te iščejo ... Oglasi se že, no!

SINKO: Mami, mami, luč ti ne dela v deželi običajev!

Telefon v prostoru.

OČE: Ja, mama ... Tisoč evrov, vem ... Ampak če je v Kranju ... A če mogoče ni? ... Ja, kaj naj pa dela v tisti vigredi tam? Kaj zaboga naj tam počne?

Premor.

Pritisk na telefonček, brnenje.

OČE: Jožica, Jožica, plav telesaki, STR 15...

SINKO: 312, 312!

OČE: ... pa brez zavorne luči, to si ti, to ni nobeden drug tam v Beli krajini bogu za hrbtom, to ni noben seminar v petek opoldan, to je drugačen team-building, se mi zdi, ampak Jožica, zdaj ko vem, ko vem, kje si, vsaj ustavi, te prosim, ustavi tistemu za sabo in pobaši taužent evrov, naj plačajo, če že gobezdajo ..., če so mi morali oni povedat, ne ti ... naj mi plačajo tvoj seminar ...

SINKO: A plačali ji bojo, ker luč ne dela? A bom dobil en avtomobilček?

GLAS: *Zveste in najdražji, današnja akcija radia Plus "zasledujemo in podarjamo" se je pred nekaj trenutki končala in vse nas zanima kako. Kolega Mirko?*

GLAS, s terena: *Da, studio, akcija je končana, tokrat na prav nenavaden način: voznik – ali voznica – modrega telesakija je manj kot pol minute pred iztekom časa za nekaj trenutkov zmanjšal hitrost in sem pomislil: Končno!, potem pa bliskoma pospešil in z vso naglico, krepko nad omejitvami, zdrvel po regionalni cesti. Res čudno, kajne, dragi in drage? Kakor koli že, akcija radia Plus se nadaljuje prihodnji mesec, upajmo, da bo takrat za nekoga od vas več sreče.*

SINKO: Oči, oči, kaj je več sreče?

46. TEDEN
SLOVENSKE
DRAME
46TH WEEK OF SLOVENIAN DRAMA

Razpis za nagrado Slavka Gruma 2016 in nagrado za mladega dramatika 2016

Prešernovo gledališče Kranj kot organizator 46. tedna slovenske drame objavlja razpis za nagrado Slavka Gruma za najboljše slovensko dramsko besedilo in nagrado za mladega dramatika.

Za nagrado Slavka Gruma tekmujejo slovenska dramska besedila, predložena strokovni žiriji v letu 2015, in na 45. tednu slovenske drame nominirana besedila, za nagrado za mladega dramatika pa nova slovenska dramska besedila avtorjev, starih do trideset let, predložena strokovni žiriji v letu 2015.

RAZPISNI POGOJI

1. Avtor, ki konkurira za nagrado za mladega dramatika, ne more istočasno poslati istega besedila na natečaj za nagrado Slavka Gruma.
2. Dramsko besedilo mora biti namenjeno gledališki uprizoritvi za odraslo občinstvo.
3. Avtorji lahko popravljeno ali spremenjeno različico dramskega besedila, ki je že konkuriralo za nagrado Slavka Gruma ali nagrado za mladega dramatika, na razpis prijavijo samo še enkrat.
4. Avtorji poslanih dramskih besedil morajo svoje osebne podatke (ime in priimek, naslov in poštno ter telefonsko številko) predložiti posebej, v zaprti kuverti.
5. Avtorji s prijavo organizatorju dovolijo objavo imena in uporabo prijavljenega besedila v sklopu prireditev Tedna slovenske drame in se v ta namen odrečejo avtorskim pravicam.

Rok za oddajo dramskih besedil za nagrado Slavka Gruma in nagrado za mladega dramatika je 30. november 2015.

Dramatiki naj pošljejo tipkopolis besedila v šestih (6) vezanih izvodih na naslov: Prešernovo gledališče Kranj, Glavni trg 6, 4000 Kranj, s pripisom "za nagrado Slavka Gruma" ali "za nagrado za mladega dramatika", ter en (1) izvod na elektronski naslov pgk@pgk.si.

Nagrada Slovenskih dnevov knjige za najboljšo kratko zgodbo 2016

Društvo slovenskih pisateljev in revija Sodobnost razpisujeta natečaj za nagrado Slovenskih dnevov knjige za najboljšo kratko zgodbo. Nagrada znaša 1000 evrov in bo podeljena ob izjemni pozornosti medijev v navzočnosti uglednih gostov na slovesnem odprtju 21. Slovenskih dnevov knjige v Ljubljani. Nagrajeno zgodbo in šest nominiranih besedil bo objavila revija Sodobnost. Poslana besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, naj pošljejo **s šifro opremljena besedila v treh izvodih najpozneje do 10. marca 2016** na naslov: **Društvo slovenskih pisateljev (za nagrado SDK), Tomšičeva 12, 1000 Ljubljana**. Besedilu naj v posebni zaprti ovojnici (označeni z isto šifro) priložijo svoje podatke: ime in priimek, naslov, telefonsko številko, lahko tudi elektronski naslov. Zgodba ne sme biti daljša od ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Vsak avtor sme sodelovati samo z enim besedilom.

Nagrada za najboljši slovenski esej 2016

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljši slovenski esej leta 2016. Zmagovalec bo prejel nagrado v znesku **1000 evrov**. Podeljena bo v navzočnosti najvišjih predstavnikov slovenske kulture in države na slavnostnem odprtju 21. Slovenskih dnevov knjige v Ljubljani. Do šest najboljših esejev (vključno z nagrajenim) bo objavljenih v reviji Sodobnost. Besedila, ki jih bo ocenjevala tričlanska žirija, je treba poslati v treh izvodih do **10. marca 2016** na naslov: **Sodobnost, Suhadolčanova 64, 1000 Ljubljana**. Besedila avtorjev, ki ne bodo upoštevali vseh pogojev, bodo izločena. Pogoji so: a) besedila je treba opremiti s šifro, b) v posebni ovojnici, označeni z isto šifro, je treba priložiti ime, priimek, naslov, telefonsko številko in morebitni elektronski naslov, c) esej naj bo splošne oz. literarne narave; strokovnih esejev z opombami žirija ne bo upoštevala, č) avtorji smejo sodelovati z največ tremi prispevki, ki morajo biti poslani ločeno, d) avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora Sodobnosti, e) eseji ne smejo biti krajši od 20.000 in ne daljši od 40.000 znakov s presledki. Nagrada vključuje tudi honorar za objavo eseja. Za objavo predlagani eseji bodo honorirani.